

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yusuf Kenan POLAT

EL KAİDE TERÖR ÖRGÜTÜNÜN İDEOLOJİK KÖKENLERİ
VE EYLEMSSEL DÖNÜŞÜMÜ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yusuf Kenan POLAT

EL KAİDE TERÖR ÖRGÜTÜNÜN İDEOLOJİK KÖKENLERİ
VE EYLEMSEL DÖNÜŞÜMÜ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yusuf Kenan POLAT'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM (İmza)

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Işıl KAZAN ÇELİK (İmza)

Tez Başlığı: El Kaide Terör Örgütünün İdeolojik Kökenleri ve Eylemsel Dönüşümü.

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09/07/2015

Mezuniyet Tarihi : 16/07/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN VE TERÖR İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

1.1. Din	4
1.1.1. Sosyolojik Açıdan Din	4
1.1.2. Kültürel ve Felsefî Açıdan Din.....	6
1.2. Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından Din	6
1.2.1. İdealizm	6
1.2.2. Realizm.....	6
1.2.3. Liberalizm.....	7
1.2.4. Eleştirel Teori	8
1.2.5. Konstrüktivizm	8
1.2.6. Marksizm	9
1.2.7. Genel Değerlendirme.....	10
1.3. Terör	11
1.3.1. Terörün Tanımı.....	11
1.3.2. Terörizmin Tanımı.....	13
1.3.3. Terörizmin Kısa Tarihi	16
1.4. Terörizm Çeşitleri.....	17
1.4.1. Dinsel Terör	17
1.4.2. Politik Terör.....	17
1.4.3. Etnik Terör.....	18
1.4.4. Devlet Terörü.....	18
1.5. Din-Terör İlişkisi	19
1.5.1. Kutsal Metinlerde Şiddet	19
1.5.2. Terörün Dini Meşruiyetine El Kaide Açısından Bakış.....	21
1.5.3. Din Terörü Besliyor mu?	23

İKİNCİ BÖLÜM

EL KAİDE İDEOLOJİSİNİN BESLENDİĞİ KÖKEN VE DÖNÜŞÜMÜ

2.1.	İslam Dininde Mezhep Kavramı	26
2.2.	Vahhabilik	27
2.3.	Vahhabilik Öncesi Akımlar	29
2.3.1.	Haricilik	29
2.3.2.	Hanbelilik	31
2.4.	El Kaide-Vahhabilik İlişkisi	32
2.5.	Köktencilik	32
2.6.	El Kaide	34
2.6.1.	Kuruluşu	34
2.6.2.	Amacı	36
2.6.3.	İdeolojisi	37
2.6.4.	Yapısı	38
2.7.	El Kaide İdeolojisini Besleyen Düşünürler	40
2.7.1.	İbni Teymiyye	40
2.7.2.	Muhammed bin Abdulvehhab	41
2.7.3.	Mevlana Mevdudi	42
2.7.4.	Cemaleddin Afgani	42
2.7.5.	Abdullah Azzam	43
2.7.6.	Muhammed Farac	43
2.7.7.	Hasan el Benna	43
2.7.8.	Seyyid Kutub	45
2.7.9.	Usame bin Ladin	46
2.8.	Sonuç	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL KAİDE'NİN OLUŞUMUNU TETİKLEYEN SÜREÇ

VE EYLEMSEL DÖNÜŞÜMÜ

3.1.	Giriş	49
3.2.	Afgan Direnişini El Kaide'ye Götüren Süreç	50
3.3.	El Kaide'nin Kavramsal Boyutu Eylemsel Açından Ne İfade Ediyor?	52
3.4.	El Kaide'nin Militan Profili	53
3.5.	Yabancı Savaşçı Kavramı	53

3.6.	El Kaide'nin Hedefleri ve Düşman Unsurlar	55
3.7.	El Kaide'nin Gerçekleştirdiği Önemli Eylemler	57
3.7.1.	Khobar Kuleleri Eylemi.....	57
3.7.2.	Afrika Elçilik Eylemleri	57
3.7.3.	USS Cole Eylemi.....	58
3.7.4.	11 Eylül 2001 Eylemleri.....	59
3.7.5.	Djerba Sinagog Eylemleri	63
3.7.6.	Kenya Mombasa Eylemleri	63
3.7.7.	İstanbul Eylemleri	64
3.7.8.	Madrid Eylemleri.....	64
3.7.9.	Londra Eylemleri.....	65
3.8.	Küreselleşen Terör ve 11 Eylül Saldırılarının Sonuçları.....	66
3.9.	Arap Baharı Sürecinin El Kaide'ye Etkileri.....	67
3.10.	Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Boşlukların El Kaide'nin Gelişimine Etkisi.....	68
3.11.	Sonuç	69
	SONUÇ	73
	KAYNAKÇA.....	77
	Ö Z G E Ç M İ Ş	82

ÖZET

Dünyanın siyasi açıdan belki de en problemlili ülkelerinin bulunduğu Ortadoğu coğrafyası, yüzyıllardır devam eden sosyo-ekonomik sorunların yanında süreklilik arz eden çatışma alanlarının bolluğu ile de dikkat çekmektedir. Uluslararası sistemin yapısındaki dönüşümler, ekonominin küresel düzeyde geldiği nokta ve sosyal problemler, Ortadoğu'daki çatışma ve terör ortamını körüklemektedir. Bu çatışma ve terör ortamının mevcudiyetini sürekli olarak devam ettirmesinde uluslararası aktörlerin bölgeye yönelik nüfuz artırma girişimleri sonucunda oluşan reaksiyoner oluşumların yanı sıra yine uluslararası aktörlerin girişimleriyle hayat bulan bazı terör örgütleri de önemli rol oynamaktadır.

Bu tezin amacı da Soğuk Savaş sonrası dönemde süper güç olarak adlandırılan ABD'nin karşısına "ana düşman" olarak çıkabilmiş olan El Kaide terör örgütünün ideolojik kökeninin ve eylemlerinin dönüşümünün incelenmesidir. Tezde, El Kaide terör örgütünün kuruluşundan itibaren yaptığı eylemlerin hangi evrelerden geçtiği, örgütün geçmişten bugüne sunulan veriler ışığında önümüzdeki süreçte uluslararası siyaseti ne şekilde etkileyebileceği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Din, Terör, Terörizm, Mezhep, Vahhabilik, Köktencilik, El Kaide, Cihat*

SUMMARY
**IDEOLOGICAL ORIGINS AND THE TRANSFORMATION OF ACTIVITIES OF
THE TERRORIST ORGANISATION “AL QAEDA”**

The Middle East, where probably the most politically-problematic countries of the world are located, arouses attention with the abundance of enduring conflict areas besides the socio-economic problems which have continued for centuries. Social problems, transformations in the structure of the international system, and the point where the global economy has reached, boost the terror and clash environment in the Middle East. In addition to the reactional formations resulting from the attempts of international actors to increase their influence in the region, some terrorist groups which also occur as a result of the initiatives of the international actors also play a significant role in the continuation of the existence of this clash and terror environment.

The aim of this thesis is to examine the ideological roots and the transformations of the activities of Al-Qaeda terrorist organisation, which has emerged as “the greatest enemy” of The United States, the superpower in the Post-Cold War era. In the thesis, the phases that the actions of Al-Qaeda terrorist organization have undergone since its establishment and the ways that it may affect the international politics in the future have been studied in the light of the data presented from past to present.

Keywords: *Religion, Terror, Terrorism, Sectarian, Wahhabism, Fundamentalism, Al-Qaeda, Jihad*

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, politik ve diplomatik ilişkilerin, devletler arası ittifakların, bu ittifakların hasıl olma sebeplerinin ve meydana getirdiği sonuçların boyutlarının, devletler arası anlaşmazlıkların, bu anlaşmazlıkların ortaya çıkma ve ortadan kaldırılma süreçleri ve sonuçlarının olduğu kadar savaş kavramının da önemli ölçüde değişikliğe uğradığı aşikardır. Hızla gelişmekte olan bilimsel ve teknolojik dünyanın bu duruma sunduğu katkının yadsınamaz boyutlarda olduğu görülmektedir.

Zaman ilerledikçe, belirli bir zaman önce 'kesinlikle değiştirilemez' şeklinde görülen kavramların ve değerlerin doğal bir akış içinde veya toplumların, kurumların, devletlerin katkılarıyla tüketilmeye ya da dönüştürülmeye başlandığı, bu durumun uluslararası politikanın alanına giren mefhumlar açısından da geçerli olduğu görülmektedir. Değişen politik konjonktürün bu anlamda dönüştürdüğü kavramlar arasında din ve terör kavramlarının da bulunduğu, terör kavramının din kavramı ile yakından ilintili hale gelmesinin özellikle din kavramının içinin boşaltılmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Din, insanlık tarihiyle eşdeğer bir mefhum olmakla birlikte, insanlık tarihinin gelişimine ve dönüşümüne de önemli etkileri bulunmaktadır. Tarihteki ilk cinayet olarak kabul edilebilecek olan Habil ile Kabil meselesinden Vestfalya düzeninin oluşmasına, Avrupa'daki mezhep savaşlarından 11 Eylül saldırılarına kadar insanlık tarihinin birçok önem arz eden noktasında dinin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda dini politik unsurlardan ayrı değerlendirmenin hem tarihi anlamlandırma hem de geleceği şekillendirme noktasında noksanlıklar yaratacağı düşünülmektedir.

Tüm dinlerin tohumunun atıldığı ve peygamberlerin doğduğu coğrafya olan Ortadoğu'da dinin sosyolojik ve politik dönüşümlere ve gelişmelere tarafsız kalmasının beklenemeyeceği coğrafyanın siyasi tarihi irdelendiğinde açıkça görülmektedir. Batı dünyasının iki asıra yakın bir süre önce önemli bedeller ödeyerek aştığı veya etkisini en aza indirgediği mezhepsel mücadelelerin halen Ortadoğu'nun ve İslam coğrafyasının en önemli sorunu olduğu ve ekonomik kaygılar bir kenara bırakıldığında gerek savaşların gerek ittifakların başat unsuru olarak karşımıza çıktığı düşünülmektedir. İslam özelinde din kavramının hâlihazırda önemli bir çatışma veya ittifak dayanağı olmasının, küreselleşen dünyanın getirdiği imkânlarla farklı bir boyuta evrilen terör olgusu için bir meşruiyet noktası yarattığı ve bunun dünya genelinde giderek artan İslamofobi'ye bir açıdan kılıf bir açıdan ise dayanak noktası yaratmış olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, mezhepsel mücadelelerin salt bir savaş nedeni olmadığı ve

hatta diğerk etnik ve ideolojik çatışmalarda olduğu gibi ekonomik çıkar mücadeleleriyle iç içe geçtiği de görölmektedir. Gerek İslam coğrafyasındaki örgütlerin önemli bir bölümünün gerekse devletlerin İslam coğrafyasındaki çatışmalarda aldığı konumun ekonomik kaygılar üzerine kurulduğu, çatışmaları tetikleyen unsurun ise bu açıdan önemli bir kolaylık sağlayan mezhepsel ayrılıklar olduğu görölmektedir.

İslam coğrafyasındaki durum ve Batı dünyasının bakış açısı bu minvalde iken, İslamiyet'teki cihat olgusunu kendisine bir çıkış noktası addeden ve dinin kimi emirlerinin terör eylemlerine meşruiyet yarattığına inanan El Kaide terör örgütünün irdelenmesi ve ideolojisinin dayandığı kökenin incelenmesinin faydalı olacağı düşünölmüştür. Bu tezin amacı Soğuk Savaş sonrası dönemde, dünya siyasi tarihinin daha önce karşılaşmadığı şekilde bir süper gücün karşısına 'ana düşman' olarak çıkabilmiş olan El Kaide terör örgütünün ideolojik kökeninin dayanak noktalarının tarihi sürecini ve eylemsel olarak geçirdiği dönüşümü incelemektir.

Tez konusunun tercih edilme nedenleri arasında, Ortadoğu'da halihazırda süren çatışmalarda ve savaşlarda El Kaide ile organik bağı bulunan veya El Kaide'den etkilenen terör örgütlerinin çoğalmasının bölgeye ve uluslararası siyasete getirdiği bilinmezlik ve bu bilinmezliğin çıkış noktasında yer alan El Kaide'nin gelecekte varabileceği noktanın tahmin edilmesi yatmaktadır.

Literatür taraması biçiminde nitel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği çalışmada, ulusal ve uluslararası kitaplar, makale, araştırma merkezlerinin raporları, güvenilir haber ve diğerk internet siteleri kaynak olarak kullanılmıştır. Bu şekilde oluşturulan çalışmanın cevap aradığı sorular ise aşağıda sıralanmaktadır:

- Sosyolojik, felsefi, kültürel açıdan ve uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında din kavramı ne ifade etmektedir?
- Terör ve terörizm ne şekilde tanımlanabilir, terörizmin çeşitleri nelerdir?
- Kutsal metinlerde şiddet hangi bağlamda değerlendirilmektedir?
- İslam dininde mezhep kavramı neye tekabül etmektedir ve Vahhabilik İslam'ın neresine denk düşmektedir?
- Köktencilik kavramı nedir?
- Afganistan'ın SSCB tarafından işgalinin El Kaide'nin ortaya çıkma sürecindeki rolü nedir?

- El Kaide ideolojisinin beslendiği köken nedir, bu kökendeki ideologların dini ve politik görüşleri nasıl şekillenmiştir?
- Afgan direnişini El Kaide'ye götüren süreçte politik açıdan ne gibi hadiseler yaşanmış ve bunlar El Kaide'nin gelişimine katkı sağlamış mıdır?
- El Kaide'nin gerçekleştirdiği önemli eylemlerden örgütün geldiği nokta ve gelecekte dönüşebileceği yapı hakkında hangi çıkarımlarda bulunulabilir?

Cevap aranan bu sorular doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde, din kavramının sosyolojik, kültürel ve felsefi açıdan ne ifade ettiğine dair tarama yapılmış, uluslararası ilişkiler teorilerinde dinin yer bulup bulmadığı ve ne kadar önem arz ettiği konusu incelenmiştir. Teorilerin dine bakış açısı hususu noktalandıktan sonra terör ve terörizmin kavramsal çerçevede incelenmesi yapılmış, terörizmin tarihine kısaca değinilmiş ve terörizm çeşitleri alt başlığında dini, politik ve etnik terör ile devlet terörü açıklanmaya çalışılmıştır. El Kaide'nin ideolojisinin irdelendiği bölüme geçmeden önce din ve terör ilişkisi anlamlandırılmaya çalışılmış, kutsal metinlerin şiddete bakış açısı ve El Kaide'nin bu metinleri dini eylemleri için teorik bir dayanak noktası olarak görüp görmediği incelenmiştir.

İkinci bölümde, mezhep kavramı incelenmiş, İslami açıdan uygunluğu tartışılmış ve Vahhabilik anlayışının İslam'a ne açıdan baktığına dair kaynak taraması yapılmıştır. Bunun ardından El Kaide ile Vahhabilik arasındaki bağa vurgu yapılmış ve Selefilik ekseninde El Kaide'nin dini yorumlamasına değinilmiştir. Köktencilik kavramının tanımının da yapıldığı bu bölümde, El Kaide'nin eylemsel çerçevesine geçilmeden önce örgütün amacı, ideolojisi ve yapısına dikkat çekilmiş, ardından da El Kaide ideolojisini besleyen düşünürlere değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin gelişim süreci ve başarısızlığının sebepleri açıklanmaya çalışılmış, ardından El Kaide bağlantılı isimlerden kavramsal anlamda El Kaide'nin eylem çizgisinin ne olması gerektiğini belirten açıklamalara yer verilmiş, El Kaide'nin militan profili irdelenmiş ve örgütün eylemlerini sıklaştırarak dünya politikasında önemli değişiklikler ve toplumlarda somut veya psikolojik önemli tahribatlar yarattığı 1998 sonrası dönem anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun ardından, küreselleşen dünyada terörün de küreselleştiği teorisine vurgu yapılarak bunun getirebileceği sonuçlar üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında ise din ve terör ilişkisinin ne düzeyde olduğu, dini terörün geldiği noktanın sebepleri ve boyutları, El Kaide'nin ideolojik olarak beslendiği kökenin mevcut politik düzenin sorunlarına ne ölçüde katkı yaptığı açıklanmaya çalışılarak El Kaide'nin dönüşümü ve benzeri örgütlerin Ortadoğu'daki varlığına dair bir perspektif sunulmak istenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN VE TERÖR İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

1.1. Din

Din, ilk insanın varoluşu ile birlikte ortaya çıkan ve sadece kavramın özü itibariyle bireyi hedef alan sistematik yaşam boyutuyla kalmayıp toplumları da siyasi, felsefi ve kültürel alanlarda etkileyerek insanlık tarihine önemli ölçüde yön veren bir olgudur. Dinin insanın sözü ve fiiliyle ilgilenen, yeme-içme, evlenme-boşanma, miras, ticaret ve benzeri konularda temel kurallar getiren, kabul edilmesinin/reddedilmesinin insanın iradesine bırakıldığına kutsal kitaplarda belirtildiği bir mefhum olduğu bilinmektedir.¹

Dünya genelinde 2010 yılı verilerine göre, %16,8'i Katolik, %6'sı Protestan, %4'ü Ortodoks olmak üzere %33 oranında Hristiyan, %22 oranında Müslüman, %14 oranında Hindu, %6 oranında Budist ve % 0,2 oranında Yahudi bulunmaktadır.² Dünya genelinde ateist bireylerin genel toplamının yaklaşık % 11 olduğu düşünüldüğünde, yaklaşık 7 milyar insanın yaşadığı gezegende din ve inanç olgusunun 6 milyarın üstünde insan için bir aidiyet ve kimlik ifade ettiği görülmektedir.

Bu noktada, din kavramının sosyolojik, felsefi ve kültürel açıdan ne ifade ettiğini ve uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında din kavramının ne ölçüde önem arz ettiğini incelemenin, din kavramının çerçevesini çizilebilir ve uluslararası siyaset ile arasındaki ilişkiyi anlayabilmek açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

1.1.1. Sosyolojik Açıdan Din

Din, her şeyden önce doğrudan insanla ilgili bir kavram olup toplumsal hayata katkılarının ya da kısıtlamalarının önemli boyutta olduğu görülmektedir. Dini referans alan siyasi akımların, dini toplulukların ya da silahlı örgütlerin varlığı düşünüldüğünde, bu katkı ve kısıtlamaların sosyolojik açıdan geniş bir tabana oldukça farklı şekillerde etkilerinin olduğu sonucuna varılabilecektir.

Birçok sosyolog tarafından tanımlanan din kavramı, üç açıdan değerlendirilmiştir. Birinci açıdan din, özle ilgilidir ve inanıp inanmamak meselenin özünü oluşturmaktadır. Gustave Mensching, Peter Berger ve Rudolf Otto gibi düşünürlerin katkıda bulunduğu bu yaklaşım,

¹ Karagöz, İ., *İnsan, Din, Peygamber*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, s.29-30

² "CIA World Factbook", www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2014

dini kutsala inanma boyutuyla sınırladığı ve sosyo-psikolojik etkilerini göz ardı ettiği için daraltıcı bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir.³

İkinci açıdan din, bir formdan ibarettir, pragmatik yaklaşılr ve topluma verdiği fayda/zarar ekseninde ele alınır. Montesquieu, Concordet, Comte ve Durkheim gibi düşünürlerin katkı sağladığı ve indirgemeci bir yaklaşım olarak addedebileceğimiz bu bakış açısında din, kutsal olanı paylaşmak ya da ona katılmaktan öte birey ve toplumun güvenliği için bir emniyet kemeri olarak görülmüştür.⁴

Durkheim'e göre din, hakkında bilinen şeylerin çoğunun doğaüstü özellikler taşıdığı bir olgudur ve bu karakteristik özellik nedeniyle dinin insanoğlunun zihin sınırlarını aşan, bilinemez ve anlaşılabilir bir gizem dünyasına tekabül ederek bilime ve varlığı sorgulayan düşüncelere cevap vermekten kaçınan bir kavram haline geldiği görülmektedir.⁵ Durkheim bu anlaşılabilirlik ve bilinmezlik vurgusuna rağmen, dinin toplumu bütünleştirici bir etkiye sahip olduğunu ve dinin gücünü bu kolektif coşkudan aldığını da vurgulamıştır.⁶ Bu bütünleştiricilik mefhumunun ilahi bir güce duyulan korkudan/saygıdan veya aidiyet hissedilen dine ve Tanrı'ya karşı çıkan düşüncelere ve topluluklara duyulan nefretten kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir.

Weber'e göre ise din, Durkheim'in bahsettiği kolektif coşku ifadesindeki toplumu bütünleştirici etkisinden ziyade toplumsal değişimlerdeki rolü izlenmesi gereken ve gücünü kurucu bireylerden ve peygamberin karizmasından alan bir olgudur.⁷

Üçüncü bakış açısında ise diğer iki yaklaşımdaki tek yönlülüğün aksine dini tanımlamaktan çok bir sistemin din olup olmayacağı tartışılmıştır.⁸ Malcolm Hamilton bu çok yönlü yaklaşımın din tanımına yönelik bir sınır çizmemesinin birçok problemten kaçınmasını sağladığını, diğer yandan ise bu yaklaşımda vurgulanan bir sistemin din olarak adlandırılabilmesi için gereken özelliklerin kaç tanesine sahip olması gerektiği, etnik temelli bir topluluğun bir dini sistem oluşturup oluşturamayacağı gibi belirsizliklerle karşı karşıya kaldığını belirtmiştir.⁹

³ Kurt, A., "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Açısı Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:2, 2008, s.75-76

⁴ Kurt, a.g.m., s.78

⁵ Durkheim, E., *Elementary Forms of The Religious Life*, Çev. J.W. Swain., New York, George Allen&Unwin Ltd., 1965, s.24

⁶ Davis, W., "Din Sosyolojisi", *AÜİFD XLV*, 11.sayı, Ankara, 2004, s.301

⁷ Davis, a.g.m., s.301

⁸ Kurt, a.g.m., s.81

⁹ Hamilton, M., *The Sociology of Religion-Theoretical and Comparative Perspectives*, New York, Routledge, 2001, s.22

1.1.2. Kültürel ve Felsefi Açından Din

Tillich'e göre kültür, ruhun maddesel yönelimi iken din ruhun metafizik yönelimiyle ilintilidir. Bu durumun din ve kültür ilişkisi açısından bir tezatlık içerdiği ancak ikisi anlam bütünlüğüne doğru yöneldiğinde bu tezatlıktan din için kültürün katkılarıyla sembollerin oluşabileceği, kültür için ise dinin katkılarıyla olumlu bir dönüşüm meydana gelebileceği söylenebilir.¹⁰ Din, kültür ve felsefe arasındaki ilişkiyi inceleyen 20.yüzyılın önemli düşünürlerinden Tillich, din ve kültürün birbirini ne biçimde etkilediğini şöyle açıklamaktadır:

*Ruhun özü sadece kutsal ruhta gerçekleşir. Fakat bu öz, kültürel biçimlerden ayrı olan biçimlerde gerçekleşmez; çünkü bu durum dinin şartsız özelliğini dışta bırakır. Fakat dinin özü kültürel biçimlerde gerçekleşir; **kültür, dinin ifade biçimi; din, kültürün muhtevasıdır.** Bu ilkeler, temel tündengelim için kullanılan kültürün ve dinin birbiriyle ilişkisiz olmasını yeniden dışta bırakır; böylece daireyi tamamlarız.¹¹*

Buna göre, metafiziksel bir olgu aleminden güç alan dinin ifade edilmesinin, yaşanmasının veya dönüştürülmesinin, somut, maddesel ve kümülatif bir olgu olan kültürün içinde yer almasına ve Tillich'in ifade ettiği gibi dinin soyutluğu ile kültürün somutluğunun kesişmesi ve birbirini tamamlamasına bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

1.2. Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından Din

1.2.1. İdealizm

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan idealizm düşüncesi, savaşın getirdiği küresel yıkımın tekrarlanmaması yönünde bir yaklaşım ortaya koymuş, baskıcı rejimler yerine demokratik yönetimlerin çoğalmasının bu hususta önem arz ettiği vurgulanmıştır.¹² İdealizm açısından din kavramının ifade ettiklerine bakıldığında ise dinin değerlendirme dışı bırakıldığı ve temel hareket noktası olarak kutsal olanın değil insan doğasının esas alındığı görülmektedir.¹³ Realizm anlayışının hakim olduğu dönemde din kavramının uluslararası siyaset içinde neden olduğu savaş ve karışıklıklar sebebiyle idealizmin insan doğasının iyiliğine vurgu yaparak dini dışlamayı tercih ettiği düşünülmektedir.

1.2.2. Realizm

Liberal ve idealist anlayışın, Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenlik mekanizmasının çökmesinin ardından zayıflamasıyla birlikte uluslararası sistemde güvenlik kaybı

¹⁰ Tillich, P., *Din Felsefesi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.82

¹¹ Tillich, a.g.e., s.83

¹² Eralp, A., "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Der. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, s.62

¹³ Şahin, M., *Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği*, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009, s.71-73

oluşmuştur. Bununla birlikte realist anlayış iki dünya savaşı arasında yapılan düzenlemelere tepki olarak ön plana çıkmış ve moda bir yaklaşım haline gelmiştir. Realizme göre, uluslararası politikanın temel sorunu savaş ve devletlerin güç kullanımı, baş aktör ise devletlerdir.¹⁴

Uluslararası sistemde 1940'lardan 1970'lere kadar hakim teori olarak karşımıza çıkan klasik realizmde güç kavramının ve bununla birlikte ulusal güç ve insan faktörünün ön plana çıktığı görülmektedir. Realist paradigmaya göre, çatışmalarda ya da diğer devletlerin kararlarını etkileme hususunda devletlerin sahip oldukları kapasiteler önemli yer arz etmektedir.¹⁵ Realizmin askeri çatışmaların sonuçlanmasında ve diplomatik krizlerin çözümlenmesinde devletin sahip olduğu gücü ana etken olarak tanımladığı açıkça görülmektedir.

Realist paradigma, insan unsurunu liberal ve idealist yaklaşımdan farklı şekilde ele alarak insanın kurduğu ilişkilerde çıkarını ve güç unsurunu ön planda tutan kötü ve günahkar bir varlık olduğunu ve bu durumun uluslararası politikada önemli sonuçlar yarattığını öne sürmektedir.¹⁶ Devletin ve gücün ana referans noktası olarak ele alındığı realist teoride dini değerlerle ilgilenilmemektedir. Din kavramı, hem realist hem neorealist teoride uluslararası sistemi etkileyen bir unsur olarak ele alınmamıştır.¹⁷ Ancak, realist teorinin bakış açısından dinin işlevi araştırıldığında, dini merciiler devlet yapısıyla özdeşleştirilerek, kilise gibi dini kurumların, devletle karşılıklı menfaat ilişkisi çerçevesinde önem arz eden bir konumda yer aldığı görülmüştür.¹⁸

1.2.3. Liberalizm

Realist teorinin gereğinden fazla güç ve savaş odaklı olduğunu ileri süren liberal teori, uluslararası sistemde devletlerin yanı sıra uluslararası kuruluşların ve bireylerin de önem arz ettiğini ifade etmektedir.¹⁹ Ekonomik liberalizm uluslararası ilişkilere ticari yönden bakmakta ve çatışmaların önlenmesinde ticaretin rol oynayabileceğini, savaşları önleyemese dahi savaşa daha az eğilimli bir sosyal yapının oluşmasını sağlayabileceğini ileri sürmektedir. Sosyal liberalizm, iş insanları, öğrenciler ve turistlerin kuracağı ulusötesi kişisel temasların karşılıklı anlayışı güçlendirip çatışmayı azalttığını savunmaktadır. Neoliberalizm ise kurumların rolü

¹⁴ Nye, Jr., J.S. & Welch, D., *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.6

¹⁵ Arı, T., *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, İstanbul, Alfa, 2002, s.122

¹⁶ Arı, a.g.e., s. 122

¹⁷ Şahin, a.g.e., s.76

¹⁸ Arı, S. & Arslan, O., *Uluslararası İlişkiler ve Din, Tanrı Tarafsız mı?*, Ankara, Platin Yayınları 2005, s.22-23

¹⁹ Arı & Arslan, a.g.e., s.28

üzerinde durmaktadır. Buna göre kurumlar, güvenlik ikileminin şiddetini azaltarak insanları çatışma olmayacağına inandırabilmektedir.²⁰

Liberal teorinin ilkeleri ve yaklaşımına bakıldığında dini araştırılması gereken bir unsur olarak ele almayan görüşler üzerine inşa edildiği görülmektedir. Din, uluslararası sistem ve politika açısından önemli ve değerlendirilmesi gereken bir unsur olarak görülmemiştir.²¹

1.2.4. Eleştirel Teori

Soğuk Savaş sonrası dönemde önemi artan eleştirel teorinin en önemli vurgusu, diğer teorilerin siyasi bir amaca yönelik fikirler ürettiği ve bunları savunduğudur. Uluslararası ilişkilere hakim olan bu anlayışın gerçekliği sorgulanmaktadır. Bu noktada, realizm başta olmak üzere diğer uluslararası ilişkiler teorileri sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Buna göre, uluslararası ilişkileri anlayabilmek, devletlerin içyapıları ile yönetim ve halk arasındaki ilişkileri anlayabilmekten geçmektedir.²²

Eleştirel teori, kendisinden önceki teorilerin yetersizliklerini ön plana çıkararak yaptığı eleştirilerle önemli bir katkı sağlamış olmakla birlikte, eleştirilen fikirlerin yerini sistematik bir yaklaşımla dolduramamış; uluslararası ilişkilerin çalışma alanının genişlediğini ve aktör sayısının çoğaldığını öne sürmüştür ancak din kavramını uluslararası ilişkileri anlamak ve yorumlamak için kullanma gereği duymamıştır.²³

1.2.5. Konstrüktivizm

Daha önce de belirtildiği üzere Soğuk Savaş'ın ardından, uluslararası ilişkiler teorilerinin yeni düzeni anlamaya ve anlatmaya yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda uluslararası ilişkileri anlamlandırabilmek adına yeni aktörleri ve yeni alanları açıklamak ve kabul etmek zorunluluğu hasıl olmuştur.

Bu noktada konstrüktivizm kimlik olgusuna vurgu yapmış ve etnik, dini, ideolojik kimliğin yarattığı yeni aktörlere dikkat çekerek, ulusal çıkar kavramını kimliğin de etkilediğini ileri sürmüştür.²⁴ Konstrüktivizmin sağladığı en büyük faydalardan birisi, diğer teorilerden daha geniş bir mercek sunmasıdır.²⁵ Örneğin Margaret Keck ve Kathryn Sikkink insan hakları, çevrecilik ve kadın hakları bağlamında,²⁶ Martha Finnemore güç kullanımını

²⁰ Nye & Welch, a.g.e., s.85-87

²¹ Şahin, a.g.e., s.79

²² Ülger, İ.K., "Kritik Teori", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Der. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2006, s.191

²³ Şahin, a.g.e., s.80

²⁴ Şahin, a.g.e., s.87

²⁵ Nye & Welch, a.g.e., s.93

²⁶ Keck, M., & Sikkink, K., *Activists Beyond Borders: Advocacy Network in International Politics*, New York, Cornell University Press, 2003'ten aktaran Nye & Welch, a.g.e., s.93

belirleyen normları açıklama bağlamında,²⁷ Matthew Hoffman ozon tabakası ve iklim değişikliği yönetimi bağlamında,²⁸ Emanuel Adler ve Michael Barnett çoğulcu güvenlik topluluklarının gelişimi bağlamında konstrüktivist teoriye katkıda bulunmuşlardır.²⁹

Tüm bu yeni yaklaşımlar ve uluslararası ilişkileri anlamaya yönelik oluşturulan geniş çerçeveye rağmen konstrüktivizm de din olgusunun sisteme etkisini net biçimde açıklamamaktadır.³⁰ Bununla birlikte etnik, dini ve ideolojik kimliğe atfedilen önem, tez çalışmasının da konusunu oluşturan El Kaide gibi devlet-dışı örgütlerin uluslararası sistemde yer alan aktörlerden biri olarak kabulünde vurgulanması gereken bir role sahiptir.

1.2.6. Marksizm

Joseph Nye'in ifadesiyle Marksizm "bağımlılık kuramı aracılığıyla kalkınma ve azgelişmişlik örüntülerini ve büyüyen küresel eşitsizlik sorununu anlamamıza değerli katkıda bulunmuştur".³¹ Ancak Marksistler, sosyalist devrim ve komünizmin yükselişi ve kapitalizmin çöküşünü öngörürken büyük savaşların zaman içinde azaldığı, kapitalizmin dönüşüme uğradığı ve komünizmin çöktüğü görülmüştür.³² Karl Marx'ın kendi ideolojisini özgünleştirirken dinle alakalı yaptığı saptamaların özgünlüğü de bariz şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Aldatılırsanız mahkemeye başvurmayı haksızlık olarak mı kabul ediyorsunuz? Ama havari bunun bir hata olduğunu yazıyor. Sol yanağınıza vurulduğunda sağ yanağınızı mı uzatıyorsunuz, yoksa şiddete maruz kalmaktan dava mı açıyorsunuz? Ama İncil bunu yasaklıyor.

...

*Size geçici acıların gelecekteki yaşamın görkemiyle karşılaştırıldığında birer hiç olduğu, acıya katlanmanın ve mutluluğu umuda bağlamanın asıl erdem olduğu söylenmedi mi?*³³

Bu cümlelerle bireye yönelik genel bir dini aidiyet eleştirisi yapan Marx devletin dinle olan ilişkisi konusunda da keskin bir duruş sergilemiş ve bir devletin dinsel bir devlet olması

²⁷ Finemore, M., *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force*, New York, Cornell University Press, 2003'ten aktaran Nye & Welch, a.g.e., s.93

²⁸ Hoffmann, M., *Ozone Depletion and Climate Change: Constructing a Global Response*, Albany, State University of New York Press, 2005'ten aktaran Nye & Welch, a.g.e., s.93

²⁹ Adler, E., & Barnett, M., *Security Communities*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998'ten aktaran Nye & Welch, a.g.e., s.93

³⁰ Şahin, a.g.e, s.88

³¹ Nye & Welch, a.g.e., s.94

³² Nye & Welch, a.g.e., s.94-95

³³ Marx, K. & Engels, F., *Din Üzerine*, çev. Kaya Güvenç, Ankara, Sol Yayınları, 2013, s.29

durumunda mutlaka diğer mezheplere zarar vereceğini belirtmiştir. Marx, “Hristiyan devlet, özgürlüğün us yoluyla gerçekleştirilmesi olan devlet kavramına uyar, o zaman da bir devletin Hristiyan olması için gerekli tek istem onun ussal olmasıdır, o zaman da devleti sonuç olarak insan ilişkilerinin ussal niteliğinden türetmek yeterlidir, bu da felsefenin yapmaya uğraştığı şeydir.”³⁴ cümlesiyle devlet kavramının türetilmesinin tek yolunun dine vurgu yapmak olmadığını ve insan doğasından da devlet olgusunun türetilbileceğini belirtmiştir.

1.2.7. Genel Değerlendirme

Sonuç olarak, uluslararası ilişkiler teorilerinde din olgusu uluslararası sistemi etkileyen bir aktör olarak değerlendirilmemiş; ya tamamen göz ardı edilmiş ya da realist teorinin baktığı üzere devletle ve sistemle arasındaki bağıın menfaat ilişkisi düzeyinde olması makul kabul edilmiştir. Dinin uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmalarda bu denli göz ardı edilmesinin ardında yatan sebepler, önemli ölçüde pozitivist anlayışla ilişkilendirilebilir. Vestfalya Barışı ile birlikte oluşan yeni sistemde din, tarih boyunca hiç olmadığı kadar arka planda kalmış ve uluslararası ilişkiler için yeni bir dönem başlamıştır. Bu andan itibaren uluslararası sistemde ortaya çıkmaya başlayan teoriler, bilim ve akılcılık ekseninde bir uluslararası sistem inşasına değişik bakış açılarından hizmet eder nitelikte olup kilise gibi dini kurumların etkisinden tamamen arınmış durumdadır.

Devlet yönetiminde dinin etkisinin tamamen sonlanması adına devletlerin bir araya geldiği ve zaman içinde tahakküm eden zümrenin dini kurumlar ile kutsal bir etkileşim içine girmesine gerek kalmadan halk tarafından seçilmesine olanak sağlayan bu süreçte, diplomasinin, devletlerüstü kurumların ve özellikle de bilimin ön plana çıkmasının kantitatif bir mefhum olmayan dinin pozitivist uluslararası sistemde, ilişkilerde ve yaklaşımlarda geri planda kalmasına neden olduğu değerlendirilmektedir.

Bu noktada, uluslararası ilişkiler teorilerinin hepsinin Batı kökenli düşünürlerce ortaya atılmış olmasının, Westfalya düzeninden bu yana dinin etkisinin sınırlandırıldığı Batı siyasi literatüründe dinin geri planda kalmış olmasıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Hz.Muhammed’in aynı zamanda bir devlet yöneticisi olarak karşımıza çıkması İslam coğrafyasında dinin siyasete etkisini gösterir niteliktedir. Bu durum sadece İslam coğrafyası açısından değil Doğu toplumları açısından da geçerlidir. Örneğin 1900’lerde Konfüsyüsçülük zaman içinde birçok metafizik ögenin de eklenmesiyle Westfalya öncesinde

³⁴ Marx & Engels, a.g.e., s.31

Hristiyanlıkta olduğu gibi siyasi düzeni haklı göstermeye çalışan bir iktidar aracı olarak karşımıza çıkmıştır.³⁵

1.3. Terör

1.3.1. Terörün Tanımı

Evrensel bir tanımının bulunmaması, birden fazla terörizm biçiminin varlığı ve kültürel-coğrafi olguların tanımları etkilemesi sebebiyle terör kavramının net bir tanımı yoktur. Ancak etimolojik olarak baktığımızda Fransızca ‘terreur’ (korku), Latince ‘terrere’ kelimesinden türetildiğini gördüğümüz terör kelimesi, “bir gücü veya bir iktidarı zorla kabul ettirmek amacıyla sistemli biçimde şiddet kullanma, yıldırma ve tedhiş” anlamına gelmektedir.³⁶ Örneğin Doğu Ergil terörü, “saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığıyla hedeflenen daha büyük bir kitleyi yıldırıp korkutarak yasadışı stratejik ve siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin, bilinçli ve planlı bir biçimde şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunması” olarak tanımlamıştır.³⁷

Barry Davies’e göre ise terör, belirli bir amaç için yapılır ve bu amaç gelecek nesillere geçecek kadar güçlü bir olgudur. İnsanların öfke ve korkuları terörü beslerken, teröristin şiddet kullanımı öfke ve korkuyu daha da artırarak terörün yaratacağı etkiyi katlar. Terörün yarattığı vahşi bir katliamın arkasında eylemi gerçekleştirenin adanmışlığı gibi soylu bir sebep olabileceğini iddia eden Davies, “İsrailliler Mısır’a kaçtığında onları takip edenler vardı. Fakat Kızıldeniz’in suları yarıldı ve Mısır askerlerini yuttu. İsraillilere göre bu mucizeyken, Mısırlılara göre bir zulümdü ve ‘öldürmeyin’ diye buyuran Tanrı’nın işiydi” derken ironik biçimde İncil’e atıfta bulunarak terör kavramının çerçevesini genişletmektedir.³⁸

Fıkhi açıdan bakıldığında terör, Arapça ‘irhab’ kelimesine karşılık gelmektedir. İrhab kelimesinin anlamı ise ‘korkutmak, içine korku salmak’tır. Ancak bu kelime ve türeyenleri ayetlerde geçse de Kuran, sünnet ve İslam hukuku literatüründe günümüzdeki haliyle terör kavramına rastlanılmadığı belirtilmektedir.³⁹ Dünya İslam Birliği’ne bağlı İslam Fıkıh Akademisi’nin 2001 yılında kabul ettiği terör tanımı şu şekildedir:

Terör, fertler, örgütler veya devletlerin insana yönelik saldırısı olup her türlü korkutmayı, eziyet ve tehdidi, haksız yere öldürmeyi, eşkıyalık ve yol kesmeyi, bir

³⁵ Karlsson, I., “Konfüçyüsçülük ve Asyalı Değerler”, *Din, Terör ve Hoşgörü*, İstanbul, Homer Kitabevi, 2005, s.252-255

³⁶ Salur, H., *Küresel Çağda Din ve Terör*, Konya, Çizgi Yayınları, 2009, s.61

³⁷ Ergil, D., “Terörizmin Mantığı ve Hedefi”, *A.Ü.S.B.F Dergisi*, s.1

³⁸ Davies, B., *Terörizm: Ortadoğu’da Şiddet Dünyada Terör*, çev.Pınar Bulut, İstanbul, Truva Yayınları, 2006, s.12-13

³⁹ Özel, A., *İslam ve Terör: Fıkhi bir Yaklaşım*, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.24

*projeyi gerçekleştirmek için suç teşkil eden ferdi veya toplumsal şiddet ve tehdide başvurmayı kapsamakta, insanlara korku salmayı, kendilerine eziyet etmek ve canları, malları ve özgürlüklerini tehlikeye sokmak suretiyle paniğe sevketmeyi amaçlamaktadır. Bu da çevreye, kamu mallarına veya özel mallara zarar vermek yahut milli ve doğal kaynaklardan birini tehlikeye sokmak gibi şekillerde olur.*⁴⁰

Dünya İslam Birliği'nin bu tanımı, terörü sadece bireyleri, grupları, devletleri zor kullanarak baskı altına almak ve amacını gerçekleştirmeye yönelmekle sınırlamamış, aynı zamanda bireylere yönelik şiddeti ve çevreye, kamu mallarına ya da özel mallara yönelik verilebilecek zararları da terörist eylem olarak niteleme gayreti gütmüştür. Bu yönüyle genellikle diğer tanımlarda vurgulanmış olan devlete/gruba yönelik şiddetten ayrılarak, literatüre sosyal terör bağlamında katkı sağlamıştır. Sosyal terör kavramıyla anlatılmak istenen, politik ve dini amaçların ötesinde bireysel, toplumsal ve kamusal zarara yol açan, bir bireyi, bireysel mülkiyetleri veya çevreyi tahrip eden eylemlerin bütünüdür.

Yine fihhi açıdan terörü tanımlamaya çalışan Ahmet Özel, terörü “meşruluğu kesin veya zanna dayanan bir amacı yahut gayrimeşru oluşu kesin bir amacı gerçekleştirmek için din veya ülke dolayısıyla güven içinde olan yahut bu iki güvene sahip olmayanları hedef alan maddi veya manevi korkutmadır” şeklinde tanımlamıştır.⁴¹ Buna göre amacın meşru veya gayrimeşru olması olayın terör olayı olduğunu değiştiremezken, mala veya cana zarar verme olaylarının da terör olayı kabul edildiği anlaşılmaktadır.

El Kaide'nin eski lideri Usame Bin Ladin ise terörün meşruiyetini cihad kavramına bağlamaktadır. Buna göre, yapılan terör eylemleri gerekli ve haklıdır, çünkü ahlaksızlık ve zulmün ön planda olduğu dünyada terörizm iddiaları yanlıcıdır.⁴² Usame bin Ladin, terör kavramını ve teröre başvurmanın neden gerekli olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

*Kuşku yoktur ki her devlet, her uygarlık ve kültür zulmü ve yozlaşmayı ortadan kaldırmak amacıyla belirli koşullarda teröre başvurmak zorundadır. Bizim uyguladığımız terörizm, zorbalar, kendi ülkelerine, kendi inançlarına, kendi peygamberlerine, kendi toplumlarına ihanet eylemleri işleyen hainleri hedef aldığı için onaylanabilir yani müstehab olanıdır. Onları terörize etmek ve cezalandırmak, olup biteni düzeltmek ve onları doğru yola sokmak için gerekli önlemlerdir.*⁴³

⁴⁰ Özel, a.g.e., s.25

⁴¹ Özel, a.g.e., s.26

⁴² Esposito, J.L., *Kutsal Olmayan Savaş*, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2002, s.41

⁴³ Esposito, a.g.e., s.41

1.3.2. Terörizmin Tanımı

Terör kavramında karşılaşıldığı üzere terörizm kavramının da net bir tanımından bahsetmek zor olacaktır. Walter Laqueur'a göre terörizm, "Politik bir hedefe ulaşmak için masum insanları hedef alan yasadışı güç kullanımı"dır. Laqueur bu tanımıyla, terörizmin sadece politik yönünü ön plana çıkarırken, 'terörist/özgürlük savaşçısı' ikilemi ve modern çağda asimetrik terör kavramı düşünüldüğünde masum insanları hedef alması gerektiği yönündeki ifadesi yüzünden eleştirilebileceği değerlendirilmektedir.⁴⁴

Richard Falk terörizmi, "Yeterli bir ahlaki veya yasal sebebi olmayan her türlü siyasi şiddet, devrimci bir grup veya hükümet tarafından gerçekleştirilmiş olmasına bakılmaksızın terörizm sınıfına girer" şeklinde açıklamıştır. Bu tanımda sadece bireylerin ya da grupların değil devletlerin de terörist eylemlerde bulunabileceği açıkça vurgulanmıştır.⁴⁵

Paul Wilkinson, "Kısaca bir amacı gerçekleştirmek veya daha geniş bir grubu, teröristlerin hedeflerini yerine getirmek amacıyla korkutarak, bir terör ortamı yaratmak için adam öldürme, yaralama veya tehdit gibi araçların sistematik bir şekilde kullanılmasıdır" sözleriyle terör eyleminin sistematiklik ve amaç olgularına sahip olması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶

CIA Anti-terörizm Merkezi Eski Başkan Yardımcısı Paul Pillar ise terörizmin dört temel unsurunu şu şekilde açıklamıştır:

- *Önceden tasarlanmıştır, öfkelenerek düşüncesizce tepki vermekten ziyade düşünülmüş, önceden planlanmıştır.*
- *Politiktir, mafya gibi grupların para kazanmak için kullandıkları gibi kriminal bir şiddet değildir, mevcut politik düzeni değiştirmek için organize edilmiştir.*
- *Sivilleri hedef alır, askeri yapıları veya savaş birliklerini ele almaz.*
- *Uluslararası gruplar tarafından yürütülür, bir ülkenin ordusu tarafından yürütülmez.*⁴⁷

Paul Pillar'ın tanımındaki temel noktalar önceden tasarlanmış olmak, politik bir amaca yönelik olmak, sivillere yönelik olmak ve devletler tarafından yapılmamış olmaktır. Ancak tanımda vurgulananlar coğrafi ve dini yapılara, tarihi etmenlere ve toplumun sosyal yapısına göre değişiklik arz edebilecek durumda olmakla birlikte, önceden tasarlanmış olmak dışındaki unsurların kesinliğinin eleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

⁴⁴ Davies, a.g.e., s.24

⁴⁵ Davies, a.g.e., s.24

⁴⁶ Davies, a.g.e., s.24

⁴⁷ Davies, a.g.e., s.24-25

Bu noktada, devletle ateşkes imzalamış olan terör örgütlerinin sivil halka yönelik eylemlerine devam ettiğinin defalarca tecrübe edilmiş olması, terörist eylemlerin istisnai de olsa sadece politik kaygılarla yapılmadığını göstermektedir. Sadece sivilleri hedef alması konusunda, Lübnan Hizbullahı'nın İsrail askerlerine yönelik, sadece gruplar tarafından yürütülmesi konusunda ise İsrail'in Filistin'de sivil halka yönelik gerçekleştirdiği eylemlerin bir tezat oluşturduğundan söz edilebileceği değerlendirilmektedir.

Tayyar Arı terörizmin korku ve panik havası oluşturmak amacıyla bir veya birden fazla kişi tarafından zor ve şiddete başvurma eylemi olduğunu belirtmiştir. Tayyar Arı'nın bir diğer tanımına göre terörizm, diğer birey ve gruplara karşı belli politik hedefler doğrultusunda şiddet kullanarak veya şiddet kullanma tehdidinde bulunarak yıldırma ve korkutma eylemidir. Bu tanıma göre terör, “amaçlarını ve taleplerini dramatize ederek dile getirmek için zor ve şiddet yöntemini kullanmak, devletlerin ve halkların rasyonel düşünmesini engellemek, halklar üzerinde korku salmak, insanlara sürekli olarak bir parkta, bir alışveriş merkezinde, bir tren istasyonunda, bir eğlence merkezinde ya da bir havaalanında saldırıya uğrayabilecekleri korkusunu yaşatmak” hedef ve özelliklerini taşımaktadır.⁴⁸

Tomis Kapitan, terörizm tanımlarında genel bir ifade olarak gördüğümüz ‘masum, sivil, savaşı olmayan’ gibi kavramların özüne inmiş ve bu tip tanımlamaların yarattığı zorlukları açıklamaya çalışmıştır. Buna göre, ABD Dışişleri Bakanlığı ‘savaşı olmayan’ ifadesinin kapsamına sadece sivil halkın değil eylemin yapıldığı anda izinde olan ya da silah taşımayan askeri personelin de girdiğini iddia etmektedir. Bu durumun ise, bir ülkede işgalci konumda bulunan bir ordu mensubuna yönelik bir halk hareketini terörist bir eylem kategorisine yerleştireceği aşikardır. Kapitan ayrıca bu tarz bir kavramsal kargaşanın terörist eylemin bazı hallerde mazur görülüp görülmeceği konusunu da tartışmaya açacağını belirtmiştir. Buna göre, masumların zarar gördüğü bir eylem gayri meşru sayılacakken, ‘sivil’ ve ‘savaşı olmayan’ kişilerin maruz kalacağı eylemin edineceği sıfat o denli kesin olmayacaktır.⁴⁹

Jay Mallin, terörizm tanımını terörizmin savaşla olan benzerliği üzerinden kurmuştur. Buna göre terörizm psikolojik bir savaş tarzından başkası değildir. Bunu en iyi açıklayacak örnek 1972 Münih Olimpiyatları'nda Filistinli teröristlerin İsraili sporcuları rehin almasıdır. Bu durum, askeri açıdan İsrail'e herhangi bir zarar vermemekle birlikte, Filistinlilerin davalarını ve isimlerini tüm dünyaya duyurmasını ve dünya genelindeki taraftarlarına moral vermesini sağlamıştır. Mallin'e göre bu, çok önemli bir psikolojik fonksiyonun yerine

⁴⁸ Arı, T., “Terörizm Amaç mı Araç mı?”, www.tayyarari.com , Erişim Tarihi: 11.02.2015

⁴⁹ Taslaman, C. & Kapitan, T., “Terörizm Retoriği ve Sonuçları”, *Terörün ve Cihadın Retoriği*, İstanbul, İstanbul Yayınevi, 2012, s.64

getirilmesidir.⁵⁰ Bu durumun psikolojik açıdan Filistin hareketine katkı sağladığı kesin olmakla birlikte, uluslararası sistem içerisinde İsrail devletinin oluşturmaya çalıştığı algıya ve meşruiyete verdiği katkı da göz ardı edilmemelidir.

Bu noktada, Batılı ülkelerde ortaya atılan terörizm tanımlarında Ortadoğu'daki örnekler düşünüldüğünde coğrafi, sosyal ve dini açıdan bazı istisnaların ve farklılıkların ortaya çıktığı aşikardır. Asaf Hüseyin'in yaptığı değerlendirmeye göre dört sebepten ötürü terörizmin (bilhassa politik terörizmin) Batı'da anormal bir olgu olarak karşılanırken Ortadoğu'da mevcut şartlar dahilinde normal bir oluşum olarak karşılanması gerekmektedir.

Bunlardan birincisi, şer'i hükümlere göre yönetilen İslam devletinin bir realite olarak karşımıza çıkması, bu durumun Müslümanların zihninde realize etmeye çalıştıkları ideal İslam devleti ile yaşamakta buldukları devlet arasında bir kutuplaşma oluşturması ve bu coğrafyalardaki liderlerin politik meşruiyet kazanma kaygısı içinde hareket ederek İslam'ı 'kozmetik değişikliklere uğratması'dır.⁵¹

İkinci sebep, Ortadoğu'daki sömürü düzeninin devam etmesi, sömürü yönetimi altında yaşayan Müslümanların olması gerekenden kötü bir sistem içerisinde yaşaması, modern politik sistemlerin yabancı seçkinler tarafından oluşturulduğu haliyle devam etmesi ve aile tabanlı monarşi yönetimlerinin veya grup tabanlı askeri yönetimlerin tahakküm etmesidir.⁵²

Üçüncü sebep, yönetici zümre ister kral, ister askeri diktatör, ister Batılılaşmış siyasi lider olsun, siyasi meşruiyetlerinin bulunmamasıdır. Halkın büyük bir kısmı devletin otoritesini kabul etmiyorsa ortada bir meşruiyet yoktur. Hüseyin'e göre Batılı ülkelerdeki laiklik esasının aksine şer'i hükümlerle yönetilen Müslüman ülkelerde meşruiyetin kaynağı sadece İslamiyet olmalıdır. Bu durum nedeniyle meşruiyetini sağlamlaştırılmayan yöneticiler yönetilenlere güvenmemekte, seçim ise göstermelik bir mefhumdan ileriye gidememektedir.⁵³

Sağlam verilerle desteklenmemekle birlikte, Hüseyin'e göre Ortadoğu'da terörizmin normal karşılanmasının dördüncü ve son sebebi ise, merkezîyetçi yönetim ve otoritenin tek kişinin elinde toplanması nedeniyle siyasi iletişimsizliğin artması, yönetenin yönetilene sesini

⁵⁰ Mallin, J., "Terrorism as a Military Weapon", *International Terrorism in the Contemporary World*, ed.Marius H.Livington, Londra, Greenwood Press, 1978, s.391'den aktaran Atilla Yayla, "Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve", s.339

⁵¹ Hüseyin, A., *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2004, s.26

⁵² Hüseyin, a.g.e., s.27

⁵³ Hüseyin, a.g.e., s.28

duyurmasına karşın mekanizmanın ters yönde işlememesi nedeniyle siyasi katılımcılık yollarının tıkalı oluşundan duyulan rahatsızlıktır.⁵⁴

1.3.3. Terörizmin Kısa Tarihi

İlk olarak Adem ile Havva'nın çocukları olan Habil ve Kabil'in hikayesinde rastlanılan öldürme eylemi, insanlık tarihinin aldığı yol boyunca evrilerek değişik şekil ve koşullarda devam etmiştir. Bu noktada, Sezar'ın Brütüs tarafından öldürülmesi ve Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin suikast sonucu öldürülmesi tarihteki önemli terör olaylarının örnekleri arasında sayılabilmektedir.⁵⁵

Ingmar Karlsson, din odaklı terörün ilk örneklerini açıkladığı çalışmasında, M.S 7. yüzyılda Romalılara karşı vergi ayaklanmasını başlatan Yahudi özgürlükçüler Selot'ların hikayesinden başlamıştır. Ayaklanmanın oldukça güçlü dinsel öğeler içeren bir ayaklanma olduğunu vurgulayan Karlsson, halen İngilizce'de '*fanatik*' anlamında kullanılan '*zealot*' kelimesinin kökeninin bu dini terör eylemindeki Yahudi gruba dayandığını ifade etmektedir. Yine Karlsson'a göre, İngilizce ve Fransızca'da kullanılan '*assassin*' kelimesinin kökeni de Hassan Sabbah'ın kurduğu Haşhaşiler mezhebidir. Sabbah'ın taraftarları, kendilerine yaklaşan orduların liderlerini öldürmek için haşhaşin etkisindeyken gerçekleştirdikleri intihar eylemleri ile tanınmışlardır.⁵⁶

İngilizce'deki '*thug*' sözcüğü de dini terörizmin bir sonucu olarak dile yerleşmiştir. Çete anlamına gelen Thuglar, yaklaşık bin yıl boyunca Hindu terör tanrıçası Kali'ye kurban etmek için kırsal bölgelerdeki yolcuları elleriyle boğarak öldürmüşlerdir. Katil ve hırsızlardan oluşan Thugların yarım ile bir milyon arasında kişiyi öldürdüğü tahmin edilmektedir.⁵⁷ Fransa'da devrimci Maximilien de Robespierre önderliğindeki Jakobenler 1793-1794 senelerinde hüküm sürmüş ve 13 ay boyunca daha sonra 'terör rejimi' olarak adlandırılacak olan, 27 milyonluk kitlenin tamamına dehşet saçan ve terör ve korkunun yaygınlaştırılarak Fransa'nın kana boğulduğu bir döneme imza atmıştır.⁵⁸

Karlsson, ideolojilerin ön plana çıktığı 1800'lü yılların ortalarına kadar terörün ardındaki itici gücün din faktörü olduğunu ancak bu tarihten sonra, Protestan-Katolik çatışmasına sahne olan Kuzey İrlanda ve İsrail-Filistin sorunlarında dahi belirleyici gücün politik ve etnik/milliyetçi nedenler olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, dinin yeniden terörist eylemlerin odağında yer alması İran İslam Devrimi'nin ardından gerçekleşmiştir. Bu noktada,

⁵⁴ Hüseyin, a.g.e., s.29

⁵⁵ Salur, a.g.e., s.39

⁵⁶ Karlsson, a.g.e., s.177

⁵⁷ Karlsson, a.g.e., s.178

⁵⁸ Salur, a.g.e., s.43

İran Devrimi'nin yanı sıra Lübnan İç Savaşı'nın ve 1.İntifada'nın da bu duruma etkisinin gözardı edilmemesi gerekmektedir. Burada dinsel terörizmi politik terörizmden ayıran nokta, terör eylemine atfedilen ayin ve tanrısal görev olgusudur. Hizbullah (Allah'ın askerleri), Cünd el Hak (Gerçeğin askerleri), Aum Shinrikyo (En yüksek gerçek) gibi örgütlerin kendilerine verdikleri isimler bunun bir göstergesidir. Karlsson, dinci teröristlerin 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'da, 2001'de New York'ta yaptığı eylemlerin 'gözü dönmüşlükle' diğer suçsuzların yanı sıra Müslümanlara da yönelik olduğunu, politik teröristin ise düşman yelpazesine girmeyen kişilere zarar vermekten kaçındığını ileri sürerek, modern terörizm tarihinin önemli tespitlerinden birini yapmaktadır.⁵⁹ Ancak yazarın bu noktada yapay ve pratikte karşılığı bulunmayan bir tespitte bulunduğu, dini ve politik terörizmin birbirini dışlamadığı ve zaman zaman iç içe geçebilen unsurlar olarak karşımıza çıktığı düşünülmektedir.

Tezin konusunu oluşturan El Kaide terör örgütünün tarihi ve eylemleri ile alakalı bilgiye sonraki bölümlerde yer verilecektir.

1.4. Terörizm Çeşitleri⁶⁰

1.4.1. Dinsel Terör

Aktif terör örgütlerinin önemli bir kolunu oluşturan bu grup, kendilerine karşı duran herkese aidiyet hissettikleri dini duyguları empoze etmek istemektedirler. Dinsel terör grupları, ilahi iradeye uygun hareket ettiklerini düşünmekte ve karşılarındakini belirli bir dini inanca boyun eğdirmeyi hedeflemektedirler. Bu amaca yönelik olarak vahşi saldırılar gerçekleştirmektedirler.

Tezin konusunu da oluşturan El Kaide, bu terörizm çeşidinin en önemli örneğidir. Davies'in ifade ettiği şekilde, Afganistan işgalinden önce tahrik edilen dini coşku ülke sınırları içinde hapsedilmiş ve dini terörizmle alakası olmayan Afganlılar dahi bu radikalleşme sürecine dahil olmak zorunda bırakılmıştır. Dinsel terör gruplarının destekçi kitlesini bir arada tutmak için korkunun yanı sıra dini unsurları da kullandığı bilinmektedir.⁶¹

1.4.2. Politik Terör

Bir ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin, şiddet eylemleri temelinde mevcut siyasal iktidarı ve rejimi hedef aldığı eylemlere verilen addır. Özellikle Soğuk Savaş

⁵⁹ Karlsson, a.g.e., s.179-181

⁶⁰ Çeşitli terör tasnifleri içinden, El Kaide terör örgütünün yapısı itibariyle içeriği ve motivasyonuna göre terör çeşitlerini almanın uygun olacağı değerlendirilmiştir.

⁶¹ Davies, a.g.e., s.41

döneminde ön plana çıkan bu tip terörizme ‘aşağıdan terörizm’ de denmektedir.⁶² Politik terör, dünyaya bir düzen getirmekle görevli olduğunu düşünen grupların kullandığı bir yöntem olarak karşımıza çıkarken, pek çok diktatörlüğün bu yolla kurulduğu ve halen iktidarlarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu diktatörlüklerin sadece ırkçı-milliyetçi rejimler olmadığı, sınıfsal tabanlı veya din kökenli olanlarının da bulunduğu bilinmektedir.⁶³

Bu noktada, terör çeşitlerinin birbirini tam olarak dışlamadığı, dini bir terör grubunun aynı zamanda etnik veya politik amaçlar güdebileceğinin vurgulanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.4.3. Etnik Terör

Davies’e göre terörist örgütler içinde en başarılı olanlar etnik terör grupları olarak görülmektedir. Bunun sebebinin, bireylerin aidiyet hislerinin kolayca örgütün lehine kullanılabilmesi ve ayrılıkçı hareketlerin dış güçler tarafından siyasi amaçlarla desteklenmesinin sağladığı kolaylıklar olduğu değerlendirilmektedir. İktidarın terörist olarak gördüğü bu gruplar ülkedeki bir kesim tarafından özgürlük savaşçısı olarak addedilebilmektedir. Etnik terör, bölünmüş bir toprağı birleştirmeye veya boyun eğmek zorunda bırakılan bir ülkenin halkını kurtarmaya çalışan gruplarca gerçekleştirilmektedir.

Başarılı görülmelerinin ardında, iyi planlanmış ve tepkilerin hesaplandığı türden eylemler yapmaları vardır. Bununla birlikte dünya basınının ilgisini çekecek ancak içerde ya da dışarıda örgütü zor durumda bırakmayacak eylemlere odaklanmaktadırlar. Bu grupların çoğunun amacına ulaşarak rejimi değiştirdiği görülmüştür. Filistin Kurtuluş Örgütü, IRA, Tamil Kaplanları ulusal terör grubu sınıfına girmektedir.⁶⁴

1.4.4. Devlet Terörü

Devletin, otoritesine karşı direnen ve rejimi yıkmaya çalışan ya da öyle farz edilen kişi ve gruplara yönelik terör uygulanmasıdır.⁶⁵ Bir başka tanıma göre, devletin mevcut rejimi korumak için kendi vatandaşına karşı kendi hukuk kurallarını hiçe sayarak sindirme, faili meçhul cinayetler ve muhalifleri ortadan kaldırma gibi eylemlerde bulunmasına devlet terörü denilmektedir.⁶⁶

Devlet terörü, bizzat devletin bir kuruluşu veya görevlisi tarafından yapılabileceği gibi görevli olmayan ancak doğrudan veya dolaylı yollardan devletle ilişkisi bulunan kişi veya

⁶² Salur, a.g.e., 94

⁶³ Kongar, E., *Küresel Terör ve Türkiye*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002, s.79

⁶⁴ Davies, a.g.e., 41

⁶⁵ Thornton, T., “Terror as a Weapon of Political Agitation”, *Internal War: Problems and Approaches*, New York Press, 1964, s.73’ten aktaran Yayla, a.g.m., s.360

⁶⁶ Çeşme, A., *Psikolojik Hareket ve PKK*, İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2005, s.31

gruplarca da gerçekleştirilebilir.⁶⁷ Bu tip terör çeşidinin özellikle Soğuk Savaş döneminde uygulandığı ve devletlerin kontrgerilla olarak adlandırılan, devlet adına çalışmayan ancak devlet için çalışan kişi veya gruplarla terör faaliyetleri yürüttüğü bilinmektedir.

Devlet terörünün amaçlarından birisi de itaati sağlamaktır. Genellikle otoriter veya oligarşik devletlerin gerçekleştirdiği bu terör, davaya ihanet etmemeleri ve liderlerin (devlete karşı terör uygulayan örgütler için önderlerin) emrinden çıkmamaları için yurttaşlara karşı uygulanmaktadır. İhanet ettiğine inanılan rejim yanlıları da tıpkı düşmanlar gibi teşhir edilerek öldürülür. Amaç hem rejim yanlılarının itaatini hem de rejim yanlısı olmayanların yapılanları görerek itirazsız baş eğmelerini sağlamaktır.⁶⁸

1.5. Din-Terör İlişkisi

1.5.1. Kutsal Metinlerde Şiddet

Dinler tarihi açısından bakıldığında, Semavi dinlerin tümünün Tanrı tarafından yeniden düzen getirmek amacıyla yeryüzüne gönderildiği kabul edilmektedir. İnanışa göre, dini yayma ve tebliğ etme görevini yine gönderdiği peygamberler aracılığıyla yerine getiren Tanrı'nın, emirleri üzerine yaşayan insanlar için sunduğu bir cennet, aksi halde yaşamını sürdüren insanlar için ise bir cehennem azabı vaad ettiği bilinmektedir. Buna göre, gönderilen kutsal kitaba, peygamberin sözlerine ve eylemlerine uygun şekilde, düzen içinde, 'kulluk' vazifesini yerine getiren insan, hem dünya hayatını anlamlandırmış hem de ölümden sonraki yaşamında sonsuz bir ödüle hak kazanmış demektir. Yine aksi halde yaşayan insanın da sonsuz bir azabı hak ettiği kabul edilmektedir.

Bu noktadan bakıldığında, dinlerin insan hayatını anlamlandırmayı, düzene sokmayı, insanların 'günah' işlemesini engellemeyi, kısacası iyi bir birey olarak yaşamını sürdürmesi ve sonlandırmasını sağlamayı amaç edinen bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Örneğin, Hz.İsa'nın Tanrı'nın Krallığı'nın bir parçası olmak isteyenlerin her şeyden vazgeçerek Tanrı'ya yani babalarına dönmeleri gerektiğini beyan ettiği, kişisel sadakat ve bağlılık beklemediğini belirttiği, tek istediğinin kendisi gibi yaşamaları olduğunu ilettiği bilinmektedir. Hz.İsa, Tanrı'ya inanmanın ve başkalarını sevmenin kurtuluş için yeterli şart olduğunu insanlığa tebliğ etmiştir.⁶⁹

Hız.Musa örneğinde ise Tanrı'nın gönderdiği 10 emirin insan hayatıyla alakalı çok önemli kısıtlama ve zorunluluklar getirdiği, günümüzde de kullanılan yazılı-yazısız hukuk kurallarına kaynak olduğu görülmektedir. Bu 10 emir, "başka ilahlara tapmayacaksın, putlar

⁶⁷ Aydınalp, H., *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2011, s.56

⁶⁸ Ergil, a.g.m., s.177

⁶⁹ Stangroom, J., *Din*, Ankara, Liman Yayınları, 2013, s.8

yapmayacaksın, Tanrı'nın adını boş yere anmayacaksın, şabatı kutsal bileceksin, baba ve anneye hürmet edeceksin, öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan söylemeyeceksin, göz dikmeyeceksin" şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁰

Yine başka bir örnekle, Hz.Muhammed'in bir olan Tanrı'ya ibadet ve hizmeti, ahlaklı yaşamayı ve insanlığın yararını gütmeyi bütün insanların görevi olarak açıkladığı, Tanrı'nın bir olduğu ve insanların politeizmden uzaklaşması gerektiği, aksi takdirde doğru yoldan sapanları ölümden sonra büyük bir cezanın beklediğini insanlığa tebliğ ettiği bilinmektedir.⁷¹ Ancak cihad konusunda alimlerin de ihtilafa düştüğü üzere, sınırları ve kime karşı olması gerektiği aşikar değildir. Bu durumun giderek artan İslamofobi'den de dolayı ya da doğrudan sorumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Dinler hakkında yazılan ve ana noktası insanları Tanrı'ya inandırmak, Tanrı'nın istediği düzen içinde yaşamak, iyi bir birey olmak olan tanımlamaların ötesinde dinin terörle olan ilişkisini anlayabilmek için dinsel terör gruplarının motivasyonunu aldığı yere bakmak gerektiği görülmektedir. Kutsal kitapların insanlara vermek istediğini doğrudan mı söylediği yoksa metaforik ve sembolik yollar mı kullandığı tartışılmalı bir konudur. Ancak dini terör örgütlerinin eylemlerine meşruiyet kazandırmak için de olsa kutsal kitapları ya da peygamberlerin söz ve eylemlerini referans aldıkları bilinmektedir. Örneğin İncil'de geçen;

yeryüzüne selamet getirmeye geldim sanmayın, ben selamet değil fakat kılıç getirmeye geldim... çünkü ben adamla karısının, kızla anasının ve gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim (Matta, Bab 10: 34-35),

kılıcı olmayan abasını satsın kılıç alsın (Luka, Bab 22: 36) sözlerinin, Tevrat'ta geçen;

ve onların her şeyini tamamen yok et ve onları esirgeme; ve erkekten kadına, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür (I.Samuel, Bab 15: 3) sözlerinin, Kuran'da geçen;

onları nerede yakalarsanız öldürün, sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın (Bakara 2/191)

⁷⁰ Stangroom, a.g.e., s.77

⁷¹ Stangroom, a.g.e., s.44

fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın
(Enfal 8/39)⁷²,

hafif ve ağır savaşa kuşanıp çıkın ve Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla
cihad edin (Tevbe 9/41)

haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları tutuklayın,
kuşatın ve onların bütün geçit yerlerini kesip tutun (Tevbe 9/5)⁷³

ayetlerinin tam olarak nasıl anlaşılması gerektiği hususunda ihtilaflar bulunmaktadır. 10 emrinden birisi 'öldürmeyeceksin' olan bir dinin çocuktan emzikte olana kadar herkesin öldürülmesini emrediyor olması akla yatkın değildir. Ya da kurtuluşun başkalarını sevmekle gerçekleşeceğini tebliğ eden bir dinin kılıcı olmayanlara satın almasını emrediyor olması yine bir ihtilaf yaratmaktadır. Bu ihtilaflar, köktencilik artmasına yol açmaktadır.

Bu noktada, bütünüyle düşünüldüğünde dinlerin toplum yapısına ve insana zarar veren neredeyse her hareketi yasakladığı bilinmektedir. Yapılması gereken, kutsal kitapları bütünüyle değerlendirmek ve ne amaçla hüküm verildiğini bilerek incelemek olacaktır. Radikal grupların ve dini terörün ideologlarının amaçları doğrultusunda yorumlama yapmaları, yeni bir ideoloji oluşturmaktadır. Dinlerde kuralları Tanrı'nın koyduğu düşünüldüğünde bu yorumlamaların kendini Tanrı'nın yerine koymayla eşdeğer olduğu görülmektedir.⁷⁴

1.5.2. Terörün Dini Meşruiyetine El Kaide Açısından Bakış

Ortadoğu'da birçok ülkede etkinliğini sürdüren El Kaide terör örgütü, İslam'ın terörle bağdaştırılmasına sebebiyet veren en önemli oluşumdur. Öyle ki; 2001'de İkiz Kuleler ve Pentagon'a yönelik gerçekleştirilen saldırının ardından ABD Müslüman çoğunluklu Ortadoğu coğrafyasına yönelik stratejisini saldırgan bir tutum sergileyerek yürütmeye başlamış ve Batı ve ABD'de İslamofobi yükselişe geçmiştir. 2002'de yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Başkan Bush, "serseri devletlerin ve teröristlerin potansiyel saldırılarını caydırmadaki yetersizlik, mevcut tehditlerin acilliği ve düşmanın silah seçiminden kaynaklanabilecek hasarın büyüklüğü, sadece tepki veren bir duruş sergilemeyi imkansız kılar, bu nedenle düşmanlarımızın ilk vuruşu yapmasına dahi izin vermemeliyiz" diyerek saldırgan tutumun özünü açıklamıştır.⁷⁵

⁷² Salur, a.g.e., s.236-237

⁷³ Taslaman & Kapitan, a.g.e., s.22-23

⁷⁴ Şen, O., *Din, Terörizm ve El Kaide*, Ankara, Sarkaç Yayınları, 2011, s.36

⁷⁵ Whelan, R., *El Kaidecilik İslam'a Tehdit Dünyaya Tehdit*, Platin Yayınları, 2005, s.38

El Kaide'nin o yıllardaki lideri olan Usame bin Ladin'in ise ABD'ye karşı kitlesel düzeyde kayıp verdirebilmek için dini meşruiyet aradığı, bu arayışın Şeyh Nasır bin Hamad el-Fahd tarafından verilen 'Kafirlere Karşı Kitle İmha Silahı Kullanımı' fetvası ile sonuçlandığı bilinmektedir.⁷⁶ Bir terör örgütü olmakla birlikte ideolojik bir oluşum olduğu da görülen El Kaide'nin bu örnekte görüldüğü üzere eylemleri için dini bir zemin yaratma çabası yayıldığı coğrafyalarda karşılık bulmakta, örgütün Müslüman bireyler üzerindeki algı yönetimi açısından lehine bir durum yaratmakta, her şeyden önce savaş kavramının sadece meşru müdafaa ile sınırlandırıldığı İslam dinine mensup örgüt üyelerinin eylemleri gerçekleştirmede kutsal bir amaç ve meşruiyet bulmasına yardımcı olmaktadır.

El Kaide'nin dini, eylemlerine ve ideolojisine bir şemsiye olarak kullanma isteğine bir başka örnek 23 Ağustos 1996'da Usame Bin Ladin'in yayınladığı meşhur bildiridir. Bildiride, dünyada birçok ülkede vücut bulan Siyonist-Hristiyan ittifakının Müslümanlara yarattığı sorunlardan bahsedilmiş ve Hz.Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti ile Usame bin Ladin'in Afganistan dağlarına 'kafir'le mücadele amacı ile çıkması arasında paralellikler kurma çabası güdülmüştür.⁷⁷

El Kaide'nin şu andaki lideri Eymen Zevahiri, 'daha iyi için mücadele ve istisnai durumlara tepki verme gereği' fikirlerini ileri süren, uzun süredir el-Kaidecilik'in en önemli ideologu olarak görülen Mısırlı bir doktordur. Zevahiri, ideolojilerinin dinden dayanak bularak eyleme dönüşmesi aşamasında iki önemli sorunla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki, el Kaide için önemli bir eylem biçimi olarak karşımıza çıkan intihar eylemleridir. İslam hukukuna göre intihar kesinlikle yasaktır, Zevahiri İslamiyet'in ilk yıllarında putperestlerce ölümle tehdit edilip dinden dönmeye zorlanan ancak bunu kabul etmeyip öldürülen Müslümanlar'ın bunu din uğruna intihar biçimi olarak gördüğünü kabul ederek bu sorunu aşmaya çalışmıştır.⁷⁸

Diğer sorun, masumların gördüğü zararın meşrulaştırılması sorunudur. Müslümanlar ve çocuklar dışında sivillerin masumiyetini reddeden Zevahiri'nin bu düşüncesi İslam'a yine ters düşmektedir. Zevahiri bu sorunu, Müslümanların kendilerine göre güçlü bir düşmanla ve kıt kaynaklar ile istisnai bir savaş yürüttüklerini ve bu nedenle İslam hukukunun daha esnek değerlendirilebileceğini öne sürerek aşmaya çalışmıştır. Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının meşruiyeti de bu siyasi teoriye bağlıdır.⁷⁹

⁷⁶ Whelan, a.g.e., s.39

⁷⁷ Whelan, a.g.e., s.87

⁷⁸ Whelan, a.g.e., s.91

⁷⁹ Whelan, a.g.e., s.91

Bu örneklerden hareketle, El Kaide özelinde tüm dini örgütlerin dini bir meşruiyet aracı olarak görerek eylemlerini gerçekleştirdiklerini, bu örgütlerin yönetici/ideolog kadrosundakilerin kutsal metinleri yorumlayarak üyelerini/taftalarını zihinlerinde herhangi bir şüphe kalmayacak şekilde motive ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bir insanı öldürenin bütün insanlığı öldürmüş gibi sayılacağına kutsal kitabında yer aldığı bir dini yaymak için cihad yaptığını öne süren bir dini örgütün masum insanların zarar görmesi ve intihar eylemleri ile ilgili soruna bulduğu çözümler, dini örgütlerin ne kadar dini olduklarının yanı sıra politik ve ekonomik amaçlarının da örgütü anlayabilmek adına irdelenmesi gerektiğini göstermektedir.

1.5.3. Din Terörü Besliyor mu?

Özellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren sayıları giderek artan, Ortadoğu'daki sürekli hareketliliğin kendileri için oldukça güvenli bir saha yaratmasına yol açtığı dini örgütler cihad retoriğinden beslenmektedirler. Daha önce de belirtildiği üzere cihad kavramının muğlak olması, bu beslenmeyi tetiklemektedir.

Arapça'da '*güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için tüm imkanları kullanmak*' manasındaki 'cehd' kökünden türemiş olan cihad kelimesi, İslami terim olarak 'dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek' şeklinde kapsamlı halde tanımlanabilmektedir. Fıkhi olarak bakıldığında Müslüman olmayanlarla savaşmak, tasavvufi açıdan ise insanın nefsinin yenmesi olarak nitelendirilmektedir.⁸⁰

Kuran'ın bir kısmının diğer kısmını yürürlükten kaldırdığı iddiası İslam'ın günümüzde tartışılan en ciddi sorunlarından birisidir. Kendi görüşlerine uymayan ayetlerin 'iptal edildiğini' savunan ve buna örnek olarak argümanını destekleyen hadisleri kullanan birçok alimin söyledikleri, günümüzde kutsal kitabın söylediklerinin önüne geçmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinde yöneticilerin halkın kendi arasındaki ayrılıkları sonlandırmak için yeni fetihler yaptıkları bilinmektedir. Kısacası İslam'da pratik olarak cihad retoriğinin gelişmesi siyasal meselelerle yakından alakalı olmuştur. Bu noktada, cihad kavramına 'kafirlerle savaşma' anlamının eşlenmesi pratikte sürekli bir savaş halini yaratacaktır.⁸¹

Bakara suresinde geçen '*dinde zorlama yoktur*' ve Gaşiyeye suresinde geçen '*onlara zor ve baskı kullanacak değilsin*' ayetleri inanç özgürlüğüne vurgu yapmaktadır.⁸² Cihad kavramını 'kafirlerle savaşmak' olarak gören ve kullanan terör örgütleri, temel hususlarından birisi

⁸⁰ Özel, a.g.e., s.67

⁸¹ Taslamam & Kapitan, a.g.e., s.27

⁸² Taslamam & Kapitan, a.g.e., s.28

Müslüman olmayana İslam'ı tebliğ etmek olan dini, ideolojik olarak yorumlayıp Müslüman olmayanla savaş haricinde tam bir iletişimsizlik halinin meşruluğunu savunmaktadır.

Kuran'ın savaşa bakış açısının üç temel kurala dayandığını söylemek doğru olacaktır. İlk olarak Kuran, rasyonel bir sebep olmaksızın savaşı yasaklamaktadır. İkinci olarak, makul bir sebep varsa savaşmayı emreden Kuran, bu makul sebebin düşmanın saldırması olduğunu açıklamıştır.⁸³ Üçüncü olarak Kuran, saldırıya uğranılması veya yok edilmek istenilmesi haricinde Müslümanların mutlak bir pasifizm gütmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁴ Görüldüğü üzere İslam'ın ana hatlarıyla emretmeye çalıştığı şey, saldırılması halinde savaşmak, savaştan sonraki her yolu mübah görmemek ve savaş sırasında aşırıya gitmemektir.⁸⁵

Bu noktadan hareketle cihad kavramını terör eylemleri için bir şemsiye olarak gören dini terör örgütlerinin birçok noktada kutsal kitapla çeliştikleri görülmektedir. El Kaide terör örgütünün beslendiği önemli ideologlardan olan İbn Teymiyye'nin, Hz. Muhammed'in bir savaş dönüşü söylediği iddia edilen '*küçük cihaddan (savaş) büyük cihada (nefsle mücadele) döndük*' sözünün uydurma olduğunu öne sürmesi⁸⁶, El Kaide'nin İslam inanışında önemli yer tutan cihad kavramını değersizleştiren ve ideolojik amaçları için kullanışlı bir hüküm haline getiren bir terör örgütü olduğunu göstermektedir.

Karlsson, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1980'deki terör örgütleri listesinin hiçbir dini terör örgütünü kapsamadığını, 1994'te 49 terör örgütünden 16'sının dini nitelikli olduğunu, 1995'te ise dini terör örgütlerin sayısının 26'ya yükseldiğini belirtmiştir.⁸⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın güncel verilerine göre, terör örgütü kabul edilmiş toplam 59 grup bulunmaktadır.⁸⁸ Bu grupların neredeyse 40 tanesinin din temelli terör örgütü olduğu değerlendirilmektedir.

Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından yükselen İslamofobi'nin en önemli sorumlusu olan dini terör örgütleri, görüldüğü üzere 1990'lı yıllardan itibaren nicelik olarak önemli bir noktaya erişmiştir. Bunda ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgaliyle başlayan sürecin ardından 2011'de patlak veren Arap Baharı'nın getirdiği hareketliliğin de etkili olduğu düşünülmektedir. Merkezi yapının zayıflığı sebebiyle çoğunluğu Suriye ve Irak'ta

⁸³ "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın ancak aşırıya gitmeyin" (Bakara 2/190)

⁸⁴ "İyilikle kötülük eşit olmaz. Sen en güzel olan tarzda kötülüğü uzaklaştır; o zaman görürsün ki seninle düşmanlığı olan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir" (Fussilet 41/34)

⁸⁵ Taslamam & Kapitan, a.g.e., s.29-35

⁸⁶ İbn Teymiyye, *Mecmuu Fetava*, XI, 198.'den aktaran Özel, a.g.e., s.69

⁸⁷ Karlsson, a.g.e., s.180

⁸⁸ US Department of State Foreign Terrorist Organisations, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> , Erişim Tarihi: 13.02.2015

mevzilenmiş olan dini terör örgütlerinin motivasyonu cihad temelli olmasına karşın savaştıkları kişiler/gruplar/örgütlerin de Müslüman olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, uluslararası kamuoyunda giderek artan İslamofobi'nin temelinde İslam'ın değil İslami olduğu düşünülen terör örgütlerinin yattığı aşıkardır. Özellikle El Kaide ve bağlantılı gruplarının Khubar Kuleleri, USS Cole, 11 Eylül, Djerba Sinagogu, Mombasa, İstanbul ve Madrid eylemleri ile 2013 yılından bu yana Suriye'deki eylemleri nedeniyle oluşturduğu algının daha önce örnek verilen kutsal metin ayetleriyle uzaktan yakından alakası olmadığı, amacının İslam'ı yaymaktan uzak olduğu ve tamamen politik ve ekonomik amaçlarla hareket ettiği düşünülmektedir. Sonuç olarak İslam dini özelinde dinlerin terörü beslediğini iddia etmenin yanlış olacağı ancak dini referans alan terör örgütlerinin dini sömürmesinin mevcudiyetleri ve meşruiyetleri açısından en makul seçenek olduğu değerlendirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EL KAİDE İDEOLOJİSİNİN BESLENDİĞİ KÖKEN VE DÖNÜŞÜMÜ

2.1. İslam Dininde Mezhep Kavramı

Arapça orijinli bir kelime olan ‘mezhep’, Arapça’da gitmek anlamına gelen ‘zehebe’ fiilinden türemiştir ve takip edilen, gidilen yol anlamlarına gelmektedir.⁸⁹ Terim olarak ise, imanla, ibadetle, ahlakla ve davranışla alakalı hususlarda ortaya çıkan sorunlara çözüm üretebilmek için ortaya konulan düşünce ekollerini işaret eder.⁹⁰

Mezhep kavramı, dinin doğruluğu kesin olan tek bir kitaba ve peygamberin yaşantısına vurgu yapan yapısı yüzünden aslında dinle özdeşleştirilmesi mümkün olmayan ve dinin anlaşılma ve yaşanma şekilleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmış bir olgudur. İslam dininde Hz.Muhammed’in vefatının ardından dine yeni bir bakış açısının getirilemeyeceği, yeni bir vahyin indirilmeyeceği, Allah tarafından gelen yeni bir bilgiye sahip olunamayacağı kesin ifadelerle vurgulanmıştır. Bu nedenle mezheplerin toplumsal ve siyasal nedenlerden ötürü ortaya çıkarıldığı, bunun aksine İslam dininin evrensel ilkelerinin ise Hz. Muhammed hayattayken son şeklini aldığı kesinlik arz eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹¹

İslam’ın dinin yaşanılışıyla alakalı kaygıları ve saptamaları olan farklı yollara ayrıldığı net şekilde görülmektedir. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte, günümüz dünyasında bu biçimsel ve fikirsel ayrılıkların devletler arası birçok gizli/açık ittifaka, diplomatik sorunlara, savaşlara yol açtığı, özellikle sınır komşularımız ve yakın ülkelerin iç ve dış siyasetini önemli ölçüde etkilediği, doğrudan sebebi olmamakla birlikte Arap Baharı sürecinde çıkan iç savaşların tetikleyici unsuru olarak karşımıza çıktığı aşikardır. İslam dininin hak kitabı olan Kuran-ı Kerim’de belirtilen;

Hep birlikte Allah’ın ipine (Kuran’a) sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size verdiği nimetleri hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşman idiniz de, o kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz, bir ateş

⁸⁹ Onat, H., “Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri“, http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=67:mezhep-kavram-ve-mezheplerin-dou-sebepleri&catid=36:makale&Itemid=54 , Erişim Tarihi: 1 Nisan 2015

⁹⁰ Kutlu, S., “İslâm ve Mezhepler”, *Türk Yurdu*, (Nisan-Mayıs 1997), Ankara, c. 17, sayı: 116-117, s. 192.’den aktaran Metin Bozkuş, “İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/339.pdf> , s.3

⁹¹ Onat, a.g.m.

*çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. Allah size açıkça bildiriyor ki doğru yola eresiniz.*⁹²

*Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. O, yapmakta olduklarını sonradan haber verecektir.*⁹³

*...müşriklerden, dinlerini parça parça edip grup grup olanlardan olmayın. Onlardan her bir grup kendi katındaki dini anlayış ile sevinip böbürlenmektedir.*⁹⁴

ifadelerden mezhep farklılıklarının beşeri faktör olduğu, dinin kesin emirlerinde bu farklılıklara bakış açısının olumlu olmadığı, İslam dinine mensup toplulukların mezhepsel bağlamda parçalanıp bölünmesinin ayetlerle yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Beşeri faktörler nedeniyle oluştuğu belirtilmiş olan mezheplerin doğuşunda, sosyal, siyasi ve itikadi olmak üzere birçok sebep bulunmaktadır. Sosyal ve kültürel değişimin M.S 7. yüzyılda ortaya çıkan İslam dininin nihai evrensel ilkeleriyle açıklamakta güçlük çektiği yeni konuları gündeme getirmesi, halifelik makamının Hz. Muhammed'in vefatından itibaren özellikle Hz. Osman döneminde tartışmalı bir makam olması ve dönemin Müslümanları arasında savaşa varan ayrılıklara yol açması, Hz.Ali-Muaviye mücadelesinin Hariciler adı verilen topluluğun meydana gelmesine neden olması, İslam'ın geniş bir coğrafyaya yayılması yüzünden birbirinden çok farklı kültür ve medeniyetle tanışması ve etkileşimi⁹⁵ vs. gibi unsurlar İslam'ın yoruma açık olduğu kabul edilen/edilmeyen birçok konuda fikir ve davranış açısından farklı yollara hasıl olmasındaki, kısacası mezheplerin doğmasındaki önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Vahhabilik

İslam dininin anlaşılması ve yaşanması noktasında yol gösterici olduğu düşünülen mezhepler konusunda net bir ayırım bulunmamakta, mezheplerin siyasi mi itikadi mi fikhi mi olduğu noktasında tartışmalar yapılagelmektedir. Bu noktada Sünni veya Şii kimliğinin yoğunlukta olduğu devletlerin birbirleriyle ilişkilerinin, Sünni ve Şii toplulukların bir arada yaşadığı ülkelerdeki sosyal fay hatlarının kırılma noktasının ve İslam coğrafyasında devlet yönetimine tahakküm eden zümrelerin siyasi konjonktüre de bağlı olarak mezhepsel politikalar geliştirerek iktidarlarına dayanak bulmalarının, mezhepleri yol gösteren tanımından

⁹² Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim Portalı, Cüz:4, Al-i İmran Suresi, Ayet: 103, <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#3:103>, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2015

⁹³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim Portalı, Cüz:7, Enam Suresi, Ayet: 159

⁹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim Portalı, Cüz:21, Rum Suresi, Ayet: 31-32

⁹⁵ Onat, a.g.m; Ethem Ruhi Fığlalı, *Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler*, Ankara, 1977, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18504.pdf>, s.13-17

uzaklaştırarak siyasi bir çerçeveye yaklaştırdığı bir gerçektir. Siyasal İslam modelinin ön plana çıktığı son dönemde özellikle Ortadoğu’da meydana gelen ittifak, savaş, çatışma gibi olayların mezhep ayrılıklarını derinden tetiklediği gibi Kuran’da belirtilen ayetlerle zıt düşse de bireylerin önemli bir aidiyet hissettiği mezheplerin Müslümanlar arasındaki bağı giderek zayıflatmasına yol açtığı görülmektedir.

Din sosyoloğu Ünver Günay’ın;

*Devleti ve iktidarı tekeline alarak, başta devlet olmak üzere toplumu baştan aşağıya, kendi ideolojik modeline göre tasarlanan bir din esasına dayalı olarak yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır.*⁹⁶

Eski Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış’ın;

*Bir toplumun veya bir ülkenin siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatını şekillendirmek için İslam’ı referans almasıdır.*⁹⁷

Uluslararası Kriz Grubu’nun⁹⁸ tanımından alıntı yapan Richard Whelan’ın;

*Siyasal İslam ise ‘İslami ideolojik referanslara sahip olup öncelikle siyasi hedefler peşinde olanlar’ın ideolojisidir.*⁹⁹

şeklinde ifade ettiği gibi siyasal İslam anlayışının mezhepleri ideolojik bir dayanak noktası olarak görüp dini dizayn ederek toplumu şekillendirmek istediği hususunda görüşler bulunmaktadır.

Bu noktadan hareketle, Vahhabi hareketinin de tamamıyla siyasi bir hareket olduğu ve ortaya çıktığı coğrafyaya yönelik siyasi emellerinin bulunduğu söylenebilir. Ancak Vahhabiliğin oluşumundan önce tarihi temellerinin nereye dayandığını ve nereden beslendiğini açıklamak faydalı olacaktır.

Vahhabilik, ilk olarak 18. yüzyılda siyasi literatüre girmiş olan ve adını günümüzde Suudi Arabistan topraklarında bulunan Necid bölgesinde doğan Muhammed bin Abdulvehhab’dan alan bir mezhebi akımdır. Bu akım Osmanlı Devleti’ne 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren

⁹⁶ Günay, Ü., “İslam Dünyasında Gelenek, Değişme, Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler”, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din ve Devlet İlişkileri Sempozyumu*, s.57-82’den aktaran Ahmet Vehbi Ecer, “Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri”, *Ortadoğu Araştırmaları Dizisi: 2*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s.2

⁹⁷ Yakış, Y., “Ortadoğu’da Değişimde Siyasal İslam’ın Rolü ve Geleceğe Yönelik Beklentiler”, *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012, Cilt:4, Sayı:39, s.64

⁹⁸ Çalışma konusu dünya genelindeki yaşanan çatışmalar olan think-tank kuruluşu.

⁹⁹ Whelan, a.g.e., s.19

Muhammed bin Suud'un da siyasi açıdan desteklemesiyle birtakım problemler çıkartmış, 1517 yılında Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girmiş olan Hicaz bölgesinin 1916 yılında tamamen ayrılmasına kadar uzanan olayların müsebbibi olmuştur. 1744'de kurulan ilk Vahhabi Devleti, Osmanlı Devleti'nin en önemli nüfuz kaynaklarından olan din birliği vurgusuna vurduğu darbe açısından önemli olup, sadece dini bir hareket olma vasfından zamanla uzaklaşarak Osmanlı Devleti'ne siyasi açıdan da büyük sorunlar yaratmıştır.

Türel Yılmaz'a göre Osmanlı Devleti mesafe, büyük askeri kuvvet gönderme gerekliliği ve yöneticilerin itaatsizliği gibi nedenlerle bölgede hiçbir dönemde kuvvetli bir otorite sağlayamamıştır.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılan Vahhabiler, daha sonra komşu kabilelerle savaşarak topraklarını genişletmiştir. 1. Dünya Savaşı esnasında İngilizler'in "hayırhah tarafsızlığı" anlaşması karşılığında bu yeni sınırları kabul etmesi, Vahhabilerin devlet kurmasına doğru giden süreç için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu gelişmelerden sonra Suud ailesi ile Mekke Şerifi Hüseyin'in mensubu olduğu Haşimi ailesi arasında çatışmalar şiddetlenmiş, Türkiye'de hilafetin kaldırılmasının ardından Şerif Hüseyin'in kendisini halife ilan etmesiyle birlikte Abdülaziz İbni Suud Haşimi ailesine savaş açmıştır. Savaşın sonunda, yenilen Şerif Hüseyin Kıbrıs'a kaçarken, Abdülaziz İbni Suud 1926 yılında kendisini Hicaz Kralı ve Necid Sultanı ilan etmiş, 1932 yılında ise Hicaz toprakları Suudi Arabistan Krallığı adını almıştır.

Vahhabi hareketinin ilk başlarda, Mekke, Medine, Taif ve Necid gibi bölgelerde etkili olamadığı ancak devletin kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin giderek güç kaybetmesi sonucunda 1803 yılına gelindiğinde anılan coğrafyalarda hakimiyet kurmaya başladığı görülmektedir.¹⁰¹ Bu tarihi gelişmelerin yanında Vahhabilik, İslam dinini ideolojik bir bakış açısıyla hareket edip dizayn ederek radikal örgütlerin ve mürteci yapılanmaların ortaya çıkışına da yol açmıştır. Bu akım, tevhid ve cihad kavramlarını temel alarak, egemenlik hakkı kavramını doğrudan doğruya Allah'la ilişkilendirmiştir.¹⁰²

2.3. Vahhabilik Öncesi Akımlar

2.3.1. Haricilik

Vahhabiliğin kurucusu Muhammed bin Abdülvehhab ve onun görüşlerini taşıyanlar Harici olduklarını kabullenmemişlerdir. Ancak Abdülvehhab'ın siyasi bir güç haline gelişi ve imparatorluğa karşı oluşturduğu isyan ortamı, Osmanlı'nın bu akıma Haricilik olarak bakmasına yol açmıştır. Bu sıfatın verilmesinin ardında, radikal davranışlar ile iman açısından

¹⁰⁰ Yılmaz, T., *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara, Barış Platin Yayınevi, 2009, s.27-28

¹⁰¹ Ecer, A.V., "Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri", *Ortadoğu Araştırmaları Dizisi: 2*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s.131

¹⁰² Ecer, a.g.e., s.3

taassub ve günaha giren bireyleri kafirlikle suçlama gibi Haricilik ile Vahhabilik arasındaki benzerliklerin yattığı bilinmektedir.¹⁰³

Haricilerin günahı küfür sayması ve tekfir ilan ettikleri kişinin sonsuza kadar cehennemde kalacağına dair inanışları günümüz Vahhabi/Selefi inanışına çok yakındır. Haricilerdeki aşırılık, şiddet ve isyana meyilin sebeplerini *İslamda Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi* kitabında açıklayan Prof.Dr.Muhammed Ebu Zehra'ya göre bu durumun kaynağı, çöl yaşantısının insan doğasına etkileridir. Buna göre, İslamiyet'ten önce fakirlik içerisinde yaşayan Hariciler, şehirde yaşayan Arapların aksine İslamiyet döneminde iyiliğe ve refaha doğru bir ilerleme kaydedememişlerdir. Çöl hayatının zorluklarıyla yaşamaya devam eden Haricilerin fikir ve tasavvur noktalarındaki eksikliği, onları dar görüşlü ve etrafa saldırmaya müsait bir zümre haline getirmiştir.¹⁰⁴ Ancak bu ifadelerin siyasi ve toplumsal kökenleri bulunan bir akımı sadece coğrafi nedenlere dayandırdığı için indirgemeci addedilebileceği değerlendirilmektedir.

Hariciler, Kuran gibi bir kaynak varken muhakeme yapmanın gereksizliği noktasında birleşmiş, muhakeme yapmanın da ötesinde Kuran'ı ezberlemenin yeterli olduğu inancına kapılmışlardır. Diğer Müslümanların aksine Peygamber'in yaşantısı ve davranışlarına uymak anlamına gelen 'sünnet'in de gerekliliğini reddeden Haricilik, İslam'a dair her ne hüküm varsa Kuran'da aramanın doğru olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bu durum Kuran'da yer alan bazı ucu açık ayetlerin yorumlanmasında birtakım sıkıntılar yaratmıştır.¹⁰⁵ Örneğin, Nur suresinde yer alan "Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun, artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin, işte bunlar fasık kimselerdir"¹⁰⁶ ayetini namuslu kadınlar özelinde değerlendirip namuslu erkeklere iftira eden için aynı hükmün uygulanmasına gerek duymamışlardır.¹⁰⁷

Sonuç olarak, İslamiyet'in keskin bir ayırım sürecine girdiği Hz. Ali döneminde ortaya çıkan Haricilik, Kuran hükümlerini yorumlama ve anlama, icma, kıyas ve sünnet gibi diğer muhakeme yollarını reddetme, şiddete olan meyil ve aşırılık yanlısı tutumları hasebiyle günümüz Vahhabi/Selefi çizgisinin temelini oluşturan hususlarda oldukça fazla benzerlik arz etmektedir. Bu bağlamda, bazı alimler tarafından İslamiyet'te ortaya çıkan ilk fırka/mezhep olarak da nitelendirilen Haricilik'in, Vahhabilikle doğrudan bağlantılı addedilemese de bu

¹⁰³ Şen, a.g.e., s.76

¹⁰⁴ Ecer, a.g.e., s.11

¹⁰⁵ El Bağdadi, A.T., *Usul üd Din*, İstanbul, 1928, s.332'den aktaran Ecer, a.g.e., s.14

¹⁰⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim Portalı, Cüz:18, Nur Suresi, Ayet: 4

¹⁰⁷ Bağdadi, a.g.e., s.332'den aktaran Ecer, a.g.e., s.14

akımın şekillenmesinde ve mevcut halinde önemli bir başlangıç noktası olarak görülmesinin yanlış olmayacağı değerlendirilmektedir.

2.3.2. Hanbelilik

Hanbelilik, Selefi bir bilgin olarak kabul edilebilecek olan Bağdat doğumlu Ahmet bin Hanbel'in oluşturduğu akımdır. Hanbel'in görüşleri Haricilerden daha az katı olmasına karşın, Haricilerde olduğu gibi dini konulara yönelik akli kullanmama ve dini olduğu üzere kabul etme hususu bakidir. Bu noktada Hanbel için esas olan İslam, tasdik ve ikrardan ibarettir. Kuran ve sünnetin varlığını kabul ederek onlara bağlı kalmanın doğruluğunu aktaran Hanbel, Kuran ve sünnette Allah'a dair anlatılanların olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini, bu anlatılarda zihni sıkıntıya düşürecek bir husus vuku bulduğunda bu hususların zihinden bile geçirilmemesinin şart olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁸

Hanbeli düşünceye yönelik tanımlamalarda, imancılık olarak nitelendirebileceğimiz 'fideizm'¹⁰⁹ tanımının kullanımının yaygın olduğu ve bu durumun normal bir imancı anlayıştan ziyade katı, sert ve aşırı bir imancılığa karşılık geldiği ifade edilmektedir.¹¹⁰ Ancak bu mezhebin de Haricilik gibi modern hayatın gerekliliklerine karşılık veremediği, yine Haricilikte olduğu gibi çöl hayatına uygun bir akım olmaktan öte bir çizgiye kayamadığı görülmektedir.

Hanbeli mezhebine tabi olanların Haricilere aşırılık ve şiddete olan meyilleri noktasında önemli ölçüde benzerliklerinin bulunduğu, İslami kuralların dayatılması hususunda akıl ve delilden ziyade kaba kuvveti ön plana çıkardıkları, İslam dininin emrettiği şekilde iyilik yapılması ve yasakladığı şekilde kötülükten uzak durulması için yetkili olarak kendilerini gördükleri ve buna göre davranarak çevrelerinde müsamahasız bir yaşam alanı oluşturdukları aktarılmaktadır. Örneğin, 10. yüzyılın önemli alimlerinden Muhammed bin Cerir et-Taberi'nin kitabında Ahmet bin Hanbel'den bir fıkıhçı olarak değil hadisçi olarak bahsetmesi Hanbelilerin ona karşı tavır almasında yeterli olmuş ve Taberi hayatını kaybettiğinde Hanbelilerin evin önünde toplanarak cenazenin kaldırılmasına izin vermedikleri görülmüştür.¹¹¹

Çeşitli kaynaklarda önemli bir fakih ve muhaddis olarak tanımlanan Ahmet bin Hanbel ve onun bayrağı altında toplananlar her ne kadar Haricilikteki gibi doğrudan Kuran'ı esas alıp

¹⁰⁸ Şehristani, el-Milel ve'n Nihal, , Mısır, 1961, s.121'den aktaran Ecer, a.g.e., s.18-19

¹⁰⁹ Fideizm, tanrıya inanç yoluyla bağlanan ve deney alanının dışında kalan bütün metafizik öğretileri kapsayan görüştür.

¹¹⁰ Özmen, R., "Doğuşundan Tedvinine Hanbeli Fıkıh Usulü Geleneği ve Özgünlük Sorunu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2008, s.194

¹¹¹ Ecer, a.g.e., s.24

yoruma müsaade etmeden keskin bir sınır çizmemiş ve sadece Kuran değil sünnet ekseninde de bir fıkıh anlayışı gütmüş olsalar da akıl, delil ve muhakeme noktasında Haricilerle aynı yolu izlemiş, dinin insan zihninde soru işareti yaratan mefhumlarıyla alakalı çözümlenmeleri ‘düşünmemek’ üzerine kurulmuş ve İslam’ın ilkelerinin yayılması için şiddetin gerektiğine inandıklarını gösteren davranışlar içerisinde bulunmuşlardır.

Bu iki akımın günümüzün Vahhabi/Selefi anlayışına önemli ölçüde katkıda bulunduğu, doğrudan doğruya olmasa da Selefi anlayışın açıkça bundan etkilendiği görülmektedir. Bu noktada, Vahhabi/Selefi anlayışın El Kaide bağlantısının, köktencilikğin ne anlama geldiğinin, günümüz El Kaide’sinin ideolojisini etkileyen düşünürlerin ve bu düşünürlerin örgütün mevcut ideolojisini nasıl etkilediğinin incelenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2.4. El Kaide-Vahhabilik İlişkisi

El Kaide’nin eski lideri Usame bin Ladin’in terör eylemlerinin başlangıcından bu yana verdiği demeçlerde Vahhabi oldukları bilinen iki din adamı olan Şeyh Havalı ve Şeyh Hamud bin Ukla’ya atıfta bulunduğu, ancak bu durumun mezhepsel bir bağlılıktan ziyade terör eylemlerine meşruiyet kazandırma amacı güttüğü bilinmektedir. Şeyh Havalı’nın terör eylemlerine dayanak olabilecek fetva ve analizlerden kaçınmaya başlamasının ardından yapılan atıfların Şeyh Hamud bin Ukla’da yoğunlaşması da bunun bir göstergesidir.¹¹²

11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren 19 teröristten 15’inin Suudi vatandaşı ve Vahhabi oluşu, örgüte yeni katılan üyelere verilen eğitimin temelini Müslüman Kardeşler¹¹³ üyesi bir Vahhabi olan Abdullah Azzam’ın öğretilerinin oluşturması, bu eğitimlerde Vahhabi/Selefi akımın önemli düşünürlerinden İbni Teymiyye’nin görüşlerine atıfta bulunulması, örgütün militan ve lider kadrosunun dayanağını Vahhabi mezhebinin radikal görüşlü din adamlarından alması ve örgütün izlediği stratejilerle Vahhabiliğin katı fikirlerinin örtüşüyor olması¹¹⁴ El Kaide terör örgütü ile Vahhabilik arasındaki bağı kanıtlar niteliktedir.

2.5. Köktencilik

Latince ‘fundamentum’ kelimesinden türeyen köktencilik, temel, esas, dayanak gibi anlamlara karşılık gelmektedir.¹¹⁵ Terimin ifade ettiği değerlerin doğaları gereği modernite ve bilimselliğe karşı olduğu, takipçilerinin hızlı bir biçimde gelişen ve değişen dünyada atalarının peşinden gitmeyi tercih eden protestocular topluluğu olarak nitelendirilebileceği

¹¹² Şen, a.g.e., s.80

¹¹³ Müslüman Kardeşler ve Suudi Arabistan arasındaki iyi ilişkiler Körfez Savaşı döneminde bozulmuştur.

¹¹⁴ Şen, a.g.e., s.80-81

¹¹⁵ Kabağaç, S., & Alova, E., *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1995, s.254

anlayışı yaygındır.¹¹⁶ Köktencilüğün Türkçe karşılığı ise genel olarak *bilimde, dinde, siyasette kökten yenilikler yapma eğilimi ve radikalizm*, felsefe alanında *yaşama biçimlerini, yaşama ilişkilerini eleştirip kökten değiştirme eğiliminde sonuna kadar giden görüş*, sosyoloji alanında ise *kurulu düzenin temellerine yönelik toplumsal ve ekonomik değiştirmelerden yana olan tutum veya öğretisi* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁷ Kavramın İngilizce’de;

*Amerika’da doğan, liberalizme ve sekülerizme tepki gösteren organize ve militan Evanjelik hareket ve bu hareketin öngördüğü teolojiye bağlılık, temel veya esas ilkelere katı bir bağlılıkla vasıflandırılan bakış açısı veya hareket*¹¹⁸,

*İncil’in yalnızca inanç ve ahlak konularında değil, aynı zamanda özellikle yaratılış, İsa’nın bakire Meryem’den doğuşu, İsa’nın yeryüzüne inişi gibi konularda da tarihi ve ilahi bir belge olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunan Amerikan Protestanlığı içinde bir hareket*¹¹⁹

şeklinde tanımlamaları bulunmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde sıklıkla kullanılan dini köktencilik kavramının İslam’a özgü bir hareket olmadığı aşikardır. Ancak dini köktencilüğün radikal İslamcı örgütlerle özdeşleşmiş olmasının altında, diğer dinlere mensup veya İslam dinine mensup olmasına karşın örgütün mezhebine tabi olmayan insanlara karşı yürütülen şiddet eylemlerinin olduğu değerlendirilmektedir.

Köktencilüğün reaksiyoner bir yapı ihtiva ettiğini ileri süren Gabriel Almond’a göre, modernleşen toplumlarda dinin giderek daha marjinalleşen ve etkisini yitiren bir mefhum olarak karşımıza çıkması bu reaksiyoner militanlığı tetikleyen bir unsurdur. Buna göre, din erozyona uğramakta, toplumdaki gücünü kaybetmekte ve köktenci gruplar toplumu ve devleti yeniden ilahi düzene erdirmek ve sekülerliğin izlerini silmek amacı güderek daha aşırı ve marjinal bir kimliğe bürünmektedir. Ancak Almond, köktencilüğün dayanağının sadece sekülerlik karşıtlığı olmadığını, örneğin Hindistan’da Müslümanlara karşı Hindu köktencilüğünün mevcut olduğunu, bu durumun köktencilüğün diğer etnik ve dini gruplara yönelik de meydana gelebileceğini gösterdiğini belirtmiştir.¹²⁰

¹¹⁶ Clarke, P.B., *Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya*, Ankara, İmge Yayınları, 2012, s.275

¹¹⁷ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 13 Mart 2015

¹¹⁸ Soukhanov, A., *The American Heritage Dictionary of The English Language*, Houghton Mifflin, 1992, s.785’den aktaran Aydınalp, a.g.e., s.100

¹¹⁹ Hanks, P., *Encyclopedic World Dictionary*, The Hamlyn Publishing Group, 1974, s.648’den aktaran Aydınalp, a.g.e., s.100

¹²⁰ Almond, G.A., “Fundamentalism: Genus and Species”, *Fundamentalism Comprehended*, Chicago, 1994, s.405’ten aktaran Aydınalp, a.g.e., s.102-103

Köktencilik, dini kaygıların etnik kaygılarla birleşmesi halinde etkisi artan bir olgu haline gelmektedir. Bulduğumuz coğrafya ele alındığında, dini veya mezhepsel kimlikler etnik ya da ulusal kimliklerle genellikle iç içe geçmiş olup bu yakından ilişki köktendinci şiddetin ölçüsünü ve tahrip gücünü artırmaktadır. Ortadoğu'daki çatışmalarda esas iki özne olan Yahudiler ve Müslümanlar açısından bakıldığında Yahudi köktendinci grupların Müslümanlarla olan savaşa ilahi bir boyut yüklediği ve kutsal kitapta bulunan ve İsrailoğullarına vaadedilmiş toprakları kasteden arz-ı mevud idealine ulaşarak Mesih'in gelmesi için yeterli çabayı göstermiş olacaklarını düşündükleri bilinmektedir.¹²¹

Yahudi köktendinciliği bu motivasyonla hareket ederken, Bernard Lewis'e göre İslami köktendincilik, dayanak noktası olarak Batı'yı düşman ile özdeşleştirme yoluna gitmeyi tercih etmiş, böylece Müslüman topluluğun geçmişten gelen değerlerini ve geleneklerini değersizleştiren, onları inanç ve onurlarından mahrum eden, yaşam haklarını elinden almaya çalışan bu düşmana karşı amaçsız ve biçimlendirilmemiş öfke ve intikam duygularını mantığa büründürmek için bir amaç ve biçim sahibi olmuştur. Lewis, İslami köktendincilerin tabi oldukları hareketin gerileme yaşaması halinde İslam'ın doğuşu ve yayılışı dönemindeki hikaye ve efsanelere tutunduğunu belirterek Selefî hareketinin motivasyon kaynağına da vurgu yapmıştır.¹²²

2.6. El Kaide

2.6.1. Kuruluşu

El Kaide'nin ortaya çıktığı ülke olan Afganistan'ın güney ve doğusunda Pakistan, batısında İran, kuzeyinde ise Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan bulunmaktadır. Ülkenin %80'i Sünni, %19'u Şii olup geri kalan nüfus ise diğer din ve mezheplere tabidir. Etnik açıdan ise daha karmaşık bir görüntü arz eden Afganistan'da, ülke nüfusunun %42'sini Peştunlar, %27'sini Tacikler, %9'unu Hazarlar, %9'unu Özbekler, %4'ünü Aymaklar, %3'ünü Türkmenler, %2'sini Beluçlar ve %4'ünü diğer topluluklar oluşturmaktadır.¹²³

Tarih boyunca Moğol istilasından ABD işgaline kadar birçok önemli savaş ve işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalan Afganistan'ın bu ilgiye mazhar olmasının en önemli sebepleri coğrafi konumu ve doğal kaynaklarıdır. Rusya'nın doğal bir etkileşim halinde bulunduğu Orta Asya cumhuriyetleri ile, ABD'nin karşısında yeni bir güç olarak sivrilen Çin ile, yine ABD'nin bölge ülkeleri arasında en fazla karşı karşıya geldiği ülkelerden biri olan İran ile ve siyasi olarak farklı bir yapı ve önemli sorunlar arz eden Pakistan ile komşu olan Afganistan

¹²¹ Volkan, V., *Körü Körüne İnanç*, İstanbul, Okuyan Yayınları, 2012, s.199-200

¹²² Lewis, B., *Roots of Muslim Rage*, s.59'dan aktaran Volkan, a.g.e., s.211

¹²³ "CIA World Factbook", www.cia.gov, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2015

doğalgaz yatakları, petrol, kömür, çinko, krom, demir, tuz, kükürt, altın ve kıymetli taş yatakları bakımından henüz tam olarak işletilemeyen zengin rezervlere sahiptir.¹²⁴

Afganistan'a yönelik bilinen ilk işgal hareketi M.Ö.500 yılında İranlılar tarafından gerçekleştirilmiş olup, daha sonra Büyük İskender'in Makedon Krallığı, Baktriana Devleti, Çandragupta Devleti, İskitler, Akhunlar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti, Harzemşahlar, Emir Timur Devleti, Babürler, Özbekler ve Persler tarafından yönetilmiştir. Bugünkü Afganistan'ın tohumları ise 18.yüzyılda Dürraniler'in lideri Ahmet Şah Abdali tarafından atılmıştır. 19.yüzyılı İngilizlerle savaşarak geçiren Afganistan'da daha sonraki süreç darbeler ve değişen krallarla geçmiştir. Muhammed Davud Han'ın başa geçmesiyle ilk döneminde SSCB ile yakınlaşmış, 1973'te Zahir Şah yönetimini devirerek ikinci kez başa geçtiğinde ise ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu siyasi açıdan çalkantılı süreç ülkeyi Sovyet işgaline doğru sürüklemiştir.¹²⁵

1978 yılında Davud Han'ı devirerek iktidarı ele geçiren komünistler, Nisan Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve Nur Muhammed Terakki devlet başkanı olmuştur. Nisan Devrimi Sovyet işgaline doğru giden sürecin önemli bir kırılma noktası olma özelliğini taşımaktadır. Komünist parti içindeki iktidar kavgası sebebiyle önce Nur Muhammed Terakki idam edilmiş, ardından Moskova yönetimi ile ters düşen Hafızullah Emin Sovyetler tarafından öldürülmüş, sürgünde bulunan komünist lider Babrak Karmal başa geçmesine karşın kontrolü sağlayamamış ve 27 Aralık 1979'da Sovyet birlikleri Afganistan'a girmiştir.¹²⁶

Bu noktadan itibaren günümüz El Kaide'sinin nüvelerinin de atılacağı Afgan Cihadı başlayacaktır. Özellikle 1982'den itibaren Sovyetlerin Afgan cihatçılara karşı başarı elde edilemeyeceğinin anlaşılması ve Perestroyka sürecinin etkilerinin SSCB'de hissedilmeye başlanması geri çekilmeyi zorunlu kılmıştır. 1986'dan itibaren Sovyet birlikleri geri çekilmeye başlarken Babrak Karmal'ın yerine işgali tamamen sonlandıracak olan Necibullah Muhammed geçmiştir.¹²⁷

Bu dönemde, Afgan cihadının Suudi Arabistan ve Pakistan'ın da katkılarıyla ABD tarafından desteklendiği, Vietnam'da istediğini elde edemeyen ABD'nin SSCB'nin Afganistan'da aynı duruma düşmesi için daha sonra kendisine karşı büyük bir cihat girişimine

¹²⁴ Mutanoğlu, M., *Afganistan: Moğol İstilasından Amerikan İşgaline*, İstanbul, İlke Yayınları, 2006, s.16

¹²⁵ Mutanoğlu, a.g.e., s.29-40

¹²⁶ Courtois, S., *Komünizmin Kara Kitabı*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000, s.935'den aktaran Mutanoğlu, a.g.e., s.41

¹²⁷ Bozarlan, H., *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi-Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El Kaide'ye*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.167

imza atacak olan El Kaide ve benzeri unsurların başarılı olmasına gayret gösterdiği bilinmektedir.

El Kaide, Sovyet birliklerinin çekilmesinin ardından bölgedeki potansiyel düşünülerek 1988 yılında kurulmuştur.¹²⁸ Lider olarak ilk etapta Abdullah Azzam düşünülürken 1988 Ağustos'unda Usame bin Ladin lider olmuştur.¹²⁹ Kraliyet ailesiyle yakın ilişkiler içerisinde bulunan zengin bir Suudi aileye mensup olan Usame bin Ladin, Medine ve Cidde'de yüksek öğrenim görmüş ancak dünya görüşü onu etkileyen Vahhabilikle birlikte 1970'lerde yayılmaya başlayan devrimci İslam anlayışıyla şekillenmiştir. Bunda Seyyid Kutub'un militan cihad ideolojisinin ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki ağır yenilginin de katkıları yadsınamaz ölçüdedir.¹³⁰

1979 yılında Afganistan'a cihad için gelen Usame bin Ladin, 1986 yılına kadar savaşa fon sağlamak için uğraşmış, bu faaliyetler onu savaşçıların gözünde kahraman haline getirmiştir. 1988 yılında lideri olacağı örgütün temellerinin atıldığı Afgan Cihadı'nı o dönemde Abdullah Azzam yürütmüştür. 1986'da cihada doğrudan katılan Usame bin Ladin, Arap mücahit güçlerine liderlik etmiş, Afgan direnişi için para ve savaşçı bulmuş ve Müslümanları Afganistan'daki 'cihad'a yönlendirmek için El Kaide'yi kurmuştur. Bu eylemleri o dönemde Suudi Arabistan ve ABD tarafından önemli ölçüde takdirle karşılanmıştır.¹³¹

Savaşın bitmesinin ardından Suudi Arabistan, Pakistan ve Sudan'da yaşayan Usame bin Ladin, buradaki yönetimlerle yaşadığı sıkıntılar nedeniyle yeniden Afganistan'a dönmek zorunda kalmıştır. Sudan'da kurduğu 'İslami Askeri Şura'nın El Kaide'nin geleceğini önemli ölçüde etkilediği; bu oluşumla Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, Irak, Umman, Cezayir, Libya, Tunus, Fas, Somali ve Eritre'deki radikal unsurlarla sıkı bir etkileşime girdiği, Çad, Mali, Nijer, Nijerya, Uganda, Burma, Tayland, Malezya ve Endonezya'daki radikal unsurlarla ise esnek de olsa iletişim imkanı oluşturduğu bilinmektedir.¹³² Günümüzde bu ülkelerin birçoğunda El Kaide bağlantılı ya da organik bağı olmasa da El Kaide çizgisinde hareket eden örgütlerin varlığı düşünüldüğünde İslami Askeri Şura'nın önemi anlaşılmaktadır.

2.6.2. Amacı

Mevcut lider Eymen el Zevahiri'nin açıklamalarında iki tez ön plana çıkmaktadır. İlki, Afgan topraklarından ABD'nin çıkarılması, yapılacak eylemlerle Batı'nın korkutulması ve

¹²⁸ Aydınalp, a.g.e., s.149

¹²⁹ Kean, T.H., *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*, s.56'dan aktaran Aydınalp, a.g.e., s.149

¹³⁰ Esposito, a.g.e., s.17-20

¹³¹ Şen, a.g.e., s.54-55

¹³² Aydınalp, a.g.e., s.149

Mısır'da İslam halifeliğinin kurulmasıdır. İkincisi ise halifenin İslam dünyasındaki ağırlığı kullanılarak Batı dünyasına cihad ilan edilmesi, ABD ve Yahudilere karşı farklı bir yönetim oluşturularak tarihin baştan yazılması ve “Allah’ın kazanması” üzerine oturtulmuştur.¹³³

Usame bin Ladin, örgütün amacına yönelik yaptığı açıklamalarda, dini inançları gereği terörist olarak anılmaktan dolayı bir sıkıntı duymadıklarını, ABD’nin İslam’ın en büyük düşmanı olduğunu ve El Kaide’nin ABD’ye yönelik amaç ve hedeflerinin terörizm olarak addedilse bile mevcut güç eşitsizliği sebebiyle kullanmak zorunda kalınan yöntemlerin ‘iyi bir terörizm’i işaret ettiğini, terörist yöntem ve araçların ABD’yi yenmek için meşru sayılacağını ve dünyanın en büyük teröristi olarak kabul ettiği ABD’ye karşı cihad etmenin her Müslümanın olduğu gibi El Kaide’nin de esas görevi olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴

El Kaide’nin kendisine ait farklı belgelerde ise örgütün amacının, Allah’ın dini uğruna mücadele etmek, dini bir yönetim kurarak halifelik makamını canlandırmak ve şeytanla eşdeğer görülen Haçlı-Yahudi işbirliğini bertaraf edip İslami bir topluluğun vuku bulmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, cihadı yaymak, desteklemek ve cihad için mücahit yetiştirmek, küresel düzeyde cihad hareketlerinin koordinasyonunu sağlamak ve El Kaide ile aynı çizgide olmayan hareketlerin cihad çizgisine gelmesini temin etmek şeklinde sıralanan amaçların da örgütün ana hedefleri ile ilintili diğer hedefler olduğu açıklanmıştır.¹³⁵

2.6.3. İdeolojisi

Esposito’ya göre bin Ladin ve El Kaide çağdaş İslamcı radikalizmde yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Buna göre, Ayetullah Humeyni ve onun gibi diğer eylemci liderlerin şiddeti dönemselsel olarak kullanarak veya dışlayarak yaptıkları devrim çağrıları, bölgedeki veya bölge dışındaki ülkelere sınırlı derecede etki edebilmiştir. Ancak Usame bin Ladin’in uluslararası cihada yönelik, Batı’ya ve ABD’yi düşman gösteren açıklamaları bundan farklı bir etkiyle karşılanmaktadır.¹³⁶ Bu noktada bin Ladin öncesi devrim hareketlerinin yerel düzeyde kaldığı, ancak bin Ladin ve El Kaide ile birlikte düşman unsurun sadece Müslüman çoğunluklu ülkelerin İslami olmayan yönetimleri değil aynı zamanda uluslararası bağlamda ABD ve Batı olduğu ve El Kaide çatısı altında iki düşman unsura karşı da savaşılacağı algısıyla önemli bir konsolidasyon sağlandığı değerlendirilmektedir.

¹³³ Kilcullen, D.J., “Countering Global Insurgency”, *Journal of Strategic Studies*, Cilt 28, Sayı 4, 2009, s.598’den aktaran Şen, a.g.e., s.59

¹³⁴ Uslubaş, F., *Küresel Terör, Afganistan, BOP ve ABD: İmparatorlukların Bataklığı*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005, s.284

¹³⁵ Felter, J., & Bramlett, J., “Harmony and Disharmony Exploiting al-Qaida’s Organizational Vulnerabilities”, *Combating Terrorism*, New York, Center Department of Social Sciences United States Military Academy, 2006, s.69’den aktaran Aydınalp, a.g.e., s.150

¹³⁶ Esposito, a.g.e., s.12

Usame bin Ladin, 11 Eylül saldırılarının hemen sonrasında 20 Eylül 2001'de El Cezire'de yaptığı konuşmada örgütün hem görevlerini hem de ideolojik hedeflerini şu şekilde belirtmiştir:

*Tamamlamış olduğumuz görev, ümmeti Amerika, İsrail ve onların müttefikleri aleyhine kutsal savaşa teşvik etmektir. Düşmanlarımız serbestçe, gamsızca denizlerimizde, topraklarımızda, semalarımızda dolanıyor. Kimseden izin almıyorlar. Ben diyorum ki; çatışmanın iki tarafı var: Amerika, İsrail ve Britanya'nın başını çektiği Yahudi Siyonizmi işbirliği içindeki haçlı hareketi ve diğer tarafta Müslüman dünyadır... Bu işgale bütün gücümüzle direnmenin ve düşmanı bize karşı kullandığı araçlarla cezalandırmanın meşru görevimiz olduğuna inanıyoruz.*¹³⁷

Manuel Castells'e göre El Kaide ideolojisi, ümmetin ulus devletin sınırlarını aşacak şekilde bir araya gelerek bir cemaate dönüşmesini, toplumların şeri hukuka göre yönetilmesini ve İslam'ın topraklarının savunulmasını amaçlamaktadır. Castells, bin Ladin ve El Kaide'nin bir İslam toplumu yaratmak için kafa yormadıklarını, onlara göre Allah'ın arzusuna uygun yaşamının gereklerinin Kuran'da yazılı olduğunu, bu basite indirgeyici din algısının ise örgütün pragmatik militarist yapıda olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Buna göre El Kaide'nin acil bir görevi vardır ve bu tüm dünya toprakları üzerinde düşmana saldırmaktır. El Kaide'nin oluşturageldiği bu yeni kimliğin bir direniş kimliği olduğu ancak bir proje vaat etmediği, toplum ya da insanlık açısından bir program sunmadığı aşikardır.¹³⁸

Örgütün ideolojisinin dayandığı kökler ve düşünürlerin El Kaide ideolojisine yaptığı katkılar ileride detaylı biçimde ele alınacaktır.

2.6.4. Yapısı

Örgütün yapılanmasında istihbarat birimi ile askeri komite, siyasi komite, mali komite, medya ve propaganda komitesi ve bunların alt kademeleri bulunmaktadır. Bu birimlerin ötesinde (11 Eylül 2001 tarihi öncesi için) bin Ladin ve yakın çevresinin oluşturduğu bir şura heyetinin de varlığı dikkat çekmektedir.¹³⁹ Yukarıda sayılan komitelerin başkanlıklarını yürütecek kişilerin nitelikleri belirlenmiş ve İslam hukuku bilgisine sahip olmak, mesleki yeteneklilik, askeri tecrübe, üniversite mezunu olmak, 30'lu yaşlarında olmak, cihada ve El Kaide'ye sağlam bir inanç ve bağlılık duymak şeklinde sıralanmıştır.¹⁴⁰

¹³⁷ Castells, M., *Kimliğin Gücü, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2008, s.142

¹³⁸ Castells, a.g.e., s.146-148

¹³⁹ Kean, a.g.m., s.56

¹⁴⁰ Felter & Bramlett, a.g.m., s.61

El Kaide'nin organize ve sistematik hareket eden bir örgüt olduğu operasyonlarından da anlaşılmaktadır. Operasyonlarında üç tip etken kullanan El Kaide'de bunlardan birincisi, operasyonun ayrıntıları hakkında hiçbir zaman bilgi sahibi olmayacak olan yerel militanlardır. İkinci grup, operasyondan önce normal hayatına devam eden ve uykular adı verilen militanlardır. Üçüncü ve son grup ise operasyonun finalini gerçekleştirecek olan El Kaide'nin uzman ve şehitleridir.¹⁴¹ El Kaide'nin bu üç grup üzerinden operasyonlarını yürütmesi, birinci grubun operasyon dahilinde sadece eyleme katılması ve bilgi sahibi olmaması, ikinci grubun operasyon başladığında örgüt dışı sosyal hayatına dönmesi ve son grubun da eylemi gerçekleştirecek 'müstakbel' şehitlerden oluşması bir bakıma örgütün gizliliğini ve bekasını devam ettirmeye yönelik bir strateji olarak görülmektedir.

El Kaide'nin yeni üyelerine Allah'a ve örgüte ne şekilde hizmette bulunacaklarının çerçevesini çizen bir taahhütname imzalattığı ve bu taahhütnamenin kurallarının, "İslami emirlere uymak ve liderlere itaat, diğer İslami gruplarla ilişkinin olmaması, gizliliğe riayet etmek, cihadı aile ve arkadaşlar arasında yaymak"¹⁴² olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, El Kaide'nin yapısal olarak üyelerini diğer İslami gruplardan tecrit ederek ideolojik bir ayrışma yarattığı, lidere kesin itaat edilmesini sağlayarak eylemlerinin gerçekleştirilmesi sürecini kolaylaştırma yoluna gittiği değerlendirilmektedir.

Hakkında bilgi sahibi olunan El Kaide kadrolarının önemli bir bölümü zengin ve eğitim düzeyi yüksek insanlardan oluşmaktadır. Modern bilgi çağında iyi eğitim alarak yetişen bu insanlar, Batı ile etkileşim halinde yaşamış, Batı'da evlenmiş, Batı'daki çevreleriyle barışçıl bir etkileşim halinde kalmış insanları da ihtiva etmekteydi. Bu profesyonel ve eğitilmiş insanların Batı'nın yaşam tarzına ayak uydurdukları ya da Batı'da kendi istekleri doğrultusunda yaşadıkları, sanılanın aksine bir dışlanmışlık psikolojisi güderek El Kaide çizgisine kaymadıkları ve hatta vatandaşı oldukları ülkedeki sosyal statüleri sebebiyle esasen toplumsal dışlamanın bir aktörü haline geldikleri görülmektedir.¹⁴³ Bu noktada, geçmişinde moderniteden beslenen ve Batı ile etkileşim halinde iken onu 'kafir' olarak görüp hayatına kastetmeye çalışmayan bu iyi eğitilmiş ve zengin bireylerin El Kaide'ye katılması ve lider kadrosunda yer almasının salt ekonomik, sosyolojik ya da ideolojik bir sebep üzerine yorumlanamayacağı aşikardır.

¹⁴¹ Atkins, S.A., *The 9/11 Encyclopedia*, Cilt 1, Connecticut, Greenwood Publishing Group, 2008, s.245'den aktaran Şen, a.g.e., s.69

¹⁴² Felter & Bramlett, a.g.e., s.69

¹⁴³ Castells, a.g.e., 160-161

2.7. El Kaide İdeolojisini Besleyen Düşünürler

Selefi ideolojinin beslediği El Kaide, 1988’de kurulmuş olmasına karşın örgütün geçmişte ve halihazırda yürüttüğü stratejiler, yaptığı eylemler ve dünya görüşünü şekillendiren fikirler yüzyıllar öncesinden beslenmektedir. Bu noktadan hareketle, Vahhabi/Selefi çizginin önemli din adamlarının ideolojik ve fıkhi görüşlerini irdelemek ve zaman içinde değişimini incelemek El Kaideciliğin nasıl bir kökten beslendiğini ve ideolojik ve eylemsel olarak ileriki dönemde hangi yöne doğru ilerleyebileceğini anlayabilmek açısından değerli olacaktır.

2.7.1. İbni Teymiyye

Daha önce değinilmiş olan Hanbeli mezhebini yeniden ayağa kaldırdığı kabul edilen Teymiyye’nin Selefi akımı savunduğu ve sistemin Peygamber ve sahabeler döneminde olduğu gibi işlemesi gerektiğini düşündüğü bilinmektedir. Hariciler ve Hanbelilerde olduğu gibi akli reddeden Teymiyye, gerçek mutluluk ve kurtuluşun akılda olmadığını, iyilik, saadet ve kurtuluş isteniyorsa bunun faydalı ilim ve dini açıdan doğru davranış anlamına gelen salih amel ile gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Teymiyye’ye göre dinde esas olan Kuran ve Kuran’ın doğru anlaşılmasını sağlayacak olan sünnettir. Bu anlayış, zamanın gerekliliklerine göre dini yaşamayı sonradan çıkarılan şey anlamına gelen bidat saymasına ve zamanın şartlarına göre değiştirilmek veya yeniden yorumlanmak durumunda kalınan her hususa şiddetle itiraz etmesine neden olmuştur.¹⁴⁴

Selefi ideolojinin ilk düşünürlerinden sayılan İbni Teymiyye, Sünni devrimci İslam’ın da babası sayılmaktadır. Teymiyye, döneminde yaşanan sıkıntıları dile getirmekle birlikte başta Vahhabi hareketi, Seyyid Kutup ve El Kaide olmak üzere aşırılık yanlısı isim ve oluşumları etkilemiş, Usame bin Ladin birçok konuşmasında İbni Teymiyye’ye atıfta bulunmuştur.¹⁴⁵ Teymiyye’nin yaşadığı dönem ele alındığında, fikirlerini oluşturan en önemli unsurun dönemin özellikleri olduğu görülmektedir. Teymiyye, Bağdat’ın düştüğü, Abbasilerin Moğollar tarafından ele geçirildiği, İslam dünyasında bölünmelerin arttığı ve İslam’da temel gerçeklerden uzaklaşan mezheplerin ortaya çıktığı dönemde yaşamıştır.¹⁴⁶

Teymiyye’nin düşüncesinin merkezinde, toplum, İslam ve devlet arasında çok yakın bir ilişki olduğu, Kuran ve diğer kutsal metinlerin harfiyen benimsenmesi gerektiği, 8. yüzyıldaki Medine toplumunun İslam dünyası açısından mükemmel bir örnek teşkil ettiği, Dar’ül Harb ile Dar’ül İslam arasında keskin bir ayrım olduğu ve İslam’ın mevcut durumunu iyileştirmek

¹⁴⁴ Ecer, a.g.e, s.29-34

¹⁴⁵ Esposito, a.g.e., s.64

¹⁴⁶ Esposito, a.g.e., s.64

için Muhammed ve dört halife dönemine dönülerek İslam'ın arındırılması ihtiyacının giderilmesi gerektiği düşünceleri yer almaktadır.¹⁴⁷

2.7.2. Muhammed bin Abdulvehhab

Vahhabilik, İslam'ın gerileyişini önlemek için yapılan ilk Sünni girişimlerden biri olarak Arabistan Yarımadası'nda ortaya çıkmıştır. Savaş halindeki kabileleri birleştiren Muhammed bin Abdulvehhab tarafından oluşturulmuştur ve bunun sonucunda Arabistan'da bir devlet kurulmuştur. Abdulvehhab, modernleşme ve etkilerini ortadan kaldırarak İslam'ın temel öğretilerini disiplin, dindarlık ve fedakarlıkla birleştirme gayreti gütmüştür.¹⁴⁸

Abdulvehhab'ın görüşlerinde, bireyin imanlı olması ile tekfir ilan edilmesi arasındaki fark ameli tevhididir, yani Allah'ın emrettiği ibadetleri yerine getirmektir. Buna göre, 'bu tevhidi yerine getirmemiş olan kişinin kafir olduğu ve malının ve canının muvahhidlere helal olduğu' bildirilmiştir. Kısacası Hariciler gibi Vahhabiler de namazı, orucu, Hac ibadetini ve bunun gibi Allah buyruklarını yerine getirmemenin karşılığının küfre düşmek olduğuna inanmaktadırlar.¹⁴⁹

İbni Teymiyye'nin de söylediği gibi amelin imana dahil olduğunu düşünen Vahhabiler'de de yine İbni Teymiyye gibi dinin farz kıldığı hususları, inkar için veya tembellik yüzünden terk eden bireylerin kafir olduğu ve malının ve kanının helal olduğu düşüncesi hakimdir.¹⁵⁰ Bu anlayış günümüzde El Kaide örgütünün kendi çizgisinde olmayan diğer Müslümanlara yönelik uyguladığı şiddeti meşrulaştıran ve Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları derinleştiren bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhammed döneminde tek bir kişinin bile tekfir ilan edilmediği düşünülürken, El Kaide gibi Selefi bir örgütün tekfir ilan etme mefhumunu günlük bir iş haline getirmesi ve Selefi olmayan neredeyse tüm Müslümanlara bu yaklaşımda bulunması düşündürücüdür.

Muhammed bin Abdulvehhab, inançta Selefi amelde ise Selefililiğin de beslendiği bir akım olan katı görüşe sahip Hanbeli çizgide fikirleri savunmuştur. Görüşlerinde en çok göze çarpan husus, İslam'ı akla dayalı muhakeme yapmadan sadece ayetlerin düz anlamıyla Kuran'dan ve sünnetten yaşayarak tekfir kavramına pratiklik kazandırması ve bu sebeple İslam dininin sınırlarını kendi açısından daraltmış olmasıdır.¹⁵¹

¹⁴⁷ Whelan, a.g.e., s.59

¹⁴⁸ Sardar, Z., & Malik, Z.A., *Introducing Islam*, Icon Books.'tan aktaran Whelan, a.g.e., s.60

¹⁴⁹ Ecer, a.g.e., s.69

¹⁵⁰ Başvekalet Arşivi, *Hatt-ı Hümayün*, No 3799/A'dan aktaran Ecer, a.g.e., s.69

¹⁵¹ Ecer, a.g.e., s.96

2.7.3. Mevlana Mevdudi

Mevdudi, Pakistan’da 1941’de Cemaati İslami’yi kurarak Mısır’daki Müslüman Kardeşler’in bir benzerini yine krizde bulunan bir Müslüman toplum içerisinde oluşturmuştur. Dönemin Rusya, İtalya ve Almanya’daki muktedir güçlerinden etkilenen Mevdudi, komünizm ve faşizmle İslamcılığı kıyaslayarak, İslam’ın da bu ideolojiler gibi kitleleri harekete geçirmeye müsait bir yapısı olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte, Mevdudi’ye göre komünizm ve faşizmden farklı olarak İslami hareketin liderleri mutlaka faziletli kişiler olacağı için totaliter bir rejimin toplumda yaratabileceği yıkıcı etkilerden uzak kalınacaktır.¹⁵²

Mevdudi’nin, “Ne zaman cihat sözü işitilse, Avrupalının gözünün önüne kılıcını kınından çıkarmış, içi kin ve taassup ateşiyle yanan, ruhu barbarlıkla dolu, gözü dönmüş, ‘Allahu ekber’ nidalarıyla at koşturan, kılıç sallayan iğrenç yüzlü barbarlar ordusu gelmiştir. Bu yabani ruhlu herifler, bir kafir görür görmez boğazına sarılırlar. Kafir ya ‘la ilahe illallah’ deyip kurtulur ya da bir kılıç darbesiyle al kanlara boyanır”¹⁵³ sözleri, onun cihat anlayışının keskin ve net bir tutum içerdiğini göstermektedir.

2.7.4. Cemaleddin Afgani

Selefiye hareketinin kurucularından sayılan Afgani’nin temel çizgisi, Batı’nın sıkıştırarak işgal ettiği İslam dünyasını bu saldırılardan kurtarmak ve İslam coğrafyasını politik olarak birleştirmek üzerinedir. Afgani, İslam dünyasının Batı karşısındaki halinin sebeplerini sayarken bunlar arasında en dikkat çekenler, fertlerin canını Allah yolunda feda edememesi, Müslüman liderlerin birbirlerine düşman oluşu ve mezhepler arasında hasıl olan hoşgörüsüzlüktür.¹⁵⁴

Afgani’nin daha önceki Selefi düşünürlerden farklı olarak akla önem verdiği ve konuşmalarında aklını doğru kullananların Allah’ı bulabileceğine inandığını ifade ettiği bilinmektedir. Yine peygamberlik makamının manevi bir sanat olup elde edilmesinin imkansız olmadığını ileri sürmesi de dini görüşlerinin farklılığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu görüşleri kendisiyle ilgili düşüncelerin değişmesine neden olmuştur.¹⁵⁵

¹⁵² Whelan, a.g.e., s.66-67

¹⁵³ Yaman, A., “Cihad Kavramı ve Muhtevası”, *Altınoluk Dergisi*, İstanbul 1996, Sayı:124, s.14, http://dergi.altinoluk.com/index2.php#sayfa=yazarlar&yazar_no=38&MakaleNo=d124s014m1&AdBasHarf=&limit=0-15, Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2015

¹⁵⁴ Hairi, A.H., “Afghani on diltine of Islam”, *Die Welt des Islams*, v.14, 1973, s.127’den aktaran Aydınalp, a.g.e., s.123

¹⁵⁵ Es Samarrai, H., *Dini Modernizmin Üç Şövalyesi*, İstanbul, Bedir Yayınları, 1998’den aktaran Aydınalp, a.g.e., s.123

2.7.5. Abdullah Azzam

Abdullah Azzam'ın Müslüman Kardeşler'in Filistinli bir üyesi ve Hamas'ın kurucularından olduğu bilinmektedir. Azzam'ın görüşlerini özetleyen cümle cihat alanındaki metodunu açıklamaktadır: “Yalnızca silah ve cihat: Ne müzakere, ne konferans, ne de diyalog”¹⁵⁶.

Azzam, Usame bin Ladin'in hocasıdır ve üzerinde önemli ölçüde nüfuza sahiptir. Azzam ve bin Ladin Afganistan'da mücahit toplama, sermaye temin etme, gönüllülerin eğitimi ve tıbbi ve mühendislik destek yapılarının kurulması hususlarında beraber çalışmışlardır. Bununla birlikte Azzam, suikastinden önce bin Ladin'den uzaklaşmıştır. 1989 Kasımı'nda Pakistan'ın Peşaver kentinde arabası bombalanarak öldürülmüştür. Azzam'ın cihat, şehitlik ve Kaidecilik'e ilişkin görüşlerinin el Kaidecilik için önemli bir miras olduğu değerlendirilmektedir.¹⁵⁷

2.7.6. Muhammed Farac

Farac, Müslüman toplumların çöküşünü cihadın şiddetsiz gerçekleşmesi gerektiğini topluma inandıran kişilere bağlamıştır. Farac'a göre, İslam dünyasının İslam'ın doğru yolunu tekrar bulması, ihmal edilen cihadın gerçek metodunun tekrar yakalanmasına bağlıdır. John Esposito, el Kaidecilik anlayışının gelişmesinde Muhammed Farac'ın rolünü açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır: “Yeni cihatçı kültürün ürpertici ifadesi kendini Muhammed Farac'ın yazılarında bulabilir. Benna, Mevdudi, İbni Teymiye ve Kutub Farac'ı etkilemiştir. Farac, Teymiye ve Kutub'un cihat ile ilgili düşüncelerini alır ve radikal yönlerini Müslüman dünyası genelinde Mısır özeline uyarlamıştır”.¹⁵⁸ Farac'ın cihat anlayışında, inançsızlık ve zındıklığın cezası, bu şekilde nitelendirilen insanların yaşam hakkı dahil bütün haklarını kaybetmesidir ve gerçek İslami devlet, militan cihat ve zındık yöneticilerin devrilmesi ile kurulabilecektir.¹⁵⁹

2.7.7. Hasan el Benna

Hasan el Benna, 1928'de Mısır'da Müslüman Kardeşler'i kurarak, günümüzde İslam coğrafyasındaki en önemli siyasi aktörlerden birinin temelini atmıştır. Benna, emperyalizmin ve Batılılaşan Mısırlıların İslam'ın gerileyişindeki en önemli etken olduğunu düşünmekteydi. Bu gerilemenin önüne geçecek olan ideolojinin Arap milliyetçiliği olmadığını düşünen Benna, İslami bir hükümetin kurulmasına engel olan unsurlara karşı çıkmak bir Müslüman için ne derece zorunluluk arz ediyorsa, Müslüman bir ülke işgal edildiğinde tüm

¹⁵⁶ Whelan, a.g.e., s.75

¹⁵⁷ Whelan, a.g.e., s.80

¹⁵⁸ Esposito, a.g.e., s.83

¹⁵⁹ Whelan, a.g.e., s.81-82

Müslümanların işgalcilere karşı mücadele etmesinin de aynı derecede zorunluluk arz ettiğini ileri sürmektedir.¹⁶⁰

Mevdudi ile birlikte özellikle 18.yüzyıl Selefiyeciliğinden etkilenmiş olmakla birlikte, Selefi görüşün genel tutumunun aksine Batı ile etkileşim halindeki reformculara muhalif olduğu kadar yerleşik dini kurumların tutucu olmasını da eleştiren Benna, Batılılaşmaya karşı olsa dahi modernite ve bilimselliğe karşı değildir.¹⁶¹ Esposito'nun ifadeleriyle Hasan el Benna'nın cihat ve İslam'a dair dünya görüşünün ana hususları şöyledir:

1. *İslam herkese ve kişinin cemaatine ve siyasi hayatında yol gösteren bütüncül, her şeyi kaplayan bir hayat tarzıdır.*

2. *Kuran, Allah'ın vahyi, Peygamber'in sünneti ve ilk Müslüman cemaati, Müslüman hayatının temelleridir ve günlük davranışlara yol gösteren modeller sağlar.*

3. *Şeriat, Batılı modellere bağımlı olmayan modern bir İslam toplumu için ideal ve ayrıntılı bir plan sunar.*

4. *İslam'dan ayrılma ve Batı'ya yaslanma Müslümanlar'ın zayıflama sebebidir. İslam'ın doğru yoluna dönüş, bu hayatta, İslam cemaatinin kimliğini, gururunu, başarısını, gücünü ve zenginliğini eski haline getirecek, öbür dünyada da ebedi ödülü hak edecektir.*

5. *Bilim ve teknolojiden yararlanılmalı ve bunlar kullanılmalıdır. Ancak toplumun Batılılaşmasından ve laikleşmesinden kaçınmak için, bunun yabancı kültürlerle bağımlı olarak değil, İslami bir bağlam için başarılması zorunludur.*

6. *Cihat, hem kişisel hemde cemaat olarak, düşüncelerle ve eylemle İslami reform ya da devrim için çaba göstermek ya da mücadele etmektir, bu da toplumun ve dünyanın başarıyla İslamlaştırılmasının yoludur.*¹⁶²

Hasan el Benna, daha akılcı olması ve Batılılaşmayı kökten reddetmeyen tutumuyla diğer Selefi düşünürlerden ayrılmaktadır. Bu noktada El Kaide'nin mevcut yapısı düşünüldüğünde doğrudan bir ideolojik katkı sunduğu düşünülmesi de Selefi akımına sunduğu yeni bakış açısı ile anılan ideolojiyi etkilediği ve kavramın manasıyla tezat bir şekilde modern bir Selefilik anlayışı sunduğu değerlendirilmektedir. Selefi akımı besleyen diğer akımların daha önce de bahsedildiği üzere akılcılıktan uzak ve tamamıyla ayetin ilk anlamına yönelik düşüncelerle

¹⁶⁰ Whelan, a.g.e, s.63-64

¹⁶¹ Esposito, a.g.e., s.72

¹⁶² Esposito, a.g.e., s.73

ideoloji oluşturmaya çalıştığı görülmekteyken, Benna'nın bu "modern" Selefilikinin Batı'yı ve moderniteyi tamamen reddetmemesi ve İslam'ın yorumlanmasında akıl ve muhakeme unsurlarının varlığını kabul etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2.7.8. Seyyid Kutub

Seyyid Kutub, Benna ve Mevdudi'nin görüşlerini alıp radikalleştiren, militan cihadın manevi babası olarak tanımlanan bir ideologdur. Modern bir eğitim alan Kutub'un, Mısır'da modern müfredata göre öğretmen yetiştiren bir kolejde çalıştığı dönemde, Batı'ya ve Batı edebiyatına hayranlık duyduğu bilinmektedir.¹⁶³ Batı hayranlığından başlayıp militan cihadın meşruluğunu savunan bir eylemci olmaya uzanan yol, Enver Sedat'a suikast düzenleyenlerden Usame bin Ladin'e ve El Kaide taraftarlarına kadar birçok radikal İslamcı için esin kaynağı haline gelen bir hikaye olmuştur.¹⁶⁴

Seyyid Kutub'un öğretileri El Kaide ideolojisi için önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Seyyid Kutub'un düşünceleri siyah ve beyazdan oluşmakta, gri ve tonlarına yer verilmemektedir. Kutub, İslami yönetimin ilahi bir emir ve zaruret olduğuna inandığından üzerinde düşünüp geliştirecek ve değiştirilecek bir husus olarak görmemiştir. Kutub;

*Dünyada darül İslam denilen tek bir yer vardır, orası da İslami devletin kurulduğu, şeriatın uygulandığı, Allah'ın koyduğu hadlerin gözetildiği ve devlet işlerini bütün Müslümanlar'ın karşılıklı danışarak yönettiği yerdir. Dünyanın geri kalanı darül harptir.*¹⁶⁵

sözleriyle cihat ve İslami yönetim hususlarında tavrını ve ideolojisini keskin şekilde belli etmiş ve İslami yönetimin olmadığı her toprağın cihat için meşru alan olduğunu ifade etmiştir. Bu görüş, El Kaide'nin mevcut çizgisinin birebir aynısıdır.

İslam'da cihadın merhaleleri üzerine dini bir hareket metodu da belirleyen Kutub'a göre cihat dört özellikten ibarettir. Birincisi, İslam'ın düşünce ve inançları düzeltmek için pratik hayatın bütün gerekliliklerini karşılaması ve cahiliye sistemini yıkabilmek için cihat ve kuvvet prensibine başvurmasıdır. İkincisi, İslam'ın dönemin şartlarına uygun şekilde hareketli ve pratik bir cihad anlayışı geliştirmesidir. Üçüncüsü, İslam'ın, her bireyin Allah'a kulluk etmesini sağlayacak şekilde belirli metodlar geliştirmesidir. Dördüncüsü ve El Kaide ideolojisine en net katkıyı sunmuş olanı ise, siyasi sistemlerle, bireylerin inanç özgürlüğü hakkını elde etmesiyle veya bireye zarar vermeden İslam'ı yayma kaygısı ile cihat anlayışı

¹⁶³ Whelan, a.g.e., 69

¹⁶⁴ Esposito, a.g.e., s.77

¹⁶⁵ Esposito, a.g.e., 81

güdülemeyeceği ve kim bunlardan birini yaparsa İslam'ın onunla öldürünceye kadar savaşacağıdır.¹⁶⁶

2.7.9. Usame bin Ladin

Usame bin Ladin'in, 1988'de lideri olduğu örgütün şekillenmesinde önemli rol oynadığı muhakkaktır. Cihada dair görüşlerinde her zaman keskin ifadelerle başvuran Ladin'e göre, ümmette İslam devletini kuracak güç yoktur ancak bunu yapmak her Müslüman'ın görevidir. Buna yardım etmeyen herkes günah işlemektedir. Günümüz dünyasında herkesin cihat etmesinin mümkün olmadığını savunan kişiler Ladin'e göre maddecilik "pisliğine" batmıştır. Cihatın büyük bir ibadet olduğunu ancak başka büyük ibadetlerin de bulunduğunu ve dolayısıyla cihat etmenin tek ve en doğru şart olmadığını ileri sürenler ise Muhammed'in yolunu anlamaktan uzak kalmıştır.¹⁶⁷

Usame bin Ladin, mevcut düzenden kurtulmak ve gençlerin doğru yola sevki için yapılması gerekenlerin cihat için bir araya gelmek, cemaat olmak, dinlemek, itaat etmek, cihat etmek ve cemaate ve imama bağlanmak olduğunu belirtmiştir. Kafirlerin gücünün def edilmesi ancak teşvik ve savaşla mümkün olacaktır. İnsanların doğruya bir türlü ulaşamamasının sebebi ise bu yoldan yüz çevirmelerini söyleyen kurumlar ve devlet görevlileridir. Ladin'e göre devlette görevli olan insanların vazife isimleri her ne kadar farklılık arz etse de hepsi birer yalancı şahit konumundadır.¹⁶⁸

Ladin'e göre din ancak ve ancak vefa, sadakat ve dava uğruna canların feda edilmesi ile ikame olabilecektir. Dini gerçek manasıyla yaşamak isteyen Müslüman, batılla bir araya gelmek şöyle dursun onlara düşmanlık beslemesiyle bu amacına ulaşabilecektir. Dini ikame etmek isteyen Müslüman'ın yapması gereken tek şey canıyla ve değerli olan her şeyiyle davaya yardım etmesidir.¹⁶⁹ Usame bin Ladin, Allah'ın Nisa suresinin 84.ayetinde buyurduğu üzere,

*Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun. Müminleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah inkar edenlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha üstün, cezası daha şiddetlidir.*¹⁷⁰

cihat etmenin her Müslüman için zorunlu görev olduğunu, can ile cihat etmenin tüm Müslümanlar için farz-ı ayn olsa da esasen gençler bakımından daha hayati bir önem arz

¹⁶⁶ Kutub, S., *İslam'da Cihad*, İstanbul, Özgü Yayıncılık, 2014, s.22-24

¹⁶⁷ Bin Ladin, U., *Cihad Menhecine Dair*, İstanbul, Küresel Kitap, 2014, .17-19

¹⁶⁸ Ladin, a.g.e., s.27-28

¹⁶⁹ Ladin, a.g.e., s.84-85

¹⁷⁰ Ladin, a.g.e., s.86

ettiğini, aynı şekilde mal ile cihatın da zenginler için diğer insanlara göre daha zorunlu olduğunu belirtmiştir.¹⁷¹ Bu noktada, örgütün 1990'ların başından itibaren “mevzilendiği” Afganistan'dan başlamak üzere günümüzde organik bağı bulunan örgütler vasıtasıyla bulunduğu ülkelerde ekonomik amaçlar güderek eylemler yaptığına değinmekte fayda görülmektedir. Örneğin, El Nusra'nın Suriye İç Savaşı'na dahil olmasının ardından Suriye'nin yeraltı kaynaklarının bulunduğu kuzeydoğu bölgelerinde ve sanayinin önemli bir ekonomik kaynak girişi sağladığı Halep bölgesinde etkin olması, Usame bin Ladin'in açıklamalarıyla birlikte düşünüldüğünde örgütün gerek eylemsel olarak gerek örgüte kaynak sağlayacak bireylerle ilgili görüşler açısından cihat fetvası çıkarabilecek derecede ekonomik bazlı düşündüğü görülmektedir.

2.8. Sonuç

El Kaide'nin eski lideri Usame bin Ladin'in ABD'ye karşı kitlesel düzeyde kayıp verdirebilmek için dini meşruiyet aradığı, bu arayışın Şeyh Nasır bin Hamad el-Fahd tarafından verilen 'Kafirlerle Karşı Kitle İmha Silahı Kullanımı' fetvası ile sonuçlandığı bilinmektedir.¹⁷² Bir terör örgütü olmakla birlikte ideolojik bir oluşum olduğu da görülen El Kaide'nin bu örnekte görüldüğü üzere eylemleri için dini bir zemin yaratma çabası yayıldığı coğrafyalarda karşılık bulmakta, örgütün Müslüman bireyler üzerindeki algı yönetimi açısından lehine bir durum yaratmakta, her şeyden önce savaş kavramının sadece meşru müdafaa ile sınırlandırıldığı İslam dinine mensup olan örgüt üyelerinin eylemleri gerçekleştirmede kutsal bir amaç ve meşruiyet bulmasına yardımcı olmaktadır.

El Kaide'nin dini eylemlerine ve ideolojisine bir paravan olarak kullanma isteğine dair bir başka örnek 23 Ağustos 1996'da Usame Bin Ladin'in yayınladığı meşhur bildiridir. Bildiride, dünyada birçok ülkede vücut bulan Siyonist-Hristiyan ittifakının Müslümanlara yarattığı sorunlardan bahsedilmiş ve Hz.Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti ile Usame bin Ladin'in Afganistan dağlarına kafirle mücadele amacı ile çıkması arasında paralellikler kurma çabası güdülmüştür.¹⁷³

Bu bağlamda Vahhabi/Selefi bir çizgide bulunan ve Sovyet işgali döneminde nüveleri atılan El Kaide terör örgütünün Hanbeli akımına ve Seyyid Kutub ideolojisine daha yakın olduğu söylenebilecektir. Samimi bir İslami programdan daha ziyade kendi ideolojisini benimsemeyen birey ve topluluklara karşı şiddeti ön plana çıkaran örgütün Selefi ideolojinin

¹⁷¹ Ladin, a.g.e., s.88

¹⁷² Whelan, a.g.e., s.39

¹⁷³ Whelan, a.g.e., s.87

aklı reddeden ve Kuran'ı ayetlerin doğrudan anlamıyla muhakemesiz kabul eden ideologlarına daha yakın olduğu değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL KAİDE’NİN OLUŞUMUNU TETİKLEYEN SÜREÇ VE EYLEMSEL DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Giriş

El Kaide’nin oluşum sürecinin tetikleyici unsurlarının SSCB’nin Afganistan işgalindeki başarısızlığı ve ABD’nin SSCB’nin başarısız olması için Suudi Arabistan ve Pakistan’la birlikte Afgan cihatçılara destek vermesi olduğu bilinmektedir. SSCB’nin Afganistan’da geçirdiği dokuz yılın tam bir hezimet olduğu yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Fahir Armaoğlu bu hezimetin şu şekilde tanımlamıştır:

Amerika nasıl 1965 ve 1975 yılları arasında Vietnam’da tam bir bataklığa saplanmış ve ağır bir başarısızlıkla ve büyük güçlüklerle yakasını Vietnam’dan kurtarmış ise, Sovyetler de aynen Amerika’nın yaptığı hesap hataları ile 1979 Aralık ayından 1988 Nisanına kadar süren yaklaşık dokuz yıllık bir macera ile Afganistan bataklığına saplanmışlardır. Bu savaşın bir başka özelliği Amerika’nın Vietnam’ın intikamını Sovyetlerden Afganistan vasıtası ile almış olmasıdır.¹⁷⁴

Armaoğlu’nun bahsettiği hesap hataları ve yanlışlar dört noktada ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, Afgan halkının kitlesel biçimde Sovyetlere karşı direnmesi ve savaş süresince kırsal alanın % 70’inin kontrolünü her zaman elinde tutmuş olmasıdır. İkinci olarak, Sovyetler işgale başladığında yönetimin kendi nüfuzları altında olduğunu hesap ederek orduyu da kullanabileceklerini düşünmüş ancak 100.000 personeli bulunan ordunun yaklaşık 75.000-80.000 kişilik kısmı ordudan ayrılarak direnişçilere katılmıştır. Sovyetlerin yanlış hesap yaptığı üçüncü nokta, Afganistan’ın dağlık kesimiyle alakalı hiçbir hazırlıklarının bulunmaması ve buna mukabil Afgan direnişçilerin bu bölgeleri karış karış biliyor olmasıdır. Dördüncü ve son nokta ise, Vietnam’da Amerika’nın yaptığı gibi Sovyetlerin de Afganistan’ı 50.000 kişilik bir kuvvetle ele geçirebileceğini düşünmesidir. Bu sayı daha sonra 150.000’e çıkmasına karşın başarı elde edilememiştir.¹⁷⁵

Bu bağlamda, El Kaide’nin yakın tarihteki eylemlerini ve az kişiden oluşan kemik bir kadroyla başladığı cihat yolundan nasıl küresel bir tehdite dönüştüğünü incelerken örgütün kuruluşuna yol açan savaşı, yani SSCB’nin Afganistan’ı işgalini irdelemenin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

¹⁷⁴ Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınları, 2007, s.895

¹⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.895-896

3.2. Afgan Direnişini El Kaide'ye Götüren Süreç

Jeostratejik önemi sebebiyle tarihi boyunca işgallere ve istilalara maruz kalan Afganistan'da otoriteyi tam anlamıyla sağlayan, istikrarlı bir yönetim yapısı hiçbir zaman oluşmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, 1978 yılında komünistler tarafından gerçekleştirilen Nisan Devrimi, Sovyet işgalinin bir nevi habercisi konumundadır. Davud Han'ı devirerek iktidarı ele geçiren komünistler, Nisan Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve Nur Muhammed Terakki devlet başkanı olmuştur. Ancak bu andan itibaren güç ve nüfuz savaşları devam etmiş, devrimi birlikte yapan isimler ya öldürülmüş, ya da sürgüne gönderilmiştir. Komünist parti içindeki bu iktidar kavgası sebebiyle önce Nur Muhammed Terakki idam edilmiş, ardından Moskova yönetimi ile ters düşen Hafızullah Emin Sovyetler tarafından öldürülmüş, sürgünde bulunan komünist lider Babrak Karmal otoriteyi sağlayamamış ve 27 Aralık 1979'da Sovyet birlikleri Afganistan'a girmiştir.¹⁷⁶

SSCB'nin başarısız olduğunun görülmeye başlandığı dönemde, 1986 yılında Babrak Karmal'ın yerine polis şefi Dr. Muhammed Necibullah getirilmiştir. 1988 yılında Gorbaçov bir açıklama yaparak, Afgan topraklarını yaklaşık on ay içerisinde terk edeceklerini ancak Afganistan'la ilişkilerinin düzelmesini umduklarını ve bu nedenle Necibullah hükümetine destek vereceklerini belirtmiştir.¹⁷⁷

SSCB'nin Afganistan topraklarında hezimete uğramasının arkasındaki en önemli unsurun Afgan halkının direniş olduğu açıktır. Afgan halkı bu direniş ılımlı ve radikal bazı örgütler vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Radikal direniş örgütü olarak adlandırabileceğimiz iki ana grup vardır. Bunlardan birincisi, Hizb-i İslami'dir. Hizb-i İslami, direnişin en güçlü grubu olmakla birlikte, lideri Gulbeddin Hikmetyar'ın öğrenciliği döneminde kurduğu Müslüman Öğrenciler Örgütü'nden doğduğu belirtilmektedir. Hikmetyar aynı zamanda, 1978 yılında gerçekleşen komünist darbenin ardından rejime karşı ilk silahlı direniş başlatan isimdir. Direnişin ikinci büyük grubu Cemiyet-i İslami olup, lideri Tacik asıllı profesör Seyyid Burhanuddin Rabbani'dir. Cemiyet-i İslami iki kez Hizb-i İslami ile birleşmeyi denese de uzun ömürlü bir ittifak gerçekleştirilememiştir.¹⁷⁸

İlımlı olarak addedebileceğimiz direniş örgütlerinin belli başlıları krallık rejimini savunan Mevlevi Muhammed Nebi'nin lideri olduğu Hareket-i Inkılab-i İslami, çağdaş ve komünist olmayan bir rejim isteyen Seyyid Ahmet Geylani'nin liderliğini yaptığı Peyman-ı İttihad-ı İslami ve bir molla olan Sibgetullah Müceddidi'nin lideri olduğu Cephe-i Azadir-i

¹⁷⁶ Courtois, S., Komünizmin Kara Kitabı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000, s.935'den aktaran Mutanoğlu, a.g.e., s.41

¹⁷⁷ Mutanoğlu, a.g.e., s.44

¹⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.897-898

Afganistan'dır. Ancak savundukları görüşlerden de anlaşılacağı üzere dağınık bir görüntü arz etmişler ve bir araya gelememişlerdir. Direniş her ne kadar başarılı olsa da direniş örgütlerinin fazlalığı ve dağınıklığı, SSCB işgalinin bitişinin ardından Afganistan'ın birlik ve bütünlük sağlayamamasındaki başat unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁹

Afgan direnişçilerin birçok farklı örgüte tabi olması ve bu örgütlerin ülke siyasetine yönelik beklentilerinin farklılığı Afgan topraklarındaki savaşın bitmesini engellemiştir. Kabil'i ele geçirmek için savaşan örgütler, Necibullah hükümetinin düşmesinin ardından Kabil'de kendi aralarında çatışmaya başlamışlardır. Kurulan kısa süreli ittifaklar ve saf değiştirmelerle geçen sürenin ardından Nisan 1992'de Peşaver'de toplanan cihatçı örgütler Afganistan İslam Devleti'nin kurulduğunu açıklamışlardır. Buna göre Sibgetullah Müceddidi devlet başkanı, Gulbeddin Hikmetyar başbakan ve Seyyid Rabbani'nin komutanlarından olan Ahmed Şah Mesud savunma bakanı olmuştur. Müceddidi'nin başkanlık süresinin bitiminin ardından Rabbani ve Hikmetyar birlikte Ortadoğu ülkelerine ziyaretler gerçekleştirerek yardım taleplerinde bulunmuşlardır. Din alimlerinin de arabuluculuk yapmasıyla imzalanan dört farklı anlaşma, gruplar arasındaki çekişmeyi durdurmuş gözükürken Gulbeddin Hikmetyar'ın kendisine suikast düzenleneceğini öne sürerek kabine toplantısına katılmaması ve mücahitleri ile birlikte başkenti bombalamaya başlaması önü alınamaz bir iç savaşın başlangıcı olmuştur.¹⁸⁰

İç savaş sürerken Peştunların çoğunlukta olduğu Kandahar kentinde bulunan Molla Muhammed Ömer liderliğindeki öğrenci hareketi Taliban, 1994 ve 1995 senelerinde Hikmetyar'ın kontrolünde bulunan bölgeleri ele geçirmiş, Raşit Dostum'un yardımıyla Kabil'i almış ve daha sonra Hikmetyar ile anlaşarak 1996 Eylül'ünde Ahmed Şah Mesud'un kuzeye doğru çekilmesine sebep olmuştur. Başkente tamamen hakim olan Taliban, İslam devletini kurduğunu açıklayarak Molla Muhammed Ömer'i İslam halifesi ilan etmiştir. Taliban döneminde öne çıkan iki önemli husus, iç güvenliğin bir süre de olsa sağlanması ve üç sene süren kuraklık dönemidir.¹⁸¹

SSCB işgalinin sona erdiği 1988'den sonra önce ülkesi Suudi Arabistan'a giden daha sonra yönetimle yaşadığı sıkıntılar sebebiyle Sudan'a geçmek zorunda kalan Usame bin Ladin, Sudan'ın da sınır dışı etmesi üzerine Afganistan'a tekrar dönmüştür. Bu dönemde bir ağ kurmaya ve merkez edinmeye çalışan Ladin, Taliban'ın İslam devletini kurmasının ardından daha rahat bir ortam bulmuş ve Afganistan'ı üs olarak kullanmaya başlamıştır. Bu sürecin

¹⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.898

¹⁸⁰ Mutanoğlu, a.g.e., s.46

¹⁸¹ Mutanoğlu, a.g.e., s.46-48

ardından daha yüksek sesle cihat çağrılarını yapmaya başlayan Ladin'in giderek genişleyen uluslararası bir ağa da sahip olmaya başladığı görülmektedir. 1996 yılında Cihat İlanı'nı yayınlayan Ladin, 2000 yılında tüm Müslümanların cihat etmesi için şemsiye örgüt olacağını açıkladığı “Yahudiler'e ve Haçlılar'a Karşı Cihat İçin Dünya İslam Cephesi”ni kurmuş ve Amerikan yurttaşlarını ve müttefiklerini öldürmenin bütün Müslümanların görevi olduğunu açıklamıştır.¹⁸²

Afganistan'da Taliban tarafından İslam devletinin kuruluşundan itibaren El Kaide ile iktidarın ilişkileri olumlu seyretmiştir. Usame bin Ladin ve yakın adamları Afgan topraklarını davalarının ismiyle münhasır 'üs' olarak kullanmış ve bunun karşılığında İslam devletine ekonomik ve askeri alanda yardımlarda bulunmaya, askeri eğitim vermeye başlamışlardır. Bu süreç ABD işgali ve dolayısıyla Taliban'ın devrilmesine kadar devam etmiştir.

3.3. El Kaide'nin Kavramsal Boyutu Eylemsel Açıdan Ne İfade Ediyor?

El Kaide, Arapça 'kaid' kökünden türetilmiş olup kamp ya da ev gibi merkez olarak kullanılmakta olan bir mekan ya da üs, evin altındaki temel gibi anlamlara gelmektedir. El Kaide kavramı Afganistan'ın SSCB tarafından işgali sırasında 'cihata' katılmış olan savaşçılar tarafından kullanıldığı gibi, SSCB birliklerinin bölgeden çekilmesinin ardından mücadelenin bitmediğine inanan aşırı unsurlar tarafından da benimsenmişti.¹⁸³

Bu konuda Abdullah Azzam “Her ilkenin kendisini ileriye taşıyacak, ağır görevler üstlenip büyük fedakarlıklara katlanacak bir muhafıza gereksinimi vardır. Dünyevi ya da ilahi tek bir ideoloji yoktur ki zafere ulaşmak için sahip olduklarının hepsinden vazgeçecek bir muhafıza gereksinim duymasın. O, bu sarp, sonu gelmez, zorlu yolda bayrağı en önde taşır, ta ki gerçek hayatta amacına ulaşana dek. Allah onun bunu başarmasını ve kendini göstermesini buyurmuştur. Bu muhafız beklenen, özlenen toplumun güçlü temelini (el kaide el sulbah) oluşturmuştur.”¹⁸⁴ demektedir.

Usame bin Ladin'in ruhani hocalarından biri olan Azzam'ın El Kaide kavramına yaptığı bu vurgunun örgütsel bir çatıyı anlatmaya çalışmaktan ziyade eylemlere yönelik bir motivasyon kaynağı olmasında ve Azzam'ın İslam'ı anlama ve yaşama biçimiyle doğrudan alakalı olarak militanları doğruya sevk edecek bir taktik ihtiva etmesi hususunda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁵

¹⁸² Esposito, a.g.e., s.39

¹⁸³ Burke, J., *El Kaide: Terörün Gölgesi*, İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s.10

¹⁸⁴ Burke, a.g.e., s.11

¹⁸⁵ Burke, a.g.e., s.11

3.4. El Kaide'nin Militan Profili

Usame bin Ladin'in 1996'dan 2001 yılının sonuna dek yapmaya çalıştığı faaliyetler, merkezi bir odak oluşturmak üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çaba, birçok radikal unsurun Afganistan'daki bu merkezi yapıya doğru yönelmesinde ve kaynak ve tesis açısından El Kaide'nin sağladıklarına odaklanmasında önemli rol oynamıştır. El Kaide'nin olgunlaştığı dönem olarak addedilebilecek bu yıllarda, örgütün üç farklı unsurdan oluştuğu ve ilk unsurun Usame bin Ladin'in Afgan cihadından beri bir arada bulunduğu militanlardan meydana geldiği bilinmektedir. Sovyet işgalinin bitmesinin ardından bahsedilen olgunlaşma dönemine kadar yanında kalan on-on iki yakın adam ve birlikte savaştıkları önde gelen militanlar, bu grubu oluşturmaktadır.¹⁸⁶

İkinci unsur, dünyanın farklı ülkelerinden gelen militan gruplardır. Ancak bu grupları mali, askeri veya eğitim odaklı yardım aldıklarından dolayı doğrudan El Kaide olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Bu grupların ortaya çıkmasına neden olan yerel etkenlerin varlığı, her ne kadar Usame bin Ladin'i kolektif mücadele içinde bir kahraman olarak görseler de kendi liderlerinin ve her ne kadar El Kaide'nin davasını kolektif bilinç içinde sahiplenmiş olsalar da kendi gündemlerinin bulunması grupların El Kaide içinde özütülmesine imkan vermemektedir.¹⁸⁷

Üçüncü unsur ise, El Kaide'nin ve mensuplarının dünya görüşleri ve ideolojileridir. El Kaide'ye kendi istekleri dahilinde katılan militanların da ötesinde, Fas'tan Malezya'ya kadar birçok ülkede herhangi bir örgüte mensup olmamasına karşın El Kaide ideolojisini benimseyen ve yapılması istenen bombalı saldırılar, intihar eylemleri ya da cinayetlere yardım talebinde bulunan topluluklar bulunmaktadır. Yardım talebinde bulunan topluluklar açısından bu durumun bir gruba üye olmaktan ziyade, hayatı anlamlandırma ve anlama biçimi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, bu toplulukların El Kaide kavramını Abdullah Azzam'ın vurguladığı biçimiyle benimsediği ve El Kaide'ye katılmaktan ziyade El Kaide'nin yöntem ve eylemleriyle alakadar oldukları görülmektedir.¹⁸⁸

3.5. Yabancı Savaşçı Kavramı

İslam coğrafyasında özellikle 1980'li yılların başından itibaren çatışma alanıyla bir bağı bulunmamasına ve maddi bir kazanım elde etmemesine karşın çatışma bulunan bölgelere giderek savaşa katılan savaşçılar türemiştir. Bu durumun bariz örnekleri doğuda Filipinler'den batıda Bosna'ya kadar uzanmaktadır. David Malet yabancı savaşçı tanımını “*civil*

¹⁸⁶ Burke, a.g.e., s.16-17

¹⁸⁷ Burke, a.g.e., s.16-20

¹⁸⁸ Burke, a.g.e., s.20-23

çatışmaların yaşandığı ülkenin vatandaşı olmayan savaşçılar” olarak özetlemiştir.¹⁸⁹ Thomas Hegghammer ise bu tanımdan yola çıkarak oluşturduğu yabancı savaşçı kavramının özelliklerini dört ana başlıkta toplamıştır:

- Sivil karışıklığa müdahil olmuştur.
- Savaşın yaşandığı ülkenin vatandaşı olmadığı gibi çatışan gruplarla da akrabalık bağı bulunmamaktadır.
- Resmi askeri birimlerle bağlantıları bulunmamaktadır.
- Kendilerine savaşmaları karşılığında bir ödeme yapılmamaktadır.¹⁹⁰

Bu noktada Afgan Cihadı'nın yabancı savaşçı kavramı konusunda önemli dönüm noktalarından biri olduğu düşünülmektedir. El Kaide terör örgütünün oluşumunda da bahsedildiği üzere, ABD ve Körfez ülkelerinin desteğiyle Sovyetler'e karşı savaşa katılan cihatçıların Usame bin Ladin de dahil olmak üzere “yabancı savaşçı” olarak nitelendirilebileceği görülmektedir. Hegghammer'in tanımından yola çıkarak, bu cihatçıların vatandaşı olmadıkları bir ülkedeki sivil karışıklığa müdahil oldukları, savaştıkları süre boyunca devletin resmi askeri birimleriyle bağlantılarının bulunmadığı bilinmektedir. ABD ve Körfez ülkelerinin desteğinin bulunduğu aşikar olmakla birlikte cihatçıların savaşmak için herhangi bir ödeme alıp almadıkları konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu desteğin daha çok savaşa devam etmelerini sağlamak amaçlı yardımlar ihtiva ettiği değerlendirilmektedir.

Günümüzde İslam coğrafyasının birçok bölümünde Hegghammer'in kriterlerini karşılayan cihatçı örgüt bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri arasında bulunan IŞİD ve El Nusra gibi örgütler, Suriye'deki faaliyetleri sebebiyle Birleşmiş Milletler'in de gündemine gelmiştir. Yabancı savaşçı kavramının muğlaklığı ve hukuki noksanlığı Suriye'deki iç savaşın seyrini değiştirdiği gibi ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik özelliklerini de önemli oranda tahribata uğratmıştır. Eylül 2014'te bu konu hakkında toplanan BM 2178 sayılı kararında, “*bütün yabancı savaşçıların silah bırakması, üye devletlerin sınır kontrollerini üst düzey güvenlik önlemleri ile halletmesi, yabancı savaşçıları finanse eden ve planlama hususunda yardımcı olan bireylerin de yargılanması ve ceza alması, El Kaide'ye finans, silahlanma, planlama vb. hususlarda yardımcı olan bireylerin terörist ilan edilmesine devam edileceği, El Kaide ve*

¹⁸⁹ Malet, D., “Foreign Fighters”, s.9'dan aktaran Thomas Hegghammer, “Rise of Muslim Foreign Fighters”, s.57, International Security, 35:3

¹⁹⁰ Hegghammer, a.g.m., s.58

diğer ülkelerdeki silahlı unsurlarına karşı uluslararası işbirliğinin öneminin altının bir kez daha çizilmek istendiği” konularına değinilmiştir.¹⁹¹

Ancak bu kararlar, Suriye’deki durumun vehametinin ve yabancı savaşçıların yarattığı tahribatın giderek artmasını önleyememiştir. 29 Mayıs 2015 tarihinde yapılan 7453 sayılı Birleşmiş Milletler toplantısında yüzden fazla ülkeden geldikleri bilinen yabancı savaşçıların çatışma alanlarına gelişini durdurmaya yönelik açıklaması yapılmış, 25.000’den fazla oldukları tahmin edilen El Kaide ve bağlantılı grup üyelerinin sayısından ve giderek artıyor oluşundan duyulan kaygı dile getirilmiştir.¹⁹² Ancak üye devletlerin somut adım atmaktan uzak olmaları ve üye devletler arasında Suriye konusundaki görüş ayrılıklarının iç savaş başlangıcındaki kadar olmasa dahi halen mevcut olması ülkedeki El Kaide orijinli yabancı savaşçıların hareket ve eylem kabiliyetinin sınırlandırılmasına olanak vermemektedir.

3.6. El Kaide’nin Hedefleri ve Düşman Unsurlar

Usame bin Ladin’in 1996 yılından itibaren, ABD’nin birliklerini Suudi Arabistan topraklarından çekmesini, Suudi Arabistan’ın ekonomi ve sağlık konularında reforma gitmesini, Irak’a uygulanan ambargonun kaldırılmasını ve Filistin, Çeçen ve Keşmir halklarının gördüğü zulmün bir an önce durdurulmasını istediği bilinmektedir.¹⁹³

El Kaide’nin mevcut lideri ve Usame bin Ladin’in liderliği döneminde ikinci adamı olan Eymen Zevahiri 2001 yılının sonunda, Batı’nın İslam dünyası ile mücadele ederken kullandığı araçları açıklamıştır. Bu araçlar, Birleşmiş Milletler, Müslüman halkların dost yöneticileri, çokuluslu şirketler, uluslararası iletişim ve veri değişim sistemleri, uluslararası haber ajansları ve uydu yayını yapan televizyon kanalları ve uluslararası yardım ajanslarıdır. Jason Burke bu listedeki araçların aşırı sağ veya aşırı solda yer alan laik eylemcilerin hedef listesiyle de paralellikler taşıdığını belirtmektedir.¹⁹⁴

Bu araçlara bakıldığında, Batı orijinli olup İslam coğrafyasıyla etkileşime geçen ya da İslam coğrafyasından çıkıp Batı dünyası ile etkileşim sağlayan her unsurun bir düşmanlık arz edebileceği göze çarpmaktadır. Bu noktada, El Kaide ideolojisinin İslam coğrafyasını Müslüman olmayan topluluk ya da kuruluşlardan ve Müslüman olup Batı dünyası ile El Kaide

¹⁹¹ “United Nations Official Document Resolution No: 2178”,

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2178, Erişim Tarihi: 27.08.2015

¹⁹² “Action against Threat of Foreign Terrorist Fighters Must Be Ramped Up, Security Council Urges in High-Level Meeting”, UN Press Releases, <http://www.un.org/press/en/2015/sc11912.doc.htm>, Erişim Tarihi: 27.08.2015

¹⁹³ Burke, a.g.e., s.32

¹⁹⁴ Burke, a.g.e., s.32

çizgisi dışında bir iletişim kuran yöneticilerden soyutlama amacı güttüğü sonucunun çıkarılabileceği değerlendirilmektedir.

Cihat kavramını salt bir pragmatizmle değerlendirmenin doğru olmayacağı, cihatın bireyin ilahi güce sunduğu bir iman gösterisi olarak görülebileceği ve El Kaide tarafından uzun süreli bir dava olarak görüldüğü bilinmektedir. 2002’de El Kaide sözcülerinden Süleyman ebu Gayt bu hususta şunları söylemiştir:

*Hala bu savaşın başında olduğumuza inanıyoruz. Bu yüzden öldürülerek ya da yakalanırsak ya da Allah’ın düşmanları bir zafer kazanmayı başarır, bu yolun uzun olduğunu, Müslümanların kıyamet gününe dek üstünde yürümeleri gereken yol olduğunu unutmamalıyız.*¹⁹⁵

Örgütün aynı zamanda ekonomik hedeflerinin de var olduğu ve ideolojik ve dini nüfuz gücünün yanı sıra önemli bir ekonomik pastayı kontrol ettiği de bilinmektedir. El Kaide’nin Taliban döneminde Afganistan’daki uyuşturucunun trafiğini kontrol ettiği ve yıllık bütçesinin 20 ile 30 milyon dolar arasında değiştiğinin belirtildiği Washington Institute çalışmasında, 11 Eylül sebebiyle dünya genelinde meydana gelen ekonomik krizin örgütü de etkilediği, bağışılardan gelen kaynağın önemli ölçüde azaldığı, bu nedenle diğer ekonomik kalemlere olan bağımlılığın arttığı vurgulanmıştır. El Kaide’nin militanlarının hayatını idame ettirmesi için gerekli unsurları sağlamanın yanında güvenlik, militan toplama ve eylemlerini devam ettirme noktalarında da paraya ihtiyaç duyduğu bilinmektedir.¹⁹⁶

Ancak, güvenilir verilerle desteklenmekten uzak olan bu tip çalışmalar kapsamında örgütün uyuşturucu trafiğinden önemli ölçüde nemalandığını net bir şekilde ifade etmenin yanlış olacağı ve El Kaide’nin ekonomik kapasitesi ve araçlarının daha geniş kapsamlı incelenmesinin daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. Bunun yanında, El Kaide’nin bağlantılı olduğu radikal örgütlerin, örneğin Suriye’de El Nusra’nın, savaştıkları ülkelerde ideolojik hedeflerden ziyade ülkenin ekonomik olarak potansiyel vaad eden bölgelerini ele geçirmeye yönelik bir eylem planının olması, cihat kavramı temelinde kurulmuş bir örgüt olmasına karşın El Kaide’nin ekonomik hedeflere yönelik motivasyonu yüksek bir örgüt olduğunu da göstermektedir.

¹⁹⁵ Global Islamic Media, Ocak 2002, <http://groups.yahoo.com/group/abubanan> ‘dan aktaran Burke, a.g.e., s.43-44

¹⁹⁶ Washington Institute, “Economic Crisis: Al Qaeda’s Response”, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-economic-crisis-al-qaeda-response> , Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015

3.7. El Kaide'nin Gerçekleştirdiği Önemli Eylemler

3.7.1. Khubar Kuleleri Eylemi

Suudi Arabistan'ın Dhahran şehrinde gerçekleştirilen eylemde, Irak'taki uçuşa yasak bölgeden sorumlu üç bin ABD Hava Kuvvetleri personelinin bulunduğu Khubar Kuleleri hedef alınmıştır. Kulenin Amerikan askeri güvenlik görevlisi, şüpheli araç ve onu takip eden yakıt tankerini fark etmiş, yakıt tankeri bina yakınlarına park edildikten sonra içerisinde bulunan örgüt üyeleri diğer araca geçerek hızla uzaklaşmış, askeri görevlinin çabalarına karşın patlama önlenememiştir.¹⁹⁷ Patlamada on dokuz ABD vatandaşı hayatını kaybetmiş, beş yüz kişi ise yaralı olarak kurtulmuştur.¹⁹⁸

Dönemin Suudi Arabistan İçişleri Bakanı Prens Nayif, saldırının arkasında Usame bin Ladin olduğunu açıklarken, bin Ladin yaptığı bir röportajda kendisine saldırı ile ilgili sorulan soruyu geçiştirmekle birlikte saldırıyı gerçekleştirenle ilgili olumlu ifadeler kullanmıştır. Usame bin Ladin'in bu tavrının ardından eylemin başka bir terörist gruba havale edilmiş olabileceği ihtimali değer kazanmıştır. Batılı ve ABD güçlerinin İslam coğrafyasından askerlerini çekmesi gerektiğini savunan ve bunu her fırsatta dile getiren El Kaide, böylelikle bunu pratiğe dökerek mensuplarına ve İslam toplumuna güçlü bir mesaj vermiştir. Aynı zamanda eylemi yerel işbirlikçilerin gerçekleştirmesi, henüz güçlenmemiş durumda olan örgütün sorumluluktan kaçınmasını da sağlamıştır.¹⁹⁹

3.7.2. Afrika Elçilik Eylemleri

El Kaide'nin Afganistan topraklarında bulunan kamplarında terörist eylemler ve istihbarat üzerine eğitim almış olan Muhammed Ovhalı ve Assam adındaki iki El Kaide eylemcisi, 1998 yılında Kenya'nın başkenti Nairobi'de Amerikan büyükelçiliğine kamyonetle bombalı saldırı düzenlemişlerdir. Kamyonet elçiliğe yaklaştığında, Arthur Frederick Ide'a göre planlı şekilde,²⁰⁰ Jason Burke'e göre Ovhalı'nın güvenlik görevlisini görmesi ve panikleme neticesinde,²⁰¹ Ovhalı araçtan inerek el bombası atmış ve güvenlik görevlilerini şaşırtmıştır. Bu sırada Assam kamyoneti elçiliğin arka tarafına götürerek bombayı patlatmıştır. Patlama sonucunda iki yüz on üç kişi ölmüş, dört bin altı yüz kişi yaralı olarak kurtulmuştur.²⁰²

¹⁹⁷ United States Government National Strategy for Combating Terrorism, "Terrorism Awareness", Section 3, s.185, http://www.mc.edu/rotc/files/4513/1471/9580/MSL_202_L12a_Terrorism_Awareness.pdf , Erişim Tarihi: 02 Mayıs 2015

¹⁹⁸ Şen, a.g.e., s.83

¹⁹⁹ Şen, a.g.e., s.84

²⁰⁰ Ide, A.F., *Jihad, Mujahideen, Taliban, Osama bin Laden, George W.Bush, Oil: a Study in the Evolution and Islam*, Garland, Tangelwüld Press, 2002, s.347'den aktaran Şen, a.g.e., s.85

²⁰¹ Burke, a.g.e., s.188

²⁰² Ide, a.g.e., s.347-348

Bu eylemle aynı tarihte Tanzanya'nın başkenti Dar-es Salam'da bulunan ABD elçiliğine de bombalı saldırı düzenlenmiştir. Eylemi gerçekleştiren üyeler Kenya, Tanzanya ve Mısır gibi farklı ülkelerden gelmekteydi. Ön istihbarat anlamında çok ciddi bir çalışma yapan örgüt üyeleri, elçiliğe su dağıtıcısı olarak girip ön bilgi toplamış ve rutin prosedüre hakim olmuşlardır. Saldırının gerçekleştirildiği gün, bomba yüklü kamyonet, su kamyonunu takip etmiş ve iki yüz elli kiloluk patlayıcı ateşlenerek eylem gerçekleştirilmiştir. Eylem sonucunda on bir kişi hayatını kaybederken seksen beş kişi yaralanmıştır.²⁰³

Eylemler için iyi bir çalışma yapıldığı, yeni üyelerin kullanılması ile eylemin güvenliğinin sağlandığı, eş zamanlı olarak düzenlenmesinin hem El Kaide'nin iyi organize olduğuna işaret ettiği hem de eylem yapılan bölgede karamsarlığa yol açması nedeniyle psikolojik olarak da başarıya ulaştığı, daha önce Khubar Kuleleri eyleminde verilen mesajın pekiştirilerek El Kaide'nin Amerikalıları istedikleri yer ve zamanda vurabileceklerinin vurgulandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.²⁰⁴

3.7.3. USS Cole Eylemi

12 Ekim 2000 tarihinde USS Cole adlı ABD Deniz Kuvvetleri'ne ait destroyere Aden'de yakıt ikmali yaptığı sırada El Kaide üyesi olduğu tahmin edilen iki intihar eylemcisi tarafından saldırı düzenlenmiştir. Terör eylemi sonucunda, mürettebattan on yedi kişi hayatını kaybetmiş ve otuz dokuz kişi yaralanmış, ayrıca destroyer ağır hasar görmüştür. ABD Kongresi'ne sunulmak için hazırlanan raporda, saldırının 1996 yılında Suudi Arabistan'daki Khubar Kuleleri'ne yönelik saldırıyla benzer karakteristik özellikler taşıdığı vurgulanmıştır.²⁰⁵

2 Nisan 2001'de eylemle ilgili bilgi veren Yemen İçişleri Bakanı eylemde ölen iki örgüt üyesinin dışında altı kişinin daha bulunduğunu, bu eylemin daha önce USS Sullivan destroyerine yapılmasının planlandığını ancak teknenin aşırı patlayıcı yüklenmesi nedeniyle battığını açıklamıştır. Eylem El Kaide için yalnızca beş bin dolar gibi bir maliyete sebep olmuş ancak ABD'ye maliyeti yüzlerce milyon dolarlık hasarla ifade edilecek boyutlara ulaşmıştır.²⁰⁶

El Kaide, daha önce gerçekleştirmiş olduğu eylemlerin getirdiği güvenle düşmanı vurmanın kolaylığını göstermeye devam ederken, bu eylemi sürekli askeri koruma altında bulunan ve ağır silahlarla yüklü bir askeri gemiye yönelik gerçekleştirerek düşmanını küçük

²⁰³ Schweitzer, Y., & Shay, S., *The Globalization of Terror: The Challenge of al-Qaida and the Response of the International Community*, New Brunswick, Transaction Publishers, 2003, s.133'den aktaran Şen, a.g.e., s.86

²⁰⁴ Şen, a.g.e., s.87

²⁰⁵ CRS Repors for Congress, "Terrorist Attack on USS Cole: Background and Issues for Congress", 2001, s.1-2, <https://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB55/crs20010130.pdf> , Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2015

²⁰⁶ Schweitzer & Shay, a.g.e., s.135-136

düşürmek istemiştir. Diğer saldırılardan farklı olarak daha organize, daha iyi planlanmış bir süreç ve istihbarat başarısı göze çarpmaktadır.²⁰⁷

3.7.4.11 Eylül 2001 Eylemleri

Afganistan'daki Sovyet işgalinin bitmesi ve cihatçıların Afganistan'a yerleşmesinin ardından, Amerika kıtasının 1993'te Remzi Yusuf adlı militanın Dünya Ticaret Merkezi'ni havaya uçurmaya çalışması ve Şeyh Abdül Ömer Rahman liderliğindeki bir grubun New York'da önemli hedeflere birçok saldırı girişiminde bulunması örneklerinden de hareketle El Kaide için bir hedef haline geldiği açıkça görülmektedir.²⁰⁸

11 Eylül saldırısındaki militanların dört gruba ayrıldığını, bunlardan üçünün farklı özellikler arz eden hava korsanları olarak adlandırılabilceğini, diğer grubun ise eylem üzerinde tam denetime sahip olan 'çekirdek El Kaide' üyeleri olduğunu ileri süren J.Burke, hava korsanları olarak tabir ettiği diğer üç grup militanın El Kaide'ye üye olmamasına karşın onun ideolojisini hayatı anlama ve anlamlandırmada rehber olarak kullanan bireylerden oluştuğunu belirtmiştir.²⁰⁹

10 Eylül 2001 günü hava korsanlarının hepsinin eyleme hazır olduğu, grupların her birine uçaklardan birini kullanacak olan pilotlardan Muhammed Atta'nın Abdülaziz el Ömeri'ye yazdırdığı bir mektubun iletildiği ve mektupta:

“Uçağa bindiğinizde bunun Tanrı adına tüm dünyaya bedel bir savaş olduğunu, hepsinin bundan ibaret olduğunu unutmayın. Son an geldiğinde göğsünüzü açın ve Allah adına ölüme kuçak açın. Son sözleriniz ‘Allah’tan başka Allah yoktur ve Muhammed onun elçisidir’ olsun”

ifadelerinin yer aldığı bilinmektedir.²¹⁰

11 Eylül'de düzenlenen intihar eylemleri, Britanya Ordusu'nun 1814 yılında Baltimore şehrini bombaladığı saldırıdan bu yana Amerikan topraklarının gördüğü en büyük yabancı saldırı olmuştur. Eylemde toplam iki bin yedi yüz doksan üç kişi hayatını kaybetmiştir.²¹¹ Toplam dört uçakla yapılan saldırılarda iki uçak İkiz Kuleler'i vurmaya başarmış, bir uçak Pentagon binasına çarpmış, diğer uçak ise Pensilvanya eyaletinde bir tarlaya düşmüştür.

²⁰⁷ Şen, a.g.e., s.88

²⁰⁸ Burke, a.g.e., s.275-276

²⁰⁹ Burke, a.g.e., s.277-278

²¹⁰ Burke, a.g.e., s.297

²¹¹ Reidel, B., *The Search for Al Qaeda, Its Leadership, Ideology and Future*, Washington, Brookings Institution Press, 2008, s.1'den aktaran Şen, a.g.e., s.89

11 Eylül eylemlerinin gerçekleştirildiği binalar sembolik olarak özellikle seçilmiş, ABD'nin ekonomi ve askeri açıdan kalbi sayılabilecek İkiz Kuleler ve Pentagon tercih edilmiştir. El Kaide böylece devletin devlet olmasının iki sembolüne yönelik saldırı gerçekleştirerek daha önceki eylemlerinden daha sert ve güçlü şekilde ABD'yi istediği yer, zaman ve şekilde vurabileceğini kanıtlamıştır. Eylemin şekli, dünya terör tarihinde ilk olup ticari uçaklar konvansiyonel silaha dönüşmüştür. El Kaide bu eylemiyle düşman bir devletin çok aşırı maliyet yüklenerek verebileceği zararı, çok az sayıda militan ve çok düşük maliyetle gerçekleştirmiştir. Bu durum, ABD'nin güvenlik algısını olduğu kadar düşman algısını da köklü sayılabilecek derecede değiştirmiştir.²¹²

11 Eylül 2001'in dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak yer almasında ABD ve Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırdığımız ülkelerden gelebilecek bu tür eylemlere maruz kalabileceklerini göstermiş olmasının payı büyüktür. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen saldırılar, siyasi konjonktürün bir sonucu olarak Batı ve ABD'nin siyasal muhalifleri haline gelmiş olan Üçüncü Dünya ülkelerinin Batılı güçlere yönelik başarılı şekilde düzenlediği ilk saldırı olması hasebiyle de önem arz etmektedir.²¹³ 11 Eylül'ün dünya siyasetine katkıda bulunduğu en önemli noktalardan biri de ilk defa bir terörist örgütün küresel hedeflerle yola çıkarak ABD ve müttefiklerine karşı yapacağı eylemlerle İslam dünyasının onlara karşı sürdürmesinin gerektiğine inandıkları şiddet politikasının öncüsü olacağını iddia etmesidir.²¹⁴

Andrew Cottey, El Kaide'nin yükselişinin uluslararası siyaset açısından önemli bir gelişme olacağına vurgu yaparak 11 Eylül saldırıları sonrası El Kaide'nin karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- El Kaide muhtemelen dünya siyasetindeki ilk gerçek terörist örgüttür ve amaçladığı üzere ABD ve müttefiklerine dünyanın her yerinde ve dilediği zamanda saldırı düzenleyebilecek potansiyele sahiptir.²¹⁵

- Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen eylemler göstermektedir ki El Kaide şiddet kullanımı açısından herhangi bir kısıtlamaya gitmeyecektir.

²¹² Şen, a.g.e., s.92

²¹³ Aras, B. & Bacık, G., *11 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007, s.50

²¹⁴ Aras & Bacık, a.g.e., s.54

²¹⁵ Yazarın "ilk gerçek terörist örgüt" ifadesine, örgütün küresel bir güç olması ve dünya siyasetini etkileyen eylemlerde bulunması sebebiyle yer verdiği değerlendirilmektedir.

- Merkezi olarak kontrolü sağlanan bir bütçeye, askeri personele ve savunma ve ekonomi alanlarında devlete benzer kurumlara sahip olan El Kaide bu bakımdan *de facto* bir devlet yapılanmasına sahip olduğu izlenimi vermektedir.

- El Kaide'nin lider kadrosunun önemli finansman kaynaklarına sahip olduğu ve bunun kaynağının zengin sempatizanlar ve uluslararası suç angajmanları olduğu bilinmektedir.

- Klasik terörist grup-devlet desteği ilişkisinden farklı şekilde, Afganistan'ı üs olarak kullanan El Kaide devlet rejimine önemli bir finansman, askeri ve ideolojik destek sağlamıştır.²¹⁶

11 Eylül saldırılarının önemli bir sonucu olarak ABD'nin İslam coğrafyasına yönelik saldırgan tutumundaki keskinleşme de gösterilebilecektir. 2001 sonrasında ABD için dış politikanın en önemli unsurları terörizmle ve kitle imha silahlarının artışıyla mücadele etmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren SSCB'nin dağılması ile süper güç olarak tek başına kalan ABD, 2001 yılından itibaren yeniden bir düşman edinmiş, uluslararası alanda gücünü yeniden gösterebilmek adına yeni bir isteklilikle hareket etmiştir.²¹⁷

ABD bu eylemin ardından terörle mücadele için bütün ulusal kaynaklarını seferber etmiş, Bush yönetimi Kongre'den savunma harcamalarının bütçedeki payının artırılmasını, ABD dış yardım bütçesinin iki katına çıkarılmasını ve yeni bir Anavatanı Koruma Bütçesi'nin kurulmasını talep etmiştir. Diplomatik ve siyasi alanda ise, diğer ülkelerle istihbarat alışverişinin yoğunlaştırılmasına, bu alanda çalışan personel sayısının artırılmasına ve terörizmle mücadele hususunda destek istemek amacıyla uluslararası organizasyonlarda diğer devletlerle yakın ilişkiler kurulmasına özen gösterilmiştir.²¹⁸

11 Eylül saldırıları, ABD dış politikasında tek taraflılık eğiliminin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Özellikle Clinton döneminde güçlü bir çok taraflılık politikası izlemiştir. Ancak saldırıların ardından yeni bir tek taraflılık isteği meydana gelmiştir. Bu dönemde Bush yönetiminin bir füze savunma sistemi inşa edebilmek için Anti Balistik Füze Anlaşması'ndan çekilmesi ve Bush'un Johannesburg'da düzenlenen BM Dünya Zirve Toplantısı'na katılmaması tek taraflılık isteğinin açık tezahürü olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonraki Birleşik Kongre'deki konuşmasında İran, Irak ve Kuzey Kore'yi şer odağı ilan eden ve herkesin ya ABD ile ya da teröristlerle olacağını belirten Bush'un bu açıklamalarının ardından

²¹⁶ Cottey, A., "11 Eylül 2001: Dünya Siyasetinde Yeni bir Dönem mi?", *11 Eylül Öncesi ve Sonrası*, der. Aras & Bacık, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2007, s.52-53

²¹⁷ Cottey, a.g.e., s.59

²¹⁸ Cottey, a.g.e., s.60-61

Çin, İran, Hindistan ve Rusya ABD'ye destek olmuş ve böylece Afganistan'a başlatılacak operasyon için büyük bir konsensüs sağlanmıştır.²¹⁹

Ancak yaklaşık bir sene sonra bu konsensüs yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır. Başta terörizmle mücadeleye sıcak bakan birçok devlet daha sonraları ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrası ülkede bir siyaset ve toplum mühendisliğine girişip girişmeyeceğine dair şüpheler duymaya başlamışlardır. Diğer taraftan, Afganistan'a yapılan müdahalenin Irak için bir ön hazırlık olup olmadığı ve ABD'nin bölgeye dair isteklerinin anti-terörizm ve kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması yönünde seyredip seyretmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Yine ABD'nin sınırlanamaz bir güç olması, bölgedeki savaşta kullanılan savunma füzelerinin fazlalığının küresel ısınmayı tetikleyeceği yönünde spesifik bir kaygı doğurmuştur. Bütün bunların ötesinde konsensüsün dağılmasına yol açan en önemli faktör, ABD politikasının fayda ve tehlike anlayışının bilinmezliğidir. Bir bakıma, 11 Eylül'den sonra ABD'nin birdenbire kitle imha silahlarını ve terörizmi birinci tehdit olarak görmesini sağlayan mefhumun sadece ve sadece İkiz Kuleler'e düzenlenen saldırı olduğu hususunda ülkelerin ve toplumların ABD'ye olan güveninin tam olmadığı görülmüştür.²²⁰

11 Eylül saldırılarının El Kaide'nin ulaştığı gücün bu tarz bir saldırıyı gerçekleştirebilecek raddeye ulaştığını kanıtlaması, ABD ve Batı açısından güvenlik hususunda yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. ABD ve Batı'nın karşısında küresel bir ağ haline gelen ve 'kafire' karşı şiddet kullanımında herhangi bir sınırlama getirmeyen bir terör örgütü bulunmaktadır. ABD'nin Afganistan müdahalesinin başarılı olup olmadığı tartışma konusudur ancak El Kaide önemli kayıplar vermiş ve liderini kaybetmiş olsa bile artık dünya siyasetinin önünde 11 Eylül 2001 gibi bir örnek bulunmakta ve bu durum devletler ve toplumlar için yıllarca endişe yaratmaya devam edeceğe benzemektedir. Bir başka açıdan 11 Eylül, ABD'nin saldırganlığını tetiklemiş, terörle mücadele ve kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması amacı altında gücünü ne ölçüde kullanacağı belirsiz şekilde Afganistan'a saldırmıştır.

ABD'nin bu yeni düşman cepheyi alt etmek için ürettiği askeri odaklı politikalar 11 Eylül sonrası dünya siyasetinde ve devletler arası ilişkilerde değişikliklere yol açmıştır. Yine bu dönemde ABD'nin çok taraflılığı terk edip tek taraflı ve 'şahinlerin' fikirlerine yakın dış politika izlemesi, ABD'nin iç siyaseti açısından da demokratlar ve cumhuriyetçiler arasındaki görüş ayrılıklarını derinleştiren bir husus olmuştur.²²¹

²¹⁹ Cottey, a.g.e., s.62-65

²²⁰ Cottey, a.g.e., s.65

²²¹ Cottey, a.g.e., s.69-71

3.7.5. Djerba Sinagog Eylemleri

Tunus'un Djerba adasında bulunan sinagoga yapılan eylemi, Tunus'tan göçmen olarak Fransa'ya giden bir aileye mensup olan Nizar Nawar gerçekleştirmiştir. Nawar ile örgütün bağlantısının internet üzerinden gerçekleştiği, Nawar'ın eylemi tek başına hazırladığı²²² ve 11 Nisan 2002 tarihinde sinagogun bulunduğu sokağa benzin tankeri ile girerek kalabalık bir turist kafilesinin sinagoga doğru ilerlediği esnada aracı infilak ettirdiği kayıtlara geçmiştir. Patlamada yirmi bir kişi hayatını kaybetmiştir.

Eylemin sinagogu hedef almasıyla El Kaide doğrudan Yahudileri hedef alarak Amerikan halkında oluşturduğu korku ve dehşeti Yahudi topluluklarında da oluşturmak amacı gütmüştür. İslam coğrafyasında İsrail'in yaptığı hukuksuzlukların ve insan hakları ihlallerinin karşılığı olarak bir ibadethaneye saldırılması, masum sivillerin hayatını kaybetmesine yol açmış, El Kaide'nin amaçladığı üzere İsrail devletine herhangi bir zarar vermekten uzak kalmıştır.²²³

Bu noktada El Kaide lideri Eymen Zevahiri'nin masumların gördüğü zararın meşrulaştırılması sorununa bakış açısının hatırlatılmasında fayda olduğu görülmektedir. Müslümanlar ve çocuklar dışında sivillerin masumiyetini reddeden Zevahiri, Müslümanların kendilerine göre güçlü bir düşmanla ve kıt kaynaklar ile istisnai bir savaş yürüttüklerini ve bu nedenle İslam hukukunun daha esnek değerlendirilebileceğini öne sürerek İslami kurallara aykırı olduğu açık olan bu sorunu aşmaya çalışmıştır.²²⁴ Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının meşruiyetinin olduğu gibi Djerba Sinagogu eyleminde de bu teorinin eyleme El Kaide açısından meşruiyet kazandırdığı anlaşılmaktadır.

3.7.6. Kenya Mombasa Eylemleri

28 Kasım 2002 tarihinde Mombasa'da İsraililere yönelik planlanan iki saldırı gerçekleştirilmiştir. İlk saldırı, içerisinde iki yüz altmış bir kişi bulunan bir uçağa yönelik planlanmış, uçak kalkışa geçtiği sırada füzeler ateşlenmiş ancak hedefi vurmadığı için can kaybı yaşanmadan atlatılmıştır. İkinci saldırı ise bir otel önünde benzin tankeri ve iki yüz kilogram patlayıcının infilak ettirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı sonucu on üç kişi hayatını kaybederken seksen kişi yaralı olarak kurtulmuştur.²²⁵

²²² Schweitzer & Shay, a.g.e., s.58

²²³ Şen, a.g.e., s.94

²²⁴ Whelan, a.g.e., s.91

²²⁵ Schweitzer & Ferber, *Al Qaeda and the Internationalization of Suicide Terrorism*, Tel Aviv, Kedem Printing, Jaffee Center for Strategic Studies, 2005, s.59'dan aktaran Şen, a.g.e., s.94

Eylemin dikkat çeken özellikleri, diğer intihar eylemlerinde de çoğunlukla görüldüğü üzere eylemi Afganistan’da eğitim alan yerel yapının gerçekleştirilmesi ve El Kaide’nin 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra yine bu eylemin de sorumluluğunu üstlenmesidir.²²⁶

3.7.7. İstanbul Eylemleri

15 Kasım 2003’te Neve Şalom Sinagogu ve Beth İsrail Sinagogu’na, 20 Kasım 2003’te İngiliz Konsoloslugu ve HSBC’nin genel merkezine bomba yüklü kamyonlarla düzenlenen saldırılar sonucunda elli sekiz kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Saldırıların ardından El Kaide’nin Türkiye sorumlusu Habib Akdaş, Azad Ekinci, Gürcan Baç, Abdülkadir Karakuş, Sadettin Akdaş ve Burhan Kuş, Irak’a kaçmışlardır.²²⁷

El Kaide’nin Türkiye’deki lider kadrosunun zaman zaman Pakistan ve Afganistan’a gittiği, askeri kamplarda eğitim aldıkları ve gerçekleştirilebilecek eylemlerle alakalı fikir alışverişinde buldukları ve bu sürecin sonunda İstanbul eylemlerini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Lider kadronun askeri eğitimi 1997-2001 yılları arasında Afganistan’ın Kabil ve Kandahar’daki örgüt kamplarında aldıkları bilinmektedir. İstanbul eylemlerinin El Kaide’ye toplam maliyeti yüz elli bin dolar olup gerekli finansmanın örgütten ve Türkiye yapılanmasının gerçekleştirdiği toplantılarda üyelerden topladığı yardımlardan sağlandığı tahmin edilmektedir.²²⁸

Eylemin El Kaide’nin son yıllardaki çizgisine uygun olarak İsrail devletine ve Yahudi dinine mensup insanlara yönelik planlandığı görülmektedir. Ancak daha önceki eylemlerde olduğu üzere El Kaide’nin masum ve sivil Yahudilere yönelik intihar eylemlerinin İsrail devletine herhangi bir doğrudan zararı bulunmamaktadır. Eymen Zevahiri’nin El Kaide’den daha güçlü ve donanımlı ‘kafirle’ savaşırken masum sivillerin öldürülmesinin göz ardı edilebileceği tezi El Kaide’nin İsrail’i hedef alan tüm eylemlerinde geçerliliğini kaybetmektedir. Çünkü örgütün İsrail’i hedef alarak yaptığı eylemlerde öldürdüğü masumların El Kaide’den daha güçlü ve donanımlı ekipmanlara sahip ‘kafirler’ olmadığı aşikardır.

3.7.8. Madrid Eylemleri

11 Mart 2004 tarihinde Madrid’de üç tren garındaki dört trene yönelik gerçekleştirilen bombalı saldırılarda yüz doksan bir kişi hayatını kaybetmiş, bin altı yüz kişi yaralanmıştır. Madrid’in banliyölerinden şehir merkezine doğru giden trende on adet bomba, Atocha

²²⁶ Schweitzer & Ferber, a.g.e., s.60

²²⁷ “İstanbul bombacısı Irak’ta yakalandı”, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/istanbul-bombacisi-irak-tan-getirildi/gundem/gundemdetay/11.10.2012/1609807/default.htm> , Erişim Tarihi: 03.06.2015

²²⁸ Demirel, E., *Terör*, İstanbul, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, , 2007, s.387-388

istasyonundan çıkmakta olan iki trende toplam yedi adet bomba ve El Pozo ve Santa Eugenia istasyonlarından çıkan iki trende ise ikiden fazla bomba infilak etmiştir.

Madrid eylemlerinin sebebinin, İspanyol hükümetinin ABD'nin Irak'ı işgaline verdiği destek olduğu tahmin edilmekle birlikte İspanya'da sosyal ve siyasal etkilerinin olduğu bilinmektedir. 1961 yılından itibaren ETA sorunu ile karşı karşıya bulunan İspanya halkı, toplam sekiz yüz civarında can kaybı ile karşılaşmışken, 11 Mart sabahında sadece beş dakikalık bir süreçte yüz doksan bir kişinin ölümüne şahit olmuştur. Bu sosyal travma siyasal bir etki yaratmış, halk hükümeti Irak işgaline destek vererek dolalı yoldan bu terör eylemine zemin hazırladığı gerekçesiyle iktidardan indirerek İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara gelmesini sağlamıştır.²²⁹

3.7.9.Londra Eylemleri

7 Temmuz 2005 tarihinde Londra metrosunda üç trende eş zamanlı olarak bombalı saldırı düzenlenmiş, yaklaşık bir saat sonrasında dördüncü saldırı bu kez bir otobüse yönelik gerçekleştirilmiştir. Liverpool garındaki trene yapılan saldırıda yedi kişi, Edgware Road garındaki trene yapılan saldırıda altı kişi, King's Cross ve Russell Square istasyonları arasında seyretmekte olan trene yapılan saldırıda yirmi altı kişi ve çift katlı otobüse yapılan saldırıda on üç kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırganların kimlikleri Sahzad Tanwir, Hasib Huseyin, Mohamed Sadık Han ve Morris Lindsay olarak açıklanmıştır.²³⁰

Eylemde İngiltere'nin hedef alınmasının İspanya ile benzer şekilde Irak işgaliyle ilintili olduğu düşünülmektedir. Eylemler, İngiltere'nin terörizmle mücadele politikasını değiştirmesine ve aşırı sert tedbirlerle donatılan Terörizmle Mücadele Konsepti'nin oluşturulmasına neden olmuştur. Eylemlerde İngiliz vatandaşı olan göçmenlerin kullanılmış olması, Madrid eylemlerinde olduğu gibi sınırsız Avrupa fikrinin arka planda kalmasına ve sınır güvenliği hususunun önem kazanmaya başlamasına yol açmıştır. Eylemlerin belki de en kötü sonucu ise, İslam'ı yaymayı amaç edindiğini söyleyen El Kaide'nin eylemleri dolayısıyla İslamofobi'nin artması ve Batı dünyasında Müslümanlara yönelik bireysel saldırıların çoğalmasdır.²³¹

²²⁹ Şen, a.g.e., s.99-101

²³⁰ "July 7 2005 London Bombings Fast Facts", CNN, <http://edition.cnn.com/2013/11/06/world/europe/july-7-2005-london-bombings-fast-facts/>, Erişim Tarihi: 03.06.2015

²³¹ Şen, a.g.e., s.102-104

3.8. Küreselleşen Terör ve 11 Eylül Saldırıların Sonuçları

Küreselleşmenin dünyanın küçülmesi, ulus devletlerin egemenliklerinin sınırlanması ve kısıtlanması, yerel ve ulusal kültürlerin zayıflaması²³², zengin ve yoksullar arasındaki makasın gitgide daha da açılması, insan hakları ve demokrasi kavramlarının yaygınlaşması²³³ gibi sonuçlarının yanı sıra terörizmin yaygınlaşmasında da önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ulus devletlere karşı bağımsızlık amacıyla ayaklanan alt kültür topluluklarının yaptığı terör saldırıları ve bireysel silahlanmanın teknolojik gelişmeler dahilinde niceliğinin ve niteliğinin artması terörizmi yaygınlaştırmaktadır. İç savaşa yol açabilecek saldırılar ve bireysel bazda gerçekleştirilen intihar saldırıları ayrılıkçı veya radikal hareketlerin ortak noktaları olarak karşımıza çıkarken, 11 Eylül saldırılarının ardından yükselen radikal hareketler ve terörist grupların devletlere karşı kimyasal ve nükleer silah kullanma tehdidi, bireysel terör ve devlet terörünün birbirini tetikler durumda ve bir sarmal halinde tırmanmasına yol açmaktadır.²³⁴

Emre Kongar, bir toplumbilimci ve siyasetçi olarak 11 Eylül terörünün genel nitelik ve sonuçlarını geniş bir perspektifte şu şekilde açıklamaktadır:

- ABD tarihinde ilk kez kendi topraklarında yabancı bir saldırının hedefi haline gelmiş ve küreselleşen terör, ABD vatandaşlarının geleneksel güvenlik algısını yerle bir etmiştir.
- Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı cihat etmeleri için desteklenen El Kaide, ABD'yi bir bakıma kendi silahı ile vurmuştur.
- Totaliter nitelikteki İslam devletinin Batı ile ilişkilerinin sarsılmasına yol açmıştır.
- Arap-İsrail çatışması ekseninde yeni gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.
- Saldırının İkiz Kuleler'e gerçekleştirilmesi, Amerikan toplumunun kentsel yaşam biçimi ve alışkanlıklarından ötürü kolaylıkla unutulmamasına neden olacaktır.
- Modern dünyada geliştirilen tüm araç ve gereçlerin terör amacıyla kullanılabilceğinin görülmesi sebebiyle yeni bir güvenlik anlayışı yaratacaktır.
- Kamuya açık hizmet bilgilerinin ulaşımına bazı kısıtlamalar getirilebilecektir.
- Seyahat özgürlüğü ve havayolu taşımacılığı açısından büyük zorlukların oluşmasına yol açacaktır.

²³² Küreselleşme konusunda ulus devletlerin egemenliklerinin sınırlanması ve ulusal kültürlerin zayıflaması hususları yazarın görüşü olup bunu reddeden kimi görüşler de bulunmaktadır.

²³³ Kongar, E., *Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.29-33

²³⁴ Kongar, a.g.e., s.31

- Ulus devletlere yönelik ayrılıkçı hareketlerin diğer devletler tarafından desteklenmesi hususunda azalmalar meydana gelecektir.

- Biyolojik savaş, kimyasal savaş ve nükleer saldırı ihtimalleri dünya siyasetinde daha ön planda yer alacaktır.

- ABD'nin iletişim ve bilişim alanındaki gitgide gelişen dünyayı yeniden düzenleme hususunda harekete geçmesi için gerekli şartları oluşturmuştur.²³⁵

Saldırıların uluslararası siyaseti ve devletler arası ilişkileri etkilediği, İran'ın dahi ilk etapta El Kaide ile mücadelede ABD'ye destek verdiğini açıkladığı, özellikle Batılı devletlerin terörün tehlikeli ve hiçbir şartta şiddetten kaçınmayan tarafıyla tanıştıkları ve bu durumun Batı dünyasının ve ABD'nin güvenlik algısını değiştirdiği, Soğuk Savaş döneminden sonra 'düşmansız' kalan ABD'nin yeni ve belki de sürekli kendini yenileyecek bir düşmanla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Devletlerin güvenlik algısı değişirken El Kaide gibi bir örgüte ne ölçüde karşı koyulabileceği ise şüpheli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001'de gerçekleştirilen saldırının ardından devletler El Kaide tehlikesinin ne boyutta olduğunun farkına varmaya başlamışken ve Irak işgali sürecinde Batı ülkelerinde ardı ardına yapılan eylemler, patlatılan bombalar ve hasarlar önemli bir veri olarak karşımızda dururken, sıradan bir terör örgütünden ziyade istihbarat ağı kuvvetli küresel bir askeri güçten bahsettiğimizi de söylemek mümkündür.

Son yıllarda eylemsel bazda her ne kadar 1998-2003 arasındaki etkinliğini gösterememiş olsa da küreselleşen terör anlayışı El Kaide içinden veya El Kaide ideolojisi ve çizgisinden birçok radikal örgütün ortaya çıkmasına ve ulus devletlere tehlike arz edecek hedef ve eylemler içerisinde yer almalarına yol açmıştır. Bu durumun en yakın ve en güçlü örneği olarak, El Kaide ile organik bağları bulunan IŞİD'in Suriye'ye gelerek 'cihat' etmeye başlamasının ve daha sonra El Kaide ile bağını kopardığını açıklayarak Suriye'nin özellikle kuzey bölgelerinde El Kaide'den daha katı ve radikal stratejiler ve eylemler yürütmesinin gösterilebileceği değerlendirilmektedir.

3.9. Arap Baharı Sürecinin El Kaide'ye Etkileri

2010 yılında, Tunus'ta Muhammed Bouazizi isimli gencin kendini yakmasıyla fitili ateşlenen, işsizlik ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi sorunların temelinde yattığı Arap Baharı süreci Ortadoğu'daki hemen her devleti etkilemiş olmakla birlikte, gelinen noktada bu

²³⁵ Kongar, a.g.e., s.33

demokratikleşme hareketinin ne ölçüde başarılı olduğu tartışmalıdır. Arap Baharı sürecinin ülkelerin iç yapısına yaptığı etkilerin getirdiği sancılar sadece demografik hareketlerle ve ekonomik çıkmazlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda El Kaide ve benzeri örgütlerin Ortadoğu’da kendilerine bir kaynak ve mevzi alanı yaratmasına da yol açmıştır.

11 Eylül saldırılarının ardından, Irak işgaline tepki amaçlı bazı Avrupa başkentlerinde de saldırılarını sürdüren El Kaide, daha sonraki süreçte eylemsel açıdan pasif bir dönem geçirmiştir. Arap Baharı süreciyle birlikte yeni bir fırsat elde eden örgüt, organik bağı bulunan örgütler vasıtasıyla çatışmaların yaşandığı ülkelere yerleşmeye ve ekonomik çıkarlarına uyum gösterir şekilde eylemler düzenlemeye başlamıştır. Örneğin Suriye’de El Nusra ülkenin kuzeydoğusunda bulunan Palmira kenti ve yakınındaki bölgelerde bulunan petrol kuyularının kontrolünü ele geçirmiş ve muhalif bir cephe olarak görülmesine karşın Esad rejiminin güçleriyle mümkün olduğunca çatışmaktan kaçınmıştır. Bu durum, örgütün ekonomik kaynak ve yeni militan bulma amaçlarına olumlu etkilerde bulunmuştur.

Arap Baharı’nın El Kaide açısından olumsuz sayılabilecek sonuçları da olmuştur. Gelinen süreçte, örgüt üyelerinin ideolojik ve eylemsel motivasyonu ve bütünlüğü sebebiyle başarılı olduğuna vurgu yapılan El Kaide’nin Irak bölgesindeki silahlı grubu olan IŞİD Suriye’deki iç savaşa Esad rejiminden ve muhalif örgütlerden ayrı bir güç olarak dahil olup El Nusra’yı da tanımayarak örgütten bağımsızlığını ilan etmiştir. Arap Baharı’nın yarattığı çatışma ortamının halen dinmemiş olması, devrim yapılan ülkelerde dahi siyasi stabilizasyonun mevcut olmaması ve IŞİD örneğinde görüldüğü üzere El Kaide gibi geniş katılımlı bir örgütün bütün üyelerinin konsolidasyonunun sağlanmasındaki sorunlar önümüzdeki süreçte örgütün bütünlüğüne yönelik olumsuz gelişmeleri tetikleyebilecek unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.10. Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Boşlukların El Kaide’nin Gelişimine Etkisi

Uluslararası hukukta silahlı çatışmaların uluslararası hukuku çiğneyen bir nitelik kazanması durumunda fiilin sahibinin sorumluluğunun doğduğu kabul edilmektedir. Kuralları çiğneyen taraf devletse devletin uluslararası sorumluluğu, kuralları çiğneyen taraf gerçek kişiler ise gerçek kişilerin sorumluluğu vuku bulmaktadır.²³⁶ Bu sorumluluğun cezai müeyyidelerinin uygulanması kapsamında Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Mahkemeleri öncü uygulama olarak kabul edilirken, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza

²³⁶ Pazarıcı, H., “Uluslararası Hukuk”, Ankara, 2009, Turhan Kitabevi, s.641

Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Mahkemesi de yerel bazda karşımıza çıkan örnekler olarak bilinmektedir.²³⁷

Afgan Cihadı ile birlikte uluslararası siyasetin aktörlerinden biri haline gelen El Kaide'nin oluşum ve gelişim süreci boyunca uluslararası hukukun bu tarz örgütlerin ve örgütlere yardımında bulunan kişi ve devletlerin sorumluluklarına yönelik bir çözüm üretmemiş olması, El Kaide'nin gerçekleştirdiği katliamların askeri müdahaleler dışında bir karşılık bulmasını güçleştirmiştir. Bu durum, karışıklıkların had safhada olduğu bir coğrafyada kurulan ve birçok İslam ülkesindeki bireylerin savaşı olarak, maddi yardım sunarak veya ideolojisini benimseyerek katkıda buldukları El Kaide ideolojisinin yayılmasında da önemli rol oynamıştır.

El Kaide ve benzeri yapılanmaya sahip örgütlerin işlediği suçlar sebebiyle nasıl bir sorumluluğa sahip olduğu ve olacağı konusu ise halen net olmamakla birlikte son yıllarda uluslararası hukukun gündemini işgal etmektedir. Bu konudaki çalışmalar genellikle BM odaklı olup, bu tarz örgütlere cezai müeyyidelerin uygulanması ve örgütlerin daha da gelişmesini önlemek için alınabilecek tedbirler kapsamında çalışmalar yapılmıştır.

Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Şubat 2015'te aldığı 2199 sayılı karar ile Suriye'de yer alan IŞİD, El Nusra ve El Kaide bağlantılı diğer örgütlerin savaşı toplamak için gelir kaynağı olarak kullandığı petrol, tarihi eser kaçakçılığı, rehin alma, bağış toplama eylemlerinin sonlandırılması için çaba sarf ederek terörün finansmanının engellenmesi hedefi vurgulanmıştır. Üye devletlerin kendi vatandaşlarının bu gruplara yönelik maddi yardım sağlamasını engelleme hususunda yetkili ve sorumlu olduğuna değinilmiş, üye devletlerde bulunan banka hesaplarının incelenmesi ve malvarlıklarının dondurulması konularının önemine değinilmiştir.²³⁸

3.11. Sonuç

Samuel Huntington'ın 1993 yılında yayınladığı ve birçok tartışmaya konu olan 'Uygarlıklar Çatışması mı?' makalesinde yer alan görüşlerin 11 Eylül ve El Kaide özelinde güçlenerek yeniden canlandığı görülmektedir. Huntington'ın, "Batılı ve İslami uygarlıklar arasındaki fay hattındaki çatışma 1300 yıldan beri sürmektedir", "Batılı bireycilik, liberalizm, anayasacılık, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, demokrasi, serbest piyasa, din ve devletin birbirinden ayrılması genellikle İslami kültürlerde az yer bulur", "İslam'ın sınırları ve içleri kanlıdır.", "Batı için temelde yatan sorun İslami köktendincilik değildir.

²³⁷ Pazarcı, a.g.e., s.661-663

²³⁸ Sarıbeyoğlu-Skalar, M., "BM Güvenlik Konseyi'nin Terörün Finansmanının Engellenmesine İlişkin Son Kararıyla Öngörülen Önemli Değişiklikler", s.29, Güncel Hukuk Dergisi, 3-135, Mart 2015

İnsanları kendi kültürlerinin üstünlüğüne inanmış ve güçlerinin yetersizliğine kafayı takmış bir uygarlıktır, İslam'dır."²³⁹ sözleriyle vurgu yaptığı İslami 'bağnazlık', Batı dünyası için El Kaide örneğinde vücut bularak teröre yönelik fobiden sıyrılıp İslam'a yönelik fobi halinde sağlam temeller üzerinde yükselmektedir. Bunun sebebinin Huntington'ın görüşlerindeki körü körüne İslam antipatisinden ziyade, El Kaide'nin oluşturulmasına yol açtığı İslam algısı olduğu düşünülmektedir.

Medeniyetler çatışması ihtimalinin, mevcut siyasi sistemler ve zorunlu ekonomik bağılıklar sebebiyle yaşanmasının düşük olduğu düşünülmektedir. ABD ve Batılı devletlerin doğal kaynaklar açısından İslam coğrafyasına belirli ölçüde bağımlı olduğu, İslam coğrafyasındaki her ülkenin de coğrafyanın şartlarından kaynaklanan güvenlik sıkıntıları sebebiyle ABD, Batılı devletler veya Asya'daki büyük güçlerin müttefikliğine ihtiyaç duyduğu aşıkardır. Devletlerin birbirlerine bağımlı oldukları bu sistemde, El Kaide'nin Müslüman/Gayrimüslim toplumlarda yaratmayı 'başardığı' İslam algısı ve Medeniyetler Çatışması tezini pratiğe döker şekilde gerçekleştirdiği eylemler örgütün geldiği nokta açısından düşündürücüdür.

Cihat kavramını ideolojisinin temeline yerleştiren El Kaide, Selefî anlayışın getirdiği katı ve akılcılıktan uzak bir sistematik içerisinde eylemlerini gerçekleştirmiştir. İsrail devletine yönelik gerçekleştirilmesi amaçlanan eylemlerin sinagoglara ve dolayısıyla sivil halka yönelik planlanması örgütün devletlere, kurumlara ve ideolojilere yönelik bir nefretten ziyade kendinden olmayan herkese yönelik bir nefret anlayışı güttüğünü göstermektedir.

Dünyanın bütün dinlerinde olduğu gibi İslam'ın da aşırı uçlarının olduğunu ifade eden John Esposito, bununla birlikte Usame bin Ladin'in bildiri ve tehditlerinin dozajının İslam'ın daha özel bir muameleye tabi tutulmasına neden olduğunu belirtmiştir.²⁴⁰ Buna göre, Usame bin Ladin ve örgütü, klasik İslam'ın cihat tanımlamasının dışına çıkmakta, meşru cihadın ölçü, hedef ve araçlarıyla ilgili İslam'ın emirlerini, yalnızca düşmanı geri püskürtmek için güç kullanılması gerektiğini ve şiddetin orantılı kullanılmasının gerekliliğini reddederek masum sivillerin hedef alınması dahil her türlü izan dışı eylemi meşrulaştırmaktadır.²⁴¹

Esposito'nun değindiği hususlar doğru olmakla birlikte, Selefî anlayışındaki ayetleri muhakeme etme geleneğinin reddedilişi ilkesi, zaman içinde El Kaide gibi bir örgütün ortaya çıkarak Kuran ayetlerinin yorumlanmasından kaçınıp ve ucu açık ayetlerin varlığından faydalanıp örgütün eylem planına uygun şekilde fetvalar çıkarmasının da önünü açan en

²³⁹ Esposito, a.g.e., s.157

²⁴⁰ Esposito, a.g.e., s.186

²⁴¹ Esposito, a.g.e., s.192

önemli faktördür. Bu durumun örgütün eylemsel dönüşümü açısından önemli bir noktaya karşılık gelmekle birlikte, örgütün muhakemeden uzak ve eylemlerin biçimine göre değişen fetva anlayışının militanları konsolide etme ve ideolojik bütünlük sağlama hususunda başarılı olmasına yol açtığı da görülmektedir. Aynı zamanda, Batı'da yükselen İslamofobi'nin, El Kaide'nin İslam'dan uzak radikal İslamcılığı ile ilintili olduğu düşünülmektedir.

El Kaide, eylemsel olarak yerel işbirlikçileri kullanarak ve sınırlı istihbarat çalışmaları sayesinde elçilik baskınlarıyla başladığı 'başarılı' eylemlerinde gerek küresel ağının giderek genişlemesi gerekse hücrelerinin her eylemde daha önemli tecrübeler elde etmesiyle birlikte önemli aşamalar kaydetmiştir. 11 Eylül saldırılarının kusursuz bir plan sayesinde mi yoksa ABD istihbarat ve güvenlik yetkililerinin sorumsuzluğundan/yetersizliğinden mi kaynaklı olarak başarıya ulaştığını söylemek güçtür. Ancak El Kaide gibi 1988 yılında sadece Usame bin Ladin ve çevresindeki beyin takımından oluşan mücahit grubunun, 13 sene gibi kısa bir süre içerisinde ABD dış siyasetini olduğu kadar dünya siyasetini, ABD ekonomisini olduğu kadar dünya ekonomisini de derinden sarsarak önemli değişiklikler yaratacak bir küresel askeri güç haline gelmesi, düşünülmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

2003 yılından beri El Kaide'nin eski operasyonel gücünde olmadığı, bunun sebebinin hem ABD'nin askeri operasyonlarıyla verdiği kayıplar hem de ABD gibi bir süper gücün örgütü bitirmeye kararlı şekilde kıtalararası bir askeri harekate kalkışmasının örgüt üyelerinde yarattığı motivasyon kaybı olduğu değerlendirilmektedir. Ancak El Kaide çalışma boyunca vurgulandığı gibi bir terör örgütünden ziyade bir fikir ve dinin yaşanma biçimi olarak karşımıza çıktığından ve terör örgütü tarihe karışsa bile ideolojisinin yeni nesil radikal Müslümanlar tarafından ayakta tutulacağından ötürü, kısa vadede örgütün eylemleri ve dönüşümü hakkında keskin yorumlardan kaçınılması gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmada bahsedildiği üzere Usame bin Ladin'in Afganistan'ı 'üs' olarak kullanmaya başlamasının ardından Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, Irak, Umman, Cezayir, Libya, Tunus, Fas, Somali, Eritre, Çad, Mali, Nijer, Nijerya, Uganda, Burma, Tayland, Malezya ve Endonezya'daki radikal unsurlarla etkileşim içerisine girdiği, burada yer alan grupların da cihat için güvenli sığınak olarak gördükleri Afganistan'la 'küresel ağ' çerçevesinde bir bağ kurdukları bilinmektedir. Günümüzde de birçok Ortadoğu ve Afrika ülkesinde eş-Şebbab, Boko Haram, Irak Şam İslam Devleti gibi El Kaidecilik çizgisinde hareket eden ancak daha radikal eylemler ve söylemler geliştiren grupların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda El Kaide'nin kendi yarattığı veya ilham kaynağı olduğu, ancak kendisinden daha radikal örgütlerin İslam coğrafyasındaki etkinliğinin giderek artması ile, El Kaide içinden kopmaların

yaşanabileceği veya El Kaide terör örgütü içerisinde ılımlı, radikal ve daha radikal cihat anlayışları üzerinden bir ayrışma yaşanabileceği değerlendirilmektedir.

Bu noktada, “kara düzen” olarak adlandırılabilir, yerel işbirlikçiler vasıtasıyla “amatör” eylemler düzenleyen radikal İslamcı bir terör grubundan, Batı dünyası için en önemli tehlikelerden biri sayılabilecek derecede yüksek kapasite ve kabiliyette bir örgüte dönüşmeyi başaran El Kaide’nin gelinen süreçte yukarıda isimleri zikredilen terör örgütleri ve buldukları ülkeler ile ilgili tasarrufunun ne olacağı bilinmemektedir. Ancak örgütün kontrol etmeye çalıştığı bölgelerde ekonomik amaçlarının varolması, örgüt ideolojisinin cihat kavramı temelinde Müslümanların önemli bir kesimine hitap ediyor olması, örgütün Batı’ya veya daha geniş bir ifadeyle gayrimüslim toplulukların yaşadığı ülkelere karşı katı ve radikal söylemlerine bölgedeki Batı ile ilişkileri görece iyi olan ülkeler tarafından bile İslam ortak paydasından mütevellit sempatiyle bakılıyor olması ve belki de en önemlisi İslam coğrafyasındaki çatışma ve iç savaşların örgüte önemli bir “güvenli sığınak” alanı yaratması gibi gerçeklerin mevcudiyeti, eylemsel olarak 2003’ten itibaren daha pasif bir yapıya bürünen El Kaide’nin ideolojik destek ve kaynaklar açısından halen yeterince güçlü olduğunu ve ilerleyen süreçte bu durumun devam edeceğini göstermektedir.

SONUÇ

Tolstoy, *Diriliş* kitabına şu cümlelerle başlamaktadır: “Yüz binlerce insan üzerinde yaşadıkları toprak parçasını çirkinleştirmek için ne kadar çok uğraşmışlardı”.²⁴² Bireylerin hayatını düzenli ve erdemli bir şekilde yaşaması için ahlaki kurallar bütünü öneren bir inanç sistemi olarak veya insan hayatını anlamlandırmayı, insanların ‘günah’ işlemesini engellemeyi, kısacası iyi bir birey olarak yaşamını sürdürmesi ve sonlandırmasını sağlamayı amaç edinen bir olgu olarak görebileceğimiz din kavramının, İslam özelinde geldiği noktayla Tolstoy’un bu cümlesinin birtakım benzerlikler arz ettiği düşünülmektedir. Günümüzde, din kavramı terör ile çok yakın ilişkiler içerisinde ifade edilebilecek bir olgu haline gelmiştir. Dinsel terörü pratiğe döken öznelerin yüz binlerle ifade edilemeyeceği aşikar olmakla birlikte, ideolojik açıdan “yaşadığı toprak parçasını çirkinleştirmek için uğraşan”, dini ahlaki bir kurallar bütünü olmaktan çıkartıp bir korku ve dehşet unsuruna dönüştüren birey sayısının kat be kat daha fazla olduğu bilinmektedir.

İslam açısından bakıldığında, din ve terör ilişkisinin varlığının en önemli sebebinin El Kaide ve benzeri radikal örgütler olduğu, bu örgütlerin İslam dininde yer alan yeterince açık olmayan veya örgütün amaçlarına uygun şekilde yorumlanabilecek emirlerin varlığını kullanarak kendisine bir meşruiyet sağladığı, İslam coğrafyasındaki görece geri kalmışlığın ve Müslüman olmayan toplulukların yer aldığı ülkelere karşı girişilen mücadelelerde alınan yenilgilerin Müslümanlardaki tepkiyi ve eyleme geçme dürtüsünü tetiklediği değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla, El Kaide özelinde ‘kafirlerle’ karşı girişi zorunlu olan ve Allah tarafından verilen görev olarak addedilen cihat mücadelesini yürütürken, dinin emirlerinin amaca uygun şekilde yorumlanması ile hazırlanan fetvaların örgütün yayıldığı coğrafyalarda karşılık bulduğu, bu durumun El Kaide ve benzeri örgütler açısından Müslüman bireyler üzerindeki algı yönetimi bağlamında oldukça müspet bir durum yarattığı, cihat kavramının meşru müdafaa ile sınırlandırıldığı İslam dinine mensup olan örgüt üyelerinin eylemleri gerçekleştirmede kutsal bir amaç ve meşruiyet bulmasına yardımcı olduğu ve bununla birlikte bu örgütlerin şiddet kapasitelerinin önü alınamaz boyutlara ulaştığı görülmektedir.

El Kaide terör örgütünün lideri olan Dr. Eymen Zevahiri’nin masum insanların öldürülmesi ve intihar eylemlerinin meşruluğu boyutunda ayetleri ve ilk Müslümanların yaşantılarını referans alarak bulduğu çözümler, El Kaide’nin İslam ve terör ilişkisinin sıkça dillendirilmesi

²⁴² Tolstoy, L.N., *Diriliş*, İstanbul, Şule Yayınları, 2007, s.9

hususunda neden başat unsur olarak karşımıza çıktığını gözler önüne sermektedir. Zevahiri ve El Kaide anlayışının kabul ettiğinin ve dayattığının aksine cihadın İslam coğrafyasından oldukça güçlü bir düşmana karşı yürütülüyor olmasının masum insanlara zarar vermeyi, ilk Müslümanların kendilerine eziyet edildiği halde dinlerinden dönmeyi kabul etmeyerek ölüme yürümelerinin de intihar eylemlerini dini, vicdani ve mantıksal açılardan kabul edilebilir kılmayacağı değerlendirilmektedir.

El Kaide'nin eylemlerini meşrulaştırma ve daha geniş bir İslam coğrafyasına hitap ederek nüfuzunu arttırma çabasının altında sadece cihat arzusunun yatmadığı bilinmektedir. Kurulduğu andan itibaren 'üs' olarak kullandığı Afganistan'da politik düzenin seyrine önemli etkilerde bulunan örgütün ekonomik açıdan da önemli bir pastayı kontrol ettiği, El Kaide'nin mevcudiyetinin cihada, cihadın mevcudiyetinin ve bekasının da örgütün sürekli olarak militan bulmasına, ideolojisini yaymasına ve ekonomik gücünü devam ettirmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde din referans alınarak güdülenilmiş hedefe uygun yeni metotların ortaya çıkarılmasında şimdiye dek bir beis görülmediği gibi bu algı yönetiminin önümüzdeki süreçte de devam edebileceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda, uluslararası kamuoyunda giderek artan İslamofobi'nin temelinde, Medeniyetler Çatışması tezinin yazarı Samuel Huntington ve onun gibi düşünenler bir tarafa bırakıldığında İslam'ın değil İslamî olduğu düşünülen terör örgütlerinin yattığı aşıkardır. El Kaide terör örgütünün Elçilik bombalamaları, Khubar Kuleleri, USS Cole, 11 Eylül, Djerba Sinagogu, Mombasa, İstanbul, Londra ve Madrid'de düzenlediği eylemleri ile 2013 yılından bu yana Suriye'deki ilk etapta El Nusra ile yürüttüğü, daha sonra organik bağını koparmasına karşın Irak Şam İslam Devleti ile de devam ettirdiği eylemlerinin daha önce örnek verilen kutsal metin ayetleriyle uzaktan yakından alakası olmadığı, cihat yapmak olarak lanse edilen ve dini bir zorunluluk olarak sunulan örgüt hedefinin esasen İslam'ı yaymaktan çok uzak olduğu ve tamamen politik ve ekonomik amaçlar ekseninde ilerlediği düşünülmektedir. Kısacası İslam dininin terörü beslediğini iddia etmenin yanlış olacağı ancak dini referans alan terör örgütlerinin dini sömürmesinin mevcudiyetleri ve meşruiyetleri açısından en makul seçenek olması sebebiyle bu durumun önü alınamaz şekilde devam edeceği değerlendirilmektedir.

El Kaide ideolojisinin beslediği Selefi damarın, İslamiyet'i yorumlarken Hanbeli geleneğin katı tarzına daha yakın olduğu, Vahhabiliğin de Hanbelilikten önemli ölçüde etkilendiği açıklanmıştır. Seyyid Kutub'un da görüşlerinin önemli katkıda bulunduğu mevcut El Kaide ideolojisi, gerek gerçekleştirdiği saldırılar ile gerek kurulduğu ve daha sonra

yerleştiği coğrafyalardaki sosyolojik, politik ve ekonomik etkileri ile gerekse dünya genelinde İslamofobi'nin artışına ve İslamofobi'nin kendisine bir mesnet bulmasına sağladığı katkı ile uluslararası toplum ve siyaset açısından önemli etkiler doğurmuştur. Kuruluşunda 'güvenli sığınak' olarak sadece Afganistan'ı gören ve burada mevzilenen örgüt, Arap Baharı ile birlikte gerek organik bağı olan gerekse radikal çizgisinden etkilenen diğer örgütlerle Ortadoğu coğrafyasında birçok 'güvenli sığınak' bulmuştur. Bu durumun, militan ihtiyacını gidermesi ve yeni ekonomik pazarlar yaratabilmesi açısından ilerleyen süreçte daha da netleşecek olmakla birlikte örgüt açısından son derece olumlu etkiler doğuracağı düşünülmektedir.

Bu noktada, ABD'nin Afganistan'a düzenlediği operasyon sebebiyle eylem pratiği ve örgüt hafızası açısından önemli kayıplar veren ve militanları 1990'ların sonu ve 2000'lerin başındaki ideolojik ve eylemsel motivasyondan uzaklaşan El Kaide için Arap Baharı, yeni bir sürecin habercisi olmuştur. El Kaide ile organik bağı olan veya El Kaide ideolojisini benimseyen örgütler Arap Baharı'nın gerçekleştiği coğrafyada önemli kazanımlar elde etmiş veya mevzilenmeyi başarmıştır. Bu durumun El Kaide açısından önemli getirileri olacağı gibi, IŞİD örneğinde karşımıza çıktığı gibi örgütün içinde bazı ayrışmaları da tetikleyebileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte El Kaide, mevzilendiği veya taktiksel ve stratejik birtakım başarılar elde ettiği coğrafyalardan gerek ekonomik olarak gerekse militan toplama açısından yararlanmasını bilecektir.

Radikal İslamcı bir terör örgütü olarak uluslararası siyasette karşılık bulan El Kaide'nin 11 Eylül saldırılarıyla zirve yapan gücünü ve nüfuzunu özellikle 2003 yılından itibaren eski düzeyinde tutamaması, iç karışıklıkların bir türlü önlenemediği Ortadoğu coğrafyasında Arap Baharı'nın ardından yeni iç savaşların ve çatışma alanlarının ortaya çıkması, bu alanların yeni kaynaklar ve fonlar vaat ediyor oluşu, El Kaide'nin içinden daha radikal bir damarın çıkmasında önemli bir etmen olmuştur. Bu bağlamda, demokrasinin henüz tam oturmadığı, iç karışıklıklardan beslenen önemli grupların varlığını sürdürdüğü Ortadoğu'da yeni çatışmaların filizlenmesi ve yeni iç savaşların vuku bulması halinde El Kaide'nin de buna müdahil olmak için gayret sarf edeceği, ancak bunun sonucunda Suriye'de El Nusra ve Irak Şam İslam Devleti arasında yaşananlarda olduğu üzere El Kaide içinde de yeni çatlaklar meydana gelebileceği, bu durumun önümüzdeki süreçte bizi komşu ülkelerimizde birden fazla El Kaide'nin bulunduğu günlerle karşı karşıya getirebileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, El Kaide gerek İslam coğrafyasındaki önü alınamayan çatışma ortamı gerekse Batı'ya karşı cihat olgusunu ön plana koyarak yeni militanlar ve taraftarlar bulma

konusunda sıkıntı yaşamaması hasebiyle, kendisine sürekli olarak bir yaşam alanı bulabilmiştir. Bu durumdan faydalanarak tahrip gücü yüksek birçok eylem gerçekleştiren El Kaide, yine Müslümanlar için kutsal olan cihat kavramı etrafında topladığı taraftarlarıyla giderek genişlemiş ve bu genişleme siyasi konjonktürün sağladığı ortamda kendisinden daha radikal yeni örgütlerin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Afganistan'dan çıkan örgütün yayıldığı coğrafyaya ve buldukları ülkelerin Batı ile ilişkilerine ve Batı'nın bölgeye yönelik çıkar ve amaçlarına bakıldığında, bu küresel örgütün Batı için 11 Eylül 2001'den sonra yeniden yüksek perdeden tehlike arz eden bir silahlı yapı haline geldiği söylenebilecektir.

KAYNAKÇA

- Aras, Bülent & Bacık, Gökhan, *11 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002
- Arı, Selçuk & Arslan, Okan, *Uluslararası İlişkiler ve Din: Tanrı Tarafsız mı?*, Platin Yayınevi, Ankara, 2005
- Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007
- Aydınalp, Halil, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2011
- Birdal, Sinan, “Uluslararası Ceza Hukuku ve IŞİD Katliamları”, s.8, Güncel Hukuk Dergisi, 11-131, Kasım 2014
- Bozarslan, Hamit, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi-Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El Kaide'ye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- Burke, Jason, *El Kaide: Terörün Gölgesi*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004
- Castells, Manuel, *Kimliğin Gücü, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2008
- Clarke, Peter B., *Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya*, İmge Yayınları, Ankara, 2012
- Cottey, Andrew, “11 Eylül 2001: Dünya Siyasetinde Yeni bir Dönem mi?”, *11 Eylül Öncesi ve Sonrası*, der. Bülent ARAS & Gökhan BACIK, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007
- Davies, Barry, *Terörizm: Ortadoğu'da Şiddet Dünyada Terör*, Truva Yayınları, İstanbul, 2006
- Davis, Winston, “Din Sosyolojisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLV, 2004, 11. Sayı, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/729/9264.pdf>
- Demirel, Emin, *Terör*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Durkheim, Emile, *Elementary Forms of The Religious Life*, George Allen & Unwin Ltd., New York, 1965

- Ecer, Ahmet Vehbi, “Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri”, *Ortadoğu Araştırmaları Dizisi: 2*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001
- Eralp, Atilla, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- Ergil, Doğu, “Terörizmin Mantığı ve Hedefi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:46, Sayı:1, 1991, s.171-181,
<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/46/1/doguergil.pdf>
- Esposito, John, *Kutsal Olmayan Savaş*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2002
- Hamilton, Malcolm, *The Sociology of Religion-Theoretical and Comparative Perspectives*, Routledge, New York, 2001
- Hegghammer, Thomas, “Rise of Muslim Foreign Fighters”, s.57, *International Security*, 35:3
- Hüseyin, Asaf, *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Unsurlar*, Ankara, 1977
- Kabaağaç, Sibel & Alova, Erdal, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995
- Karagöz, İsmail, *İnsan, Din ve Peygamber*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 2005
- Karlsson, Ingmar, *Din, Terör ve Hoşgörü*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005
- Kongar, Emre, *Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011
- Kurt, Abdurrahman, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Açısı Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2,
[http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2008-17\(2\)/M3.pdf](http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2008-17(2)/M3.pdf)
- Kutub, Seyyid, *İslam'da Cihad*, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 2014
- Ladin, Usame bin, *Cihad Menhecine Dair*, Küresel Kitap, İstanbul, 2014
- Marx, Karl & Engels, Friedrich, *Din Üzerine*, çev. Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara, 2013
- Mutanoğlu, Metin, *Afganistan: Moğol İstilasından Amerikan İşgaline*, İlke Yayınları, İstanbul, 2006

- Nye, Joseph & Welch, David, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, TİB Kültür Yayınları, İstanbul, 2011
- Özel, Ahmet, *İslam ve Terör: Fıkhi Bir Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014
- Özmen, Ramazan, “Doğuşundan Tedvinine Hanbeli Fıkıh Usulü Geleneği ve Özgünlük Sorunu”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 11, 2008
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, 2009, Turhan Kitabevi, s.641
- Salur, Hüseyin, *Küresel Çağda Din ve Terör*, Çizgi Yayınları, Konya, 2009
- Sarıbeyoğlu-Skalar, Meltem, “BM Güvenlik Konseyi’nin Terörün Finansmanının Engellenmesine İlişkin Son Kararıyla Öngörülen Önemli Değişiklikler”, s.29, *Güncel Hukuk Dergisi*, 3-135, Mart 2015
- Stangroom, Jeremy, *Din*, Liman Yayınları, Ankara, 2013
- Şahin, Mehmet, *Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği*, Platin Yayınevi, Ankara, 2009
- Şen, Osman, *Din, Terörizm ve El Kaide*, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2011
- Taslaman, Caner & Kapitan, Tomis, *Terörün ve Cihadın Retoriği*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2012
- Tillich, Paul, *Din Felsefesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç, *Diriliş*, Şule Yayınları, İstanbul, 2007
- Uslubaş, Fevzi, *Küresel Terör, Afganistan, BOP ve ABD: İmparatorlukların Bataklığı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005
- Ülger, İrfan Kaya, “Kritik Teori”, *Uluslararası İlişkiler: Giriş Kavram ve Teoriler*, Der. Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara, 2006
- Volkan, Vamık, *Körü Körüne İnanç*, Okuyanıs Yayınları, İstanbul, 2012
- Yakış, Yaşar, “Ortadoğu’da Değişimde Siyasal İslam’ın Rolü ve Geleceğe Yönelik Beklentiler”, *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012, Cilt:4, Sayı:39
- Yayla, Atilla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 45, Sayı:1, 1990, s.335-385,
<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/45/1/atillayayla.pdf>

Yılmaz, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Ankara, Barış Platin Yayınları, 2009

Whelan, Richard, *El Kaidecilik: İslam'a Tehdit Dünyaya Tehdit*, Platin Yayınları, İstanbul, 2005

İnternet Kaynakları:

Arı, Tayyar, “Terörizm Amaç mı Araç mı?”, http://www.tayyarari.com/download/uls_terorizm.doc , Erişim Tarihi: 11.02.2015

Bozkuş, Metin, “İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/339.pdf> , 04.04.2015

Cnn, “July 7 2005 London Bombings Fast Facts”, <http://edition.cnn.com/2013/11/06/world/europe/july-7-2005-london-bombings-fast-facts/> , 03.06.2015

Cia World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> , 11.04.2015

Crs Report for Congress, “Terrorist Attack on USS Cole: Background and Issues for Congress”, 2001, <https://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB55/crs20010130.pdf> , 04.05.2015

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim Portalı

Milliyet Gazetesi, “İstanbul bombacısı Irak'ta yakalandı”, <http://www.milliyet.com.tr/istanbul-bombacisi-irak-tan-getirildi/gundem/gundemdetay/11.10.2012/1609807/default.htm>, Erişim Tarihi: 03.06.2015

Onat, Hasan, “Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri“, http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=67:mezhep-kavram-ve-mezheplerin-dou-sebepleri&catid=36:makale&Itemid=54, Erişim Tarihi: 01.04.2015

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük

United Nations Official Document Resolution No: 2178, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2178, Erişim Tarihi: 27.08.2015

UN Press Releases, “Action against Threat of Foreign Terrorist Fighters Must Be Ramped Up, Security Council Urges in High-Level Meeting”, <http://www.un.org/press/en/2015/sc11912.doc.htm>, Erişim Tarihi: 27.08.2015

US Department of State, “Foreign Terrorist Organisations”, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> , Erişim Tarihi: 13.02.2015

US Government National Strategy for Combating Terrorism, “Terrorism Awareness”, Section 3, http://www.mc.edu/rotc/files/4513/1471/9580/MSL_202_L12a_Terrorism_Awareness.pdf , Erişim Tarihi: 02.05.2015

Yaman, Ahmet, “Cihad Kavramı ve Muhtevası”, *Altınoluk Dergisi*, İstanbul 1996, Sayı:124, http://dergi.altinoluk.com/index2.php#sayfa=yazarlar&yazar_no=38&MakaleNo=d124s014m1&AdBasHarf=&limit=0-15 , Erişim Tarihi: 01.05.2015

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Yusuf Kenan POLAT

Doğum Tarihi ve Yeri : 07.07.1989-Adana

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Lisans Diploması : Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, 2012

Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015

Tez Konusu : El Kaide Terör Örgütünün İdeolojik Kökenleri ve Eylemsel
Dönüşümü

Yabancı Dil : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Genelkurmay Başkanlığı Komuta Kontrol Harekat Merkezi
Uluslararası İlişkiler Uzman Memuru (2012-2014), Akdeniz
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Ana Bilim Dalı, Araştırma
Görevlisi (2014 - ...)

E-Posta : kenanpolat@akdeniz.edu.tr